

Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban

TÁRKI MONITOR JELENTÉSEK 2012

SZERKESZTETTE
SZIVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

Budapest, 2013. április

A kutatást a TÁRKI Zrt.
az Emberi Erőforrások Minisztériuma Társadalmi
Felzárkózásért Felelős Államtitkárság
megrendelésére készítette

A kutatásban részt vettek és az elemzést készítették:

**ANTAL EDIT
FÁBIÁN ZOLTÁN
FEKETE-NAGY PETRA
GÁBOS ANDRÁS
GREGOR ANIKÓ
MEDGYESI MÁRTON
MELLES ÁGNES
SIK ENDRE
SIMONOVITS BORI
SZALAI BOGLÁRKA
SZIVÓS PÉTER
TÁTRAI ANNAMÁRIA
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY**

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.

1112 Budapest, Budaörsi út 45.

Tel.: 309 7676, Fax: 309 7666

E-mail: tarki@tarki.hu

Internet: www.tarki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5
1. Jövedelemeloszlás 2009–2012 között (Tóth István György)	9
1.1. Bevezetés	9
1.2. A jövedelemeloszlás makrogazdasági környezetének átalakulása 2000 és 2012 között	10
1.3. Az egyenlőtlenségek aggregált szintjének változása 2009 és 2012 között	12
1.4. Az egyenlőtlenségek alakulása hosszú távon	13
1.5. A jövedelemeloszlás szerkezeti átalakulása	17
1.5.1. Polarizáció	17
1.5.2. A jövedelemeloszlás tényezőkre bontása	18
1.5.3. Rétegeloszlás: a különböző társadalmi jövedelmek eloszlása az egyes jövedelmi csoportok között	19
1.6. Összefoglalás	23
Módszertani függelék az 1. fejezethez	34
2. Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000–2012 (Gábos András – Szívós Péter – Tátrai Annamária)	37
2.1. A jövedelmi szegénység fő trendjei és meghatározói 2000–2012 között	38
2.1.1. A szegénység kiterjedtsége	38
2.1.2. A jövedelmi szegénység trendjei alternatív ekvivalencia skálák	39
2.1.3. A szegénység mélysége	40
2.1.4. A készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása	40
2.1.5. Szubjektív jövedelmi helyzet változása	41
2.2. A jövedelmi szegénység kockázata és a szegénységben élők profilja 2000–2012 között	41
2.2.1. A jövedelmi szegénység kockázata főbb társadalmi csoportokban	41
2.2.2. Önálló hatások	44
2.2.3. A jövedelmi szegénységben élők profilja	45
2.2.4. A szegénység mélysége főbb társadalmi csoportokban	46
2.3. Anyagi depriváció	46
2.4. Szegénység és társadalmi kirekesztettség: az Európa 2020 stratégia szegénységi célja	47
2.5. Összefoglalás	48
Irodalom	50
3. A háztartások fogyasztása 2012-ben (Simonovits Bori – Szívós Péter)	61
3.1. A fogyasztás mértéke	62
3.2. Fogyasztási tételek	63
3.3. A fogyasztás szerkezete	64
3.4. Összefoglalás	65
Irodalom	66
4. Magyarok külföldön (Sik Endre – Szalai Boglárka)	74
4.1. Bevezetés	74
4.2. A magyar migráció mértéke – európai kontextus és hazai trend	75
4.3. A külföldön tartózkodó magyarok száma és a migránsok jellemzői a Monitor felvétel tükrében	77
4.4. A külföldi munka és tanulás és a társadalmi helyzet összefüggése	81
4.5. A külföldi munkavállalás hatása és az egyén, illetve a háztartás társadalmi helyzetének kapcsolata	83
4.4. Összefoglalás	84
Irodalom	88
5. Vonzások és választások: Politikai-ideológiai csoportok Magyarországon (Fábián Zoltán)	92
5.1. Jobbra át: Ideológiai változás 2003–2010	93
5.2. Pártoktól, politikától távol	94
5.3. Pártok és a szavazók értékazonosulásai	97
5.4. Összefoglalás	100
Irodalom	101
6. Szilánkok	106
6.1. Vissza, de hova? Kisgyermekes nők visszatérési esélyei a magyar munkaerőpiacra (Gregor Anikó)	106
Irodalom	110

6.2. Annyit ér, amennyiért el lehet adni? (Fekete-Nagy Petra – Melles Ágnes).....	111
6.3 Kik járnak színházba? (Antal Edit).....	117
6.4. Ki a cigány? – újrátöltve (Lapos András).....	122
6.4.1. 1999	122
6.4.2. 2012	124
6.4.3. Összefoglalás	125
Irodalom.....	126
6.5. Keresztnevek a célkeresztben (Fekete-Nagy Manci – Sik Ernő)	128
6.5.1. Reprezentálja-e egy reprezentatív adatfelvétel a keresztneveket?.....	128
6.5.2. A keresztnévadás mint társadalmi termék.....	130
6.5.3. A keresztnév mint „alulról jövő kezdeményezés” és mint normakövető magatartás	130
6.5.4. Szaporodnak-e a ritka keresztnevek?.....	132
Irodalom.....	133
Függelék: A vizsgálat néhány módszertani jellemzője	134
F1. A kérdőívek és az adatbázis alapstruktúrája	134
F2. Mintavétel	134
F3. A kérdezés folyamata és a kérdezés ellenőrzésének első lépcsője	135
F4. A kérdezést követő adatfelvételi munkafolyamatok, ellenőrzés és javítás.....	136
F.4.1. Központi fő ellenőrzés	136
F.4.2. Számítógépes adatellenőrzés és javítás	136
F5. Az adatfelvétel főbb adatai	137
F6. Súlyozás (utólagos rétegzés)	139
F7. A képzett demográfiai változók.....	140
F8. A jövedelmek számbavétele a 2012-es Háztartás Monitor felvételben	141
F8.1. A jövedelemváltozók szerkezete a 2012-es felvételben.....	141
F8.2. A jövedelemadatok javítása és imputálása	142

BEVEZETÉS

A TÁRKI két évtizede folytatja azt a vizsgálat sorozatot, amely lehetővé teszi a lakosság jövedelmi és munkaerő-piaci helyzetének részletes megismerését, a kiadási szerkezet valamint a vélemények széles körének kutatását. A személyes kérdezésen alapuló adatfelvétel során általában mintegy kétezer (nem intézményi) háztartásról és a háztartások tagjairól gyűjtünk adatokat úgy, hogy a háztartás minden 16 éven felüli tagját megkérdezzük. Emellett a háztartás egészére jellemző adatokat is felvesszünk a háztartás ügyeiben kompetens személytől. 1992 és 1997 között a vizsgálat a Magyar Háztartás Panel kutatás keretei között folyt, azóta pedig a TÁRKI Háztartás Monitor szolgáltatott keresztmetszeti adatokat. A sorozat eddigi legutolsó hulláma 2010-ben zajlott. A mostani, 2012 őszi lebonyolított adatfelvételt az Emberi Erőforrások Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságának támogatása tette lehetővé. Vizsgálatunk szempontjából fontos új körülmény, hogy a Kormány 2011 novemberében elfogadta a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiát. Ennek célja – összhangban többek között az Európai Unió Európa 2020 stratégiájával – 10 éves időtávlatban meghatározni a szegénységben élők, köztük a romák társadalmi és munkaerő-piaci integrációja középtávú kihívásait, céljait és a szükséges beavatkozási irányokat. A Stratégia meghatározó kérdésként kezeli az intézkedések, beavatkozások eredményességének mérését, az indikátorok használatát, és ennek megfelelően önálló fejezetben tárgyalja azt. A monitoring rendszer alapjául szolgáló adatinfrastruktúra bemutatásánál a TÁRKI Háztartás Monitor adatfelvételt is megemlíti, mint az indikátorok lehetséges forrását. Ez az adatfelvétel rendszeres alapként szolgál a szegénység és társadalmi kirekesztettség indikátorainak előállításához.

A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatának adatfelvétele 2012. október 3-tól november 7-ig tartott és a jövedelmekre vonatkozóan a 2011. október 1. és 2012. szeptember 30. közötti időszakról gyűjtött információkat. Az ennek alapján elkészült legfrissebb, új adatok sokaságát tartalmazó elemzéseket fogja össze jelen kötetünk.

Az adatfelvétel során az 5098 elemszámú induló mintából 2061 sikeres háztartás-interjú, és 3787 egyéni kérdőív készült el. A viszonylag kis mintás TÁRKI Háztartás Monitor alkalmas a teljes népességre vonatkozó következtetések levonására. Minél kisebb társadalmi csoportra szeretnénk azonban megállapításokat tenni, statisztikai becslésünk annál bizonytalanabbá válik. Valamelyest nehezíti az eredmények értelmezését, hogy a mintamegvalósulás során néhány speciális társadalmi csoportot a valós arányánál kisebb számban találtunk meg. Közismert tény, hogy a leggazdagabbak és a legalacsonyabb jövedelműek bekerülése és válaszadási hajlandósága alacsony az ilyen típusú jövedelemvizsgálatok során, ezért az itt közölt egyenlőtlenségi mértékek alsó becslésként értelmezhetők. Fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy ezeket a hiányosságokat az eredmények értékelésekor szintén figyelembe kell venni.

A kutatás adatfelvételének legfontosabb részletei e kötet függelékében találhatók. Ahhoz, hogy mintánk kellőképpen reprezentálja a magyar nem intézményi háztartásokban élő népességet, most is, mint a korábbi években mindig, szükség volt egy ezt biztosító súlyrendszer kialakítására. Ennek módszertanát is a függelék foglalja össze. Végezetül ugyanitt található azoknak az eljárásoknak a leírása is, amelyek segítségével a válaszmegtagadásból vagy bizonyos háztartástagok el nem éréséből fakadó jövedelemhiányokat korrigáltuk.

A 2012. évi kutatás eredményei is számos érdekes adalékkal szolgálnak a magyar társadalom utóbbi néhány évben tapasztalható változásairól. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően az eredmények részben egy adott hónap (jelen esetben 2012. szeptember) állapotát rögzítik, részben pedig (például a jövedelmekre vonatkozóan) az azt megelőző egy évre vonatkozó összesített adatokat mutatják. A kötet első fejezete – immár hagyományosan – a jövedelem-eloszlás változásait mutatja be. A további fejezetek olyan területekkel foglalkoznak, mint a szegénység és depriváció, a háztartások fogyasztása, a migráció, valamint a politikai tagoltságot elemzik. Kötetünk része még öt, az előzőeknél rövidebb elemzés, amelyek változatos tematikával

egészítik ki a mélyebb elemzéseket bemutató, hagyományosabb témájú írásokat. Jelen kutatásunk közzétételével abban bízunk, hogy eredményeink továbbra is hozzá tudnak járulni a magyarországi társadalompolitikai viták megalapozásához, valamint a hazai társadalmi folyamatok nemzetközi összehasonlításához.

A Háztartás Monitor 2012 vizsgálat eredményei alapján az alábbi fontosabb megállapítást emeljük ki:

- Magyarországon a mögöttünk lévő, gazdasági és pénzügyi válság fémjelezte időszakban tovább erősödtek azok a – rendszerváltást követő időszak nagyobb részében is megfigyelt – tendenciák, melyek a társadalom szegmentálódására, a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi-demográfiai profiljának mind élesebbé válására, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztettség generációk közötti újratermelődésének felerősödésére utalnak. A jóléti ellátásokban 2009 óta bekövetkezett változások is erősítették ezeket a folyamatokat, mivel az amúgy is sérülékeny társadalmi csoportokat érintették negatívan. Ez látszik részben a készpénzes transferek szegénységcsökkentő potenciáljának visszaesésében, részben pedig az érintett társadalmi csoportok relatív szegénységi kockázatának átlagosnál jelentősebb mértékű növekedésében.
- 2009 és 2012 között Magyarországon jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek. Az egy főre jutó jövedelmek legfelső és legalsó jövedelmi decilisei közötti ráta 7,2-ről 9,0-ra emelkedett. Ez a legnagyobb mértékben a jövedelemeloszlás alját érintette: a legalsó tized részesedése az összes jövedelemből 3,1%-ról 2,5%-ra csökkent. A legfelső decilis aránya viszont – kicsit ugyan, de – növekedett. A jövedelemelosztást jellemző valamennyi mutató (beleértve az ún. Gini-együtthatót) statisztikai értelemben szignifikáns növekedést mutat.
- A társadalomban több szempontból is polarizációs folyamat zajlott le. Egyfelől jól láthatóan erősödött a jövedelemeloszlás alsó szegmenseinek további elszegényedése. Ma körülbelül másfélszer annyian élnek a 2005-ös szinten rögzített, a legalsó decilis felső töréspontjánál kevesebb jövedelemből, mint nyolc évvel ezelőtt. Másfelől erősödött a háztartások foglalkoztatási/munkaerő-piaci elkülönülése is: növekedett azoknak a személyeknek az aránya, akik olyan háztartásban élnek, ahol a háztartásfő foglalkoztatott és van más foglalkoztatott is, de nőtt azon személyek aránya is, akik olyan háztartásban élnek, ahol egyáltalán nincs aktív foglalkoztatott. A jövedelmek összetételének változását tekintve azt látjuk, hogy foglalkoztatottak háztartásaiban a munkajövedelmek aránya nőtt, a nem foglalkoztatottak háztartásaiban pedig a társadalmi jövedelmek részesedése emelkedett.
- A magyar népesség körében 2009 és 2012 között jelentős, statisztikailag is szignifikáns mértékben nőtt a relatív jövedelmi szegénységben élők aránya. Tavaly a teljes népességen belül 17 százalék volt azok aránya, akiknek háztartásában az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem nem haladta meg a havi 66 ezer forintot. Míg a megelőző időszakban Magyarország az alacsony (relatív) szegénységű országok közé tartozott az Európai Unión belül, a 2012-es TÁRKI adatokat a 2010-es Eurostat adatokkal összevetve megállapíthatjuk, hogy a hazai szegénység előfordulása már az EU-átlaggal megegyező volt a tavalyi évben. Nemcsak a szegénység kiterjedtsége, de annak mélysége is növekedett az elmúlt három év folyamán. A szegénységi rés szegénységi küszöb arányában kifejezett értéke 22%-ról 26%-ra emelkedett ebben az időszakban, azaz a szegények jövedelmi elmaradása növekedett.
- Különösen jelentős volt a szegénységi kockázat növekedése a gyermekek és a fiatalok, az alacsony iskolázottságú és a roma háztartásfővel élők körében, valamint azok között, akik olyan háztartásban élnek, ahol a háztartásfő munkanélküli vagy inaktív. 2012-ben a jövedelmi szegények fele legfeljebb alapfokú végzettségű, kétötöde pedig szakmunkásképzőt végzett háztartásfővel élők közül került ki, de ugyancsak a szegények felét alkották az alacsony munkaintenzitású (azaz a háztartásban élő aktív

korúak teljes összes munkaidejét legfeljebb csak ötödrészben kihasználni képes) háztartásban élők. A szegények egyharmada roma háztartásfővel élő személy volt.

- A 2000-es évek folyamatait vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy az időszak elejének enyhén ingadozó trendjét követően a jövedelmi szegénység növekedése már 2007-et követően elkezdődött, de még ennél is egyértelműbbnek tűnnek az anyagi depriváció indikátorai (pl. rezsifizetési nehézségek, váratlan kiadás fedezésének képessége) által jelzett folyamatok, valamint a szubjektív anyagi helyzet értékelése, melyek előrevetítették a jövedelmi szegénységben bekövetkezett jelentős növekedést.
- A társadalmi jövedelmek rétegeloszlása két ok miatt változott. Egyfelől, mint láttuk, a pusztán társadalmi jövedelmekből élők (elsősorban a szegényebb rétegek) helyzete jelentősen romlott. Ennélfogva az összes társadalmi jövedelmekből a legszegényebbekhez áramló, az állami újraelosztásból származó jövedelmek aránya növekedett. Ugyanebbe az irányba mutatott az is, hogy számos, a jóléti rendszer juttatásait érintő korlátozó intézkedés valósult meg 2010-2012 során, különösen a munkanélküliségi juttatások, a szociális támogatások, és a pénzbeli családi támogatások feltételeinek szigorítása révén. Így például a munkanélküli járadéknak és a szociális segélyeknek is egyre nagyobb aránya, 2012-ben már több mint 60%-a, került a legalsó jövedelmi ötödbe, illetve az összes családi pótlék 42-43%-a már a legalsó jövedelmi ötödbe tartozókhoz érkezik. A nyugdíjak esetében folytatódott az a tendencia, amit a korábbi években is megfigyelhettünk, azaz a nyugdíjak egyre nagyobb aránya kerül a középső decilisekhez, azaz a jövedelmük alapján középrétegekhez sorolható háztartásokba.
- A magyar háztartások 2012-ben havonta átlagosan 152096 forintot költöttek, mely 75141 forintnyi egy főre jutó fogyasztást jelentett. A legutóbbi két vizsgálat, 2009 és 2012 közötti időszakra becsült árindex 115,9% illetve a 2009 és 2007 közötti időszakra becsült 113,9%-os általános fogyasztói árindexszel számolva 4-4 százalékos reálcsökkenést tapasztalunk a két vizsgált időszakban.
- Csakúgy, mint a korábbi években a háztartás létszáma és fogyasztása között negatív az összefüggés, azaz minél kisebb a háztartás, annál magasabb a fogyasztás szintje. A legmagasabb fogyasztási szintet a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozó, diplomás és szellemi munkát végző illetve vállalkozóként dolgozó háztartásfővel rendelkező háztartások érik el. Ezzel szemben a legalacsonyabb fogyasztási szintet az alacsonyán képzett (érettségi alatti végzettségű) illetve inaktív háztartásfővel rendelkező, legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozó, legalább négyfős háztartások körében találtunk.
- A háztartások fogyasztásszerkezetét tekintve ki kell emelni egyrészt azt, hogy a válság előtti utolsó évhez, 2007-hez képest mind a kiemelkedő mértékű fogyasztású, mind a legalacsonyabb fogyasztású háztartások átlagtól való eltérése valamelyest nőtt, másrészt a nagyjából nyolcéves időszak négy adatfelvételét (2005, 2007, 2009 és 2012) összehasonlítva, számos kiadási tétel esetében 2009-ben valamelyest visszaesett a háztartások fogyasztása. Ekkor a magyar háztartások közlekedésre, ruházkodásra, szépségápolásra, üdülésre, lakáskarbantartásra, tartós műszaki cikkekre valamint művelődéssel és oktatással kapcsolatos kiadásokra egyaránt kevesebbet fordítottak, mint a korábbi illetve a legfrissebb adatfelvétel idején.
- Adataink megerősítették azt a jól ismert közgazdasági összefüggést, hogy az élelmiszerfogyasztás összes fogyasztáson belüli aránya szoros összefüggésben áll a háztartás gazdasági-társadalmi helyzetével: a magasabb életszínvonalon élő háztartások saját büdzséjükön belül kisebb arányban költenek élelmiszerre, mint az alacsonyabb státuszúak. Az elmúlt szűk évtizedben folyamatosan nőtt a lakásfenntartással kapcsolatos kiadások aránya: míg 2005-ben ez a tétel a háztartások kiadásainak átlagosan 23%-át tették ki, addig 2012-ben ez az arány már a kiadások bő egyharmadát jelentette (34%). Minden vizsgált társadalmi-demográfiai tényező összefüggést mutat a kiadási aránnyal: a

fiatalabbak, a magasabb iskolai végzettségűek, a szellemi, önálló illetve vezetői munkát végzők, a városokban illetve községekben élők és a három főnél nagyobb háztartások az átlagosnál kevesebbet költenek lakásfenntartásra, de ezek az eltérések nem olyan mértékűek, mint az élelmiszerre fordított kiadások esetében.

- Az általunk áttekintett statisztikák és a legújabb Monitor adatfelvétel adatai alapján kijelenthetjük, hogy bár az EU-csatlakozás utáni években megnőtt mind a munkavállalási, mind a tanulási célú migráció, korántsem beszélhetünk új magyar exodusról (ahogyan azt a közbeszéd és a média néha sugallja). A magyarok kivándorlásának mértéke továbbra is a régiós átlag alatt van, az uniós országokban élő magyarok aránya pedig elhanyagolható a teljes magyar népességhez képest (a régiós országok közül egyedül Csehország múl minket alul ebből a szempontból).
- 2003 és 2010 között politikai jobbratolódás zajlott le Magyarországon, amely már a 2010-es választást megelőzően megmutatkozott a bal-jobb skála szerinti azonosulásban, valamint a jobboldalhoz kapcsolódó ideológiai választásokban. Miközben a politikai közép elolvadt, megnövekedett a „nemzeti” és a „konzervatív” identitással rendelkezők köre.
- 2012-ben is és az azt megelőző évtized folyamán egyaránt a leggyakrabban választott politikai azonosulás a rendpártiság („rend és stabilitás híve”) volt. A rendpárti identitás a jobboldali identitáscímkékkel (nemzeti, konzervatív) jár együtt. 2010-ben, a választásokat megelőzően volt a legmagasabb arányú (52%) a magukat rendpártiaknak vallók aránya.
- 2012 októberében – a Háztartás Monitor vizsgálat idején – nagy politikai elbizonytalanodás volt jellemző. Ez megmutatkozott a határozott pártpreferenciával rendelkezők alacsony, valamint a politikai-ideológiai azonosulással nem rendelkezők magas arányában (25%) is.

1. JÖVEDELEMELOSZLÁS 2009–2012 KÖZÖTT (TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)

1.1. BEVEZETÉS

Ez a fejezet a jövedelemeloszlás változásait követi nyomon a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat legfrissebb hulláma alapján, amelynek adatfelvétele 2012 október-novemberében volt. A vizsgálat referenciaéve (vagyis az az időszak, amelyekre vonatkozóan az éves jövedelmeket számba vesszük) lényegében a 2012-es naptári év (2011. október – 2012. szeptember). Az ezt megelőző vizsgálatunk 2009-es referenciaévre vonatkozott. Akkor tehát, amikor a két legutóbbi Háztartás Monitor hullám közti változásokról beszélünk, nagyjából két év során lezajlott változásokat elemzünk.

A fejezetben a háztartások jövedelmeinek eloszlását (a felső és alsó jövedelmi csoportok közötti távolságokat, az egyes csoportok közötti szórást stb.) vizsgáljuk. Ennek a mintázata független attól, hogy az adott jövedelmi szintek milyen tényleges jóléti szintet tükröznek. Tehát önmagában az eloszlás változása a történetnek csak az egyik részét mutatja be, nem tudja prezentálni a háztartások jólétének azokat az aspektusait, amelyek a jövedelmek reálértékével, a háztartások fogyasztásával és megtakarításaival kapcsolatosak. Márpedig az utóbbi időszakban számos olyan változás is történt, amelyek alapjaiban érintették a háztartások jóléti szintjét (elapadhattak megtakarítások, megnövekedtek megélhetési vagy adósság törlesztési kiadások, számos kormányzati intézkedés fenekestől forgatta fel háztartások életét stb.). A vizsgált két év rendkívül sok változást hozott a magyar társadalom életében. A recesszió és az állam gazdaságpolitikai aktivitása jelentősen átrendezte a szociális folyamatokat. Ezeknek a folyamatoknak a komplex elemzése azonban további, a jelen fejezet tematikáján túlmutató elemzéseket tesz szükségessé.

Az utóbbi évek változásainak megértéséhez különbséget kell tenni a gazdasági válság különböző periódusai között. 2008 második felében a válság elsősorban pénzüpi természetű volt, és azokat érintette, akiknek voltak jelentős megtakarításai. Ezek közül bizonyos veszteségek „virtuálisak” voltak, hiszen akik megtehették, azok azáltal, hogy tartották értékpapírjaikat vagy megtakarításaikat, közvetlenül nem realizálták a veszteségeket. Azok viszont, akik valamilyen oknál fogva kénytelenek voltak a veszteséget realizálni, tényleges vagyonszeresztést is elszenvedhettek. Ez azonban a dolog természeténél fogva közvetlenül a jövedelemeloszlási statisztikákban nem látszik.

A válság következő periódusa alapvetően két csatornán át érintette a háztartásokat. Az egyik a pénzüpi folyamatok miatt bekövetkező, alapvetően a forint árfolyamával kapcsolatos volatilitás. Ez mindenképp a (lakáscélú vagy autóvásárlási) devizahittel rendelkezőkre hatott. A forintárfolyam kedvezőtlen alakulása a devizahitel kamatainak, majd pedig törlesztőrészleteinek emelkedéséhez vezetett. Ez ismételt jelentősen szűkítette az érintett háztartások jóléti szintjét, fogyasztási lehetőségeit, de közvetlenül nem mutatkozik a jövedelemeloszlási statisztikákban. A másik hatás a foglalkoztatás visszaesésén, a munkanélküliség növekedésén keresztül érintette a háztartásokat. Ennek már közvetlen hatása volt a jövedelemeloszlásra is.

A válság hatásainak harmadik periódusa a 2009 tavaszán bejelentett válságkezelési intézkedések (az állami kiadások lakosságot érintő visszafogásai, valamint az állam jóléti szerepvállalásának szűkítése) révén érvényesült. Ennek keretében fogták vissza a nyugdíjkiadásokat (a 13. havi nyugdíj megvonása révén) a családi támogatásokat (a családi pótlék befagyasztása révén), a szociális segélyeket (a háztartások által igénybe vehető segélyek számának maximálása révén).

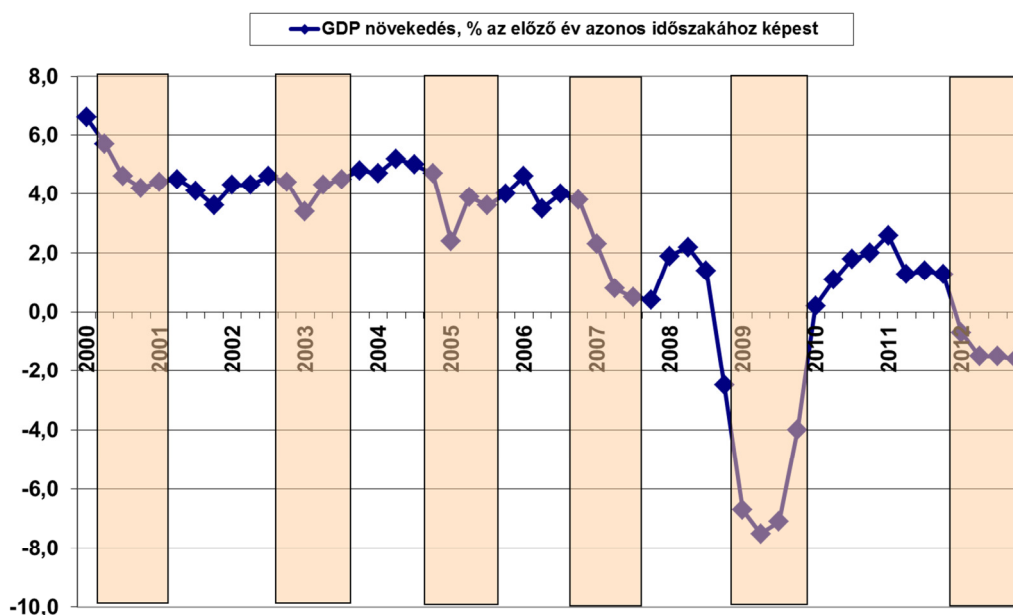
A negyedik szakasz összekapcsolódott azzal, hogy 2010-ben rendkívül erős felhatalmazással lépett hatalomra a második Orbán-kormány és ezzel az erővel élve számos, a szociális ellátásokat szűkítő intézkedést hozott.

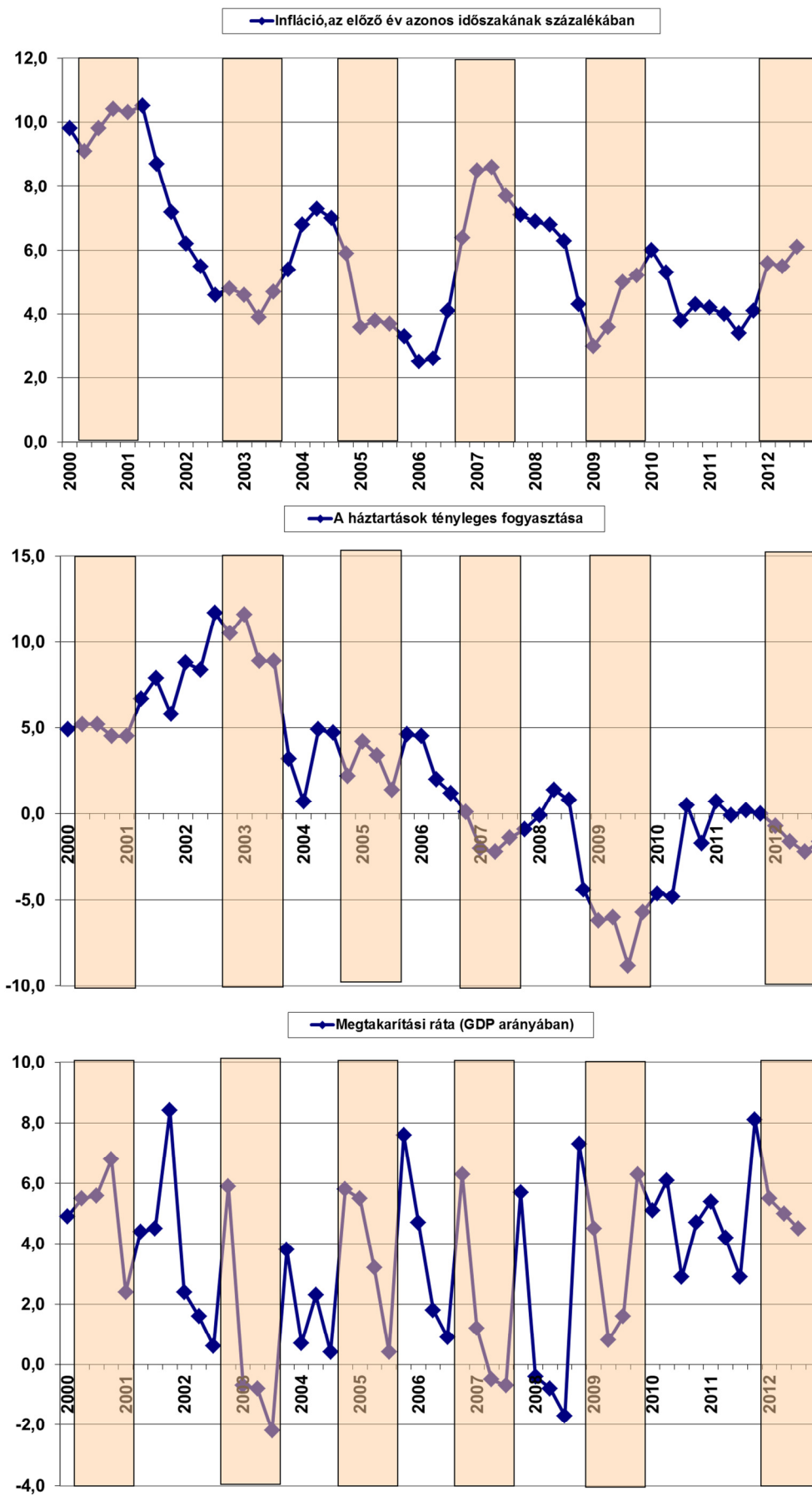
A következőkben először a jövedelemeloszlás szempontjából lényeges néhány makrogazdasági mutató alakulását tekintjük át (1.2. fejezet). Ezután a jövedelemeloszlás rövid távú változásait mutatjuk be (1.3. fejezet), amelyet az elmúlt két év fejleményeinek a hosszú távú trendekhez illesztése követ (1.4. fejezet). A tanulmány második részét az elemző alfejezetek alkotják, ezen belül először a jövedelmek és a foglalkoztatás polarizációs folyamataival foglalkozunk (1.5.1. alfejezet), ezután megfelelően kiválasztott dekompozíciós eljárásokkal igyekszünk feltárni a változás legfontosabb tényezőit (1.5.2. alfejezet). Az analitikus fejezet vége a társadalmi jövedelmek rétegeloszlásával foglalkozik (1.5.3. alfejezet). Végül összefoglaljuk a legfontosabb következtetéseket.

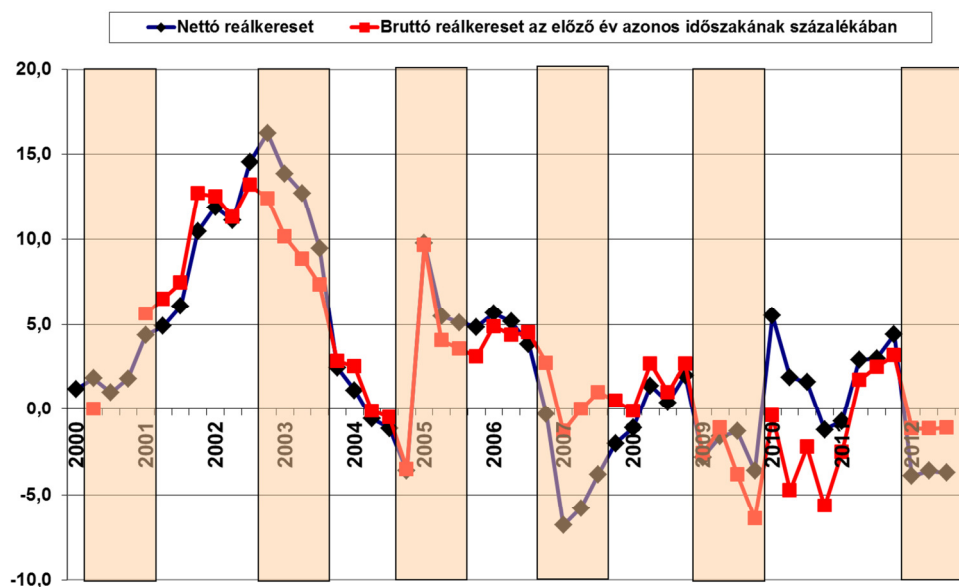
1.2. A JÖVEDELEMELOSZLÁS MAKROGAZDASÁGI KÖRNYEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA 2000 ÉS 2012 KÖZÖTT

Az 1.1. ábra a 2000 óta eltelt időszakra vonatkozóan mutatja be a legfontosabb makrogazdasági indikátorokat. Az ábra egyes paneljeiben a besatírozott részek jelzik az időszak során a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat keretében elvégzett hat adatfelvétel referencia periódusait. Ezekből összességében jól látszik, hogy a legfrissebb hullám adatfelvétele rossz makrogazdasági körülmények között zajlott. Vizsgálatunk referencia periódusában a GDP esett, ha bár az előző felvétel idején nagyobb volt a visszaesés. Bár az infláció a megelőző adatfelvételi periódusokban (pl. a 2001-es vagy a 2007-es vizsgálat idején) volt már magasabb, de 2012 folyamán is az egyes negyedévek között emelkedő tendenciát mutatott. A 2009-es évben az infláció átlagos szintje nagyjából azon a szinten volt, amit az eggyel korábbi vizsgálatban tapasztaltunk (4–6%). 2009-ben a háztartások fogyasztása esett. Ennek mértéke abban a sávban mozgott, amelybe a GDP is tartozott. Érdekes módon a háztartások megtakarítási viselkedése mindezt a visszaesést nem tükrözte. A GDP arányában vett megtakarítási ráta 2009 során végig pozitív volt. A jövedelemeloszlás szempontjából természetesen nagyon fontos a reálkeresetek alakulása. A nettó reálkeresetek a fiskális visszafogások és az adózási változások együttes hatásaként lényegesen jobban estek vissza, mint a bruttó reálkeresetek.

1.1. ábra Fontosabb gazdasági indikátorok 2000 és 2012 között Magyarországon

Forrás: KSH adatok, Kopint-TÁRKI adatbázis, Matheika Zoltán gyűjtése

1.3. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK AGGREGÁLT SZINTJÉNEK VÁLTOZÁSA 2009 ÉS 2012 KÖZÖTT

2012-ben a háztartások egy főre jutó nettó jövedelmének átlaga az összes személyre számítva havi 84 ezer Ft volt (1.1. táblázat). Ez a 2009-es vizsgálat átlagjövedelméhez (74 ezer Ft) képest mintegy 13,5%-os nominális növekedést jelentett. A két adatfelvételi periódus alatt, valamivel kevesebb, mint két és fél év során a fogyasztói árindex mintegy 115%-os volt. Összességében tehát a háztartások átlagjövedelmei kb. 1-2 százalékkal csökkentek reálértéken. A jövedelemeloszlás két szélén az átlaghoz képest lényegesen eltérő tendenciák következtek be (nyilván teljesen más okokból). Míg a legalsó decilis átlagjövedelmei nominális értékben is estek, addig a legfelső két decilis átlagjövedelmei reálértékben nőttek.¹

Az egy főre jutó jövedelmek aggregált egyenlőtlenségi mérőszámai közül kitüntetett jelentősége van a legfelső és a legalsó jövedelmi decilisek átlagai közötti aránynak. Ez a mutató 2009 és 2012 között növekedett, az akkori 7,2-es értékről 9,0-re. Ez statisztikai értelemben szignifikáns, nagymértékű emelkedést jelent. További érdekes kérdés a jövedelemeloszlás változásának belső dinamikája. Amint ezt például az 1.1. táblázat adatai is mutatják, az alsó decilis részesedése az összes jövedelemből viszonylag jelentősen csökkent (3,1%-ról 2,6%-ra). Ilyen mértékű esés a legutóbbi periódusban (2009-ben), illetve 1992 és 1996 között következett be. A legfelső decilis részesedése valamennyit növekedett, megtörve a 2003–2005 óta megfigyelhető tendenciát. Az egy főre jutó jövedelmekre számolt, a teljes jövedelemelosztást jellemző Gini-mutató jelentős mértékű emelkedést mutat. A jövedelemeloszlás változásának fentiekben bemutatott általános tendenciái tükröződnek azokban a statisztikákban is, amelyek nem az egy főre jutó jövedelmek, hanem a személyi ekvivalens jövedelmek alapján²

¹ Megjegyzendő, hogy a jövedelemeloszlás két szélén az átlagok mindig lényegesen nagyobb belső szórást takarnak (el). Erre a kérdésre az eloszlás két szélére eltérő módon érzékeny egyenlőtlenségi mutatók elemzése során még külön is ki kell térni. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy becslésünk szerint a Háztartás Monitor vizsgálat a teljes magyar jövedelemeloszlás alsó és felső 3%-át biztosan nem tudja befogni, ezáltal az összes itt közölt szórási érték (különösen a két szélső decilis belső szórására vonatkozóan) egészen biztosan alsó becslésnek tekinthető.

² Az $e=0,73$ -as elaszticitási együtthatóval.

lettek számolva (1.2. táblázat). Az alsó sávra érzékeny mutatók egyértelműen a rosszabb jövedelmi helyzetbe tartozók pozíciójának romlását mutatják. A legalsó decilis felső töréspontja a mediánjövedelem százalékában 51%-ról 46%-ra csökkent, a 2-es paraméterrel számolt (tehát az alsó jövedelmek változására különösen érzékeny) Atkinson-mérőszám értéke pedig 0,233-ról 0,290-re növekedett. A középső sávra vagy az eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutató is az egyenlőtlenségek növekedését mutatják.

A felső sávra érzékeny mutatók között a 0,5-es paraméterrel számolt (tehát a legfelső jövedelmek változását megkülönböztetett érzékenységgel regisztráló) Atkinson-mutató ($A(0,5)$) értéke a $GE(2)$ -mutató (egyszerű statisztikai szórás) értéke és a legfelső decilis alsó töréspontjának a mediánjövedelemhez képest vett aránya ($P90/P50$) egyaránt emelkedett.

Összességében tehát azt látjuk, hogy 2009 és 2012 között jelentősen növekedett a jövedelemeloszlás egyenlőtlensége. Ezt a jelenséget részletesen elemezzük majd a polarizációval és az egyenlőtlenségek dekompozíciójával foglalkozó fejezetekben.

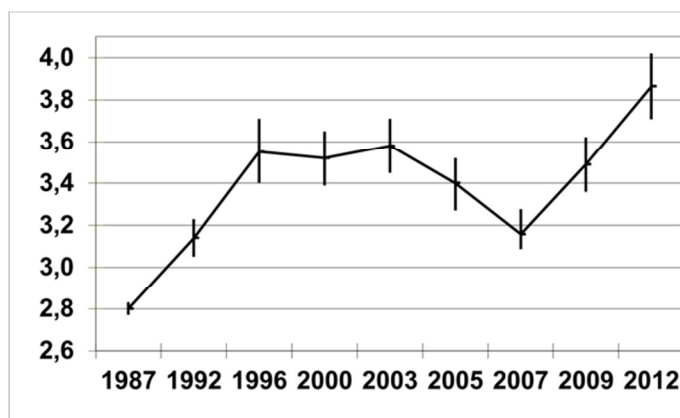
1.4. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA HOSSZÚ TÁVON

Az egyenlőtlenségek alakulását jelző idősorok arról tanúskodnak, hogy a jövedelemeloszlás szóródásának növekedése 1982–1987 időszakban indult el, majd 1987–1992, illetve 1992–1996 között tovább nőttek a jövedelmi különbségek. Ezután 1996 és 2003 között lényegében stagnálást mértünk (bár jelentős belső átrendeződésekkel), majd 2003 és 2007 között a jövedelmi egyenlőtlenségek aggregált mértékének csökkenését regisztráltuk. Legfrissebb adataink (ahogy azt az előző fejezetben is jeleztük) egyértelműen az egyenlőtlenségek növekedését mutatják. Az ún. Gini-együttható (amely lényegében az összes jövedelem páronkénti különbségeinek az átlagra normált értékén alapul) és a legfelső tized alsó töréspontját a legalsó tized felső töréspontjához viszonyító percentilis arány is statisztikailag szignifikáns mértékben növekedést mutatott³ (1.2. ábra).

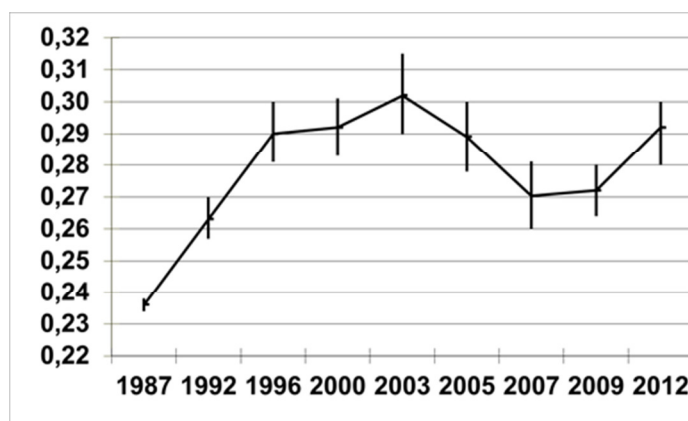
³ Mindkét mutatóra intervallumbecslést adunk. Az ábrákon jelzett vonalak azt az intervallumot jelzik, amelyen belül 100 különböző mintavétel esetén 95 esetben kerülne a megfigyelt mutató értéke. Ennek az intervallumnak a középpértéke a népességre vonatkozó becslésünk legvalószínűbb értéke lesz. A becslést 1000 ismétléses visszatevéses mintavételen alapuló Stata bootstrap eljárással hoztuk létre.

1.2. ábra Egyes egyenlőtlenségi mutatók értékei és megbízhatósági intervallumai 1987 és 2012 között (személyi ekvivalens jövedelmek személyi eloszlása alapján)

1.2.1. ábra A legfelső decilis alsó töréspontja és az alsó decilis felső töréspontjának aránya (P90/P10)

1.2.2. ábra Gini-együttható

Megjegyzés: minden becslés az ekvivalens jövedelmek eloszlására vonatkozik, 95 százalékos megbízhatósági szinten. A Gini, a P90/P10 1000 ismétléses Stata bootstrap becslés.

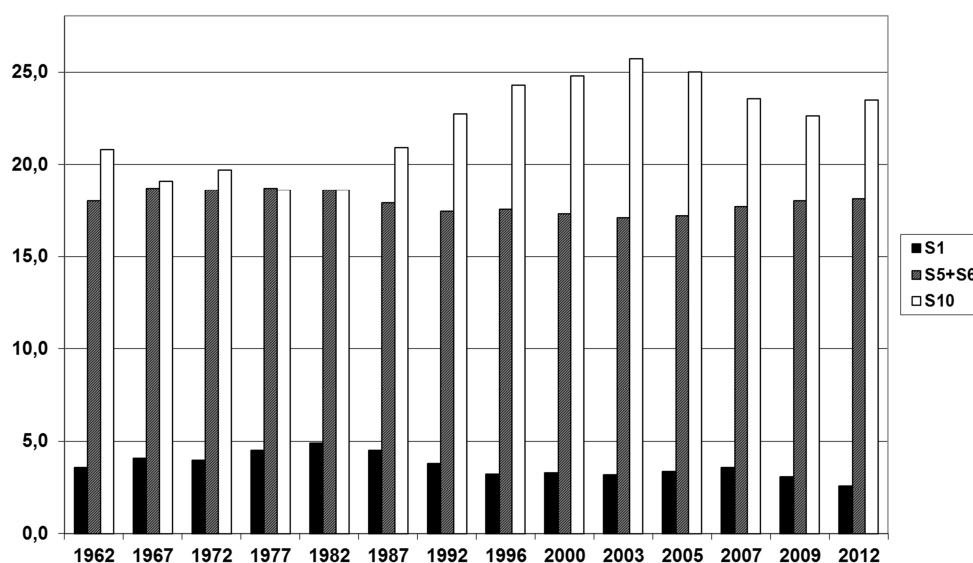
A jövedelemeloszlás különböző szintjein levő társadalmi csoportok közötti különbségek hosszabb távú alakulását kétféle módon illusztrálhatjuk. Egyfelől megvizsgálhatjuk a legfelső, a középső, valamint a legalsó decilisek összes jövedelemből vett relatív részesedését (ezt mutatja a 1.3. ábra). Hosszú távon azt látjuk, hogy a legfelső decilis részesedése 1962 és 1982 között csökkent, majd 1982 és 2003 között folyamatosan emelkedett, 2005–2009 között újra csökkent, majd legutóbb ismét emelkedett. A legalsó decilis relatív részesedése egészen 2007-ig ezzel pontosan szimmetrikusan ellenkező irányba változott: 1962 és 1982 között növekedett, majd 1982–2003-ig csökkent, a következő két adatfelvétel során pedig nagyjából stabil maradt. Jelenlegi adatfelvételünk szerint azonban 2007 és 2012 között mindkét periódusban a legalsó decilis relatív részesedése viszonylag jelentősen csökkent.

A jövedelemeloszlás hosszú távú trendjeinek másik prezentációs lehetősége az, hogy ha megvizsgáljuk a különböző jövedelmi kategóriákba tartozó emberek relatív számának időbeni változását. A besorolás logikája a

következő. Vegyük az 1 főre számolt jövedelem szerint sorba rendezett tízmillió ember közül azt, aki pontosan középen helyezkedik el (tehát ő a jövedelemeloszlás mediánja), és vegyük az ő háztartása egy főre jutó jövedelmének a felét. Akiknek ennél kevesebb van, azokat – a statisztikai hagyomány és a nemzetközi gyakorlat szerint – szoktuk „szegénynek” tekinteni. Az 50% és 80% közötti jövedelemmel rendelkezőket „alsó-közép” osztálynak, akik a mediánjövedelem körüli $\pm 20\%$ -os sávban helyezkednek el, „középrétegnek” tekintjük. Akik a 120% és 200% közötti jövedelemmel rendelkeznek, azokat „felső-közép” rétegnek, akik pedig a medián 200%-ánál többel rendelkeznek, „jómódúnak” nevezzük ebben az elemzésben. Az ilyen módon az egy főre jutó jövedelmek mediánhoz vett arányával definiált jövedelmi csoportok relatív méretét az 1.3. táblázat mutatja. Eszerint a relatív értelemben vett „szegények”⁴ aránya nőtt (12-ről 14%-ra). Ezer főben becslve azt mondhatjuk, hogy 2012-ben nagyjából 1 millió 200 ezer fő él a mediánjövedelem felénél kevesebb pénzből.

Az ekvivalens mediánjövedelem százalékában vett jövedelmi csoportok számarányát hosszabb távon az 1.3. ábra mutatja. (Mint megfigyelhetjük, ez utóbbi módon definiált jövedelmi csoportok 2009-es belső megoszlása kicsit eltér a 1.3. táblázat adataitól. Ez kizárólag az alkalmazott ekvivalencia-skála eltéréseinek tudható be). A négy egymást követő időpontban (1.4. ábra) folyamatos volt az átrendeződés a különböző jövedelmi kategóriák között. A legutolsó két évben a legnagyobb változást a medián 50%-ánál kevesebből élők számarányának növekedése jelentette.

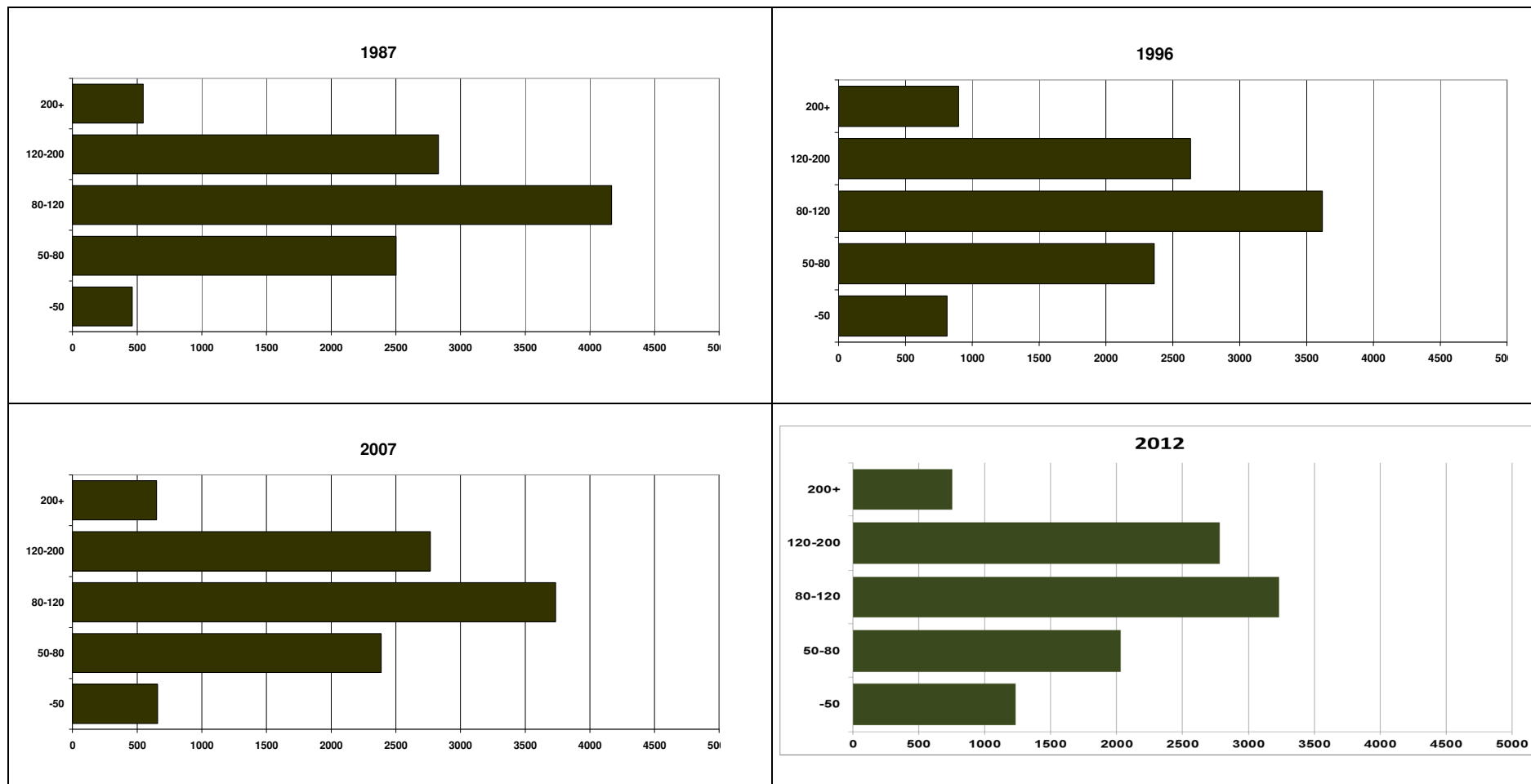
1.3. ábra Egyes egy főre jutó jövedelmek alapján képzett népességtizedek részesedése az összes jövedelemből 1962 és 2012 között

Forrás: 1962–1987: KSH jövedelemfelvételek alapján Atkinson–Micklewright [1992] HI1. táblázat; 1992–1996: Magyar Háztartás Panel I–VI. hullámai, 2000–2012: TÁRKI Háztartás Monitor.

⁴ Ki kell emelni, hogy a relatív szegénység küszöbértékét a mediánjövedelem százalékában különböző szinteken is meghatározhatjuk. Ezek a (mediánjövedelem 40%, 50% vagy 60%-ában meghatározott) küszöbök bizonyos mértékben önkényesen húzzák meg az alacsony jövedelemmel definiált szegénység határait. Az EU statisztikáiban az utóbbi időben a tagországok megállapodása szerint a mediánjövedelem 60%-át tekintik szegénységi küszöbnek, de mindhárom fent említett küszöbértékre közölnek adatokat, hogy illusztrálják a mutató érzékenységét arra, hogy a jövedelemeloszlás melyik pontján húzunk választóvonalat. A TÁRKI „hivatalos” szegénységbecslését is a 60%-os küszöbhez igazítjuk. Erről bővebben az 1.2. fejezet tudósít.

1.4. ábra A népesség megoszlása egyes (az ekvivalens mediánjövedelem százalékában meghatározott) jövedelmi csoportokban, 1987, 1996, 2007 és 2012 években

1.5. A JÖVEDELEMELOSZLÁS SZERKEZETI ÁTALAKULÁSA

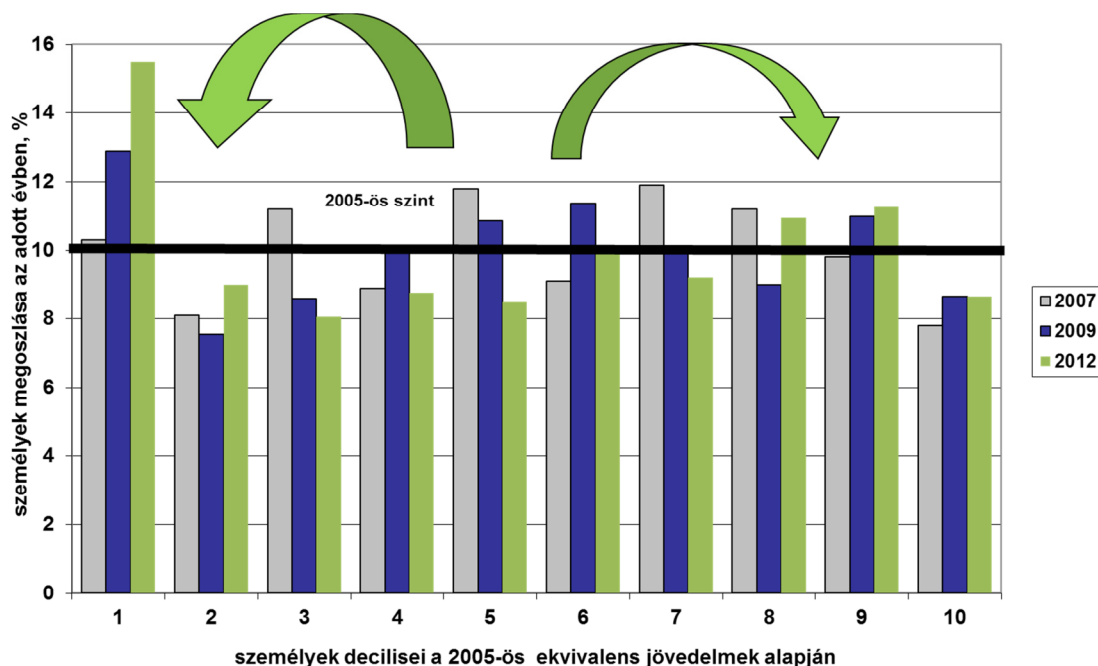
1.5.1. POLARIZÁCIÓ

Korábban említettük, hogy a jövedelemeloszlás stagnálása, vagy kis mértékű változása önmagában nem jelenti azt, hogy az eloszlás „belsejében” ne lettek volna akár jelentős változások is. Ezt segíthet bemutatni az ún. polarizálódási tendenciák elemzése.

A jövedelmi polarizálódási folyamat azt jelenti, ha a szélső társadalmi csoportok eltávolodnak a középtől és egyszerre nő a szegények és a gazdagok relatív részaránya a társadalomban. Ennek egyik reprezentációjához úgy juthatunk, ha vesszük az összes, jövedelem alapján sorba rendezett személyt a periódus elején, majd megvizsgáljuk, hogy közülük mennyi az egyes decilisek töréspontjaiban elhelyezkedők jövedelme. Ezután megnézzük, hogy a népesség középső tagjának (a medián személynek) a jövedelememelkedésére normáltan (tehát a két időpont mediánjövedelem értékének arányával deflált értékeket alapul véve kialakított) decilis-határok között miképpen változnak a népességarányok. Az ábrán a 2005-ös adatok természetesen minden decilisben pontosan ugyanannyi embert (tíz százalékot) tüntetnek föl. Ha nem történt volna változás a mediánhoz képest vett decilis-határok relatív értékeiben, akkor értelemszerűen 2007-ben, 2009-ben és 2012-ben is a népességnek pontosan tíz százaléka tartozna a „2005-ös” decilisekbe.

A 2007-es vizsgálatok elemzése során egyfajta „depolarizálódást” (a felső középosztályok lecsúszását és az alsó középosztályok relatív pozíciójának emelkedését) figyelhettünk meg (amelyet a 2003 körüli ún. jóléti rendszerváltás és a 2006–2007-es fiskális konszolidációs csomag együttes hatásának tudunk be). A két legutóbbi vizsgálatunk adata szerint a legjelentősebb változás a jövedelemeloszlás alsó szélén bekövetkezett polarizálódás, a 2005-ös szinten definiált alacsony jövedelműek arányának növekedése. (1.5. ábra).

1.5. ábra Személyek megoszlása 2007-ben, 2009-ben és 2012-ben a 2005-ös deciliseloszlás mediánjövedelemre deflált töréspontjai által kijelölt jövedelmi sávokban, %

A polarizálódás másik típusa a foglalkoztatottsági minták megváltozásában mutatkozhat meg. A háztartások munkaerő-piaci kapcsolódás szerint öt különböző háztartástípust különítettünk el. Az első kategóriába azok tartoznak, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, de a többi háztartástag nem az (vagy azért, mert nincs más felnőtt tag a háztartásban, vagy azért, mert esetleg inaktív a többi felnőtt). Egy másik kategóriába soroltuk azokat a háztartásokat, amelyekben a háztartásfőn kívül van más foglalkoztatott is. Ez a kategória vegyes abban a tekintetben, hogy a legalább két foglalkoztatotton kívül nem definiáljuk az inaktívak számát, így ők bármennyien lehetnek. A harmadik kategóriába azok a háztartások kerültek, amelyekben a háztartásfő inaktív (mert vagy munkanélkülinek minősül, vagy teljesen a munkaerőpiacon kívüli inaktív). Értelemszerűen ebben a típusban egyáltalán nincsenek gazdaságilag aktív személyek. A következő két kategóriát az különbözteti meg egymástól, hogy bár mindkettőben nyugdíjas a háztartásfő, az egyik típusban van foglalkoztatott, a másikban viszont nincsen.

2009 és 2012 között becslésünk szerint növekedett azoknak a személyeknek a népességen belüli aránya, akik olyan háztartásban élnek, amelyekben a háztartásfő foglalkoztatott és van más foglalkoztatott is. Növekedett viszont az olyan háztartásokban élők aránya is, amelyekben nincs aktív foglalkoztatott (mert a háztartásfő vagy inaktív, vagy nyugdíjas). A válság tehát foglalkozási hatásait tekintve munkaerő-piaci polarizációval is együtt járt.

A fent definiált háztartástípusok relatív jövedelmi helyzete is átalakult. Ma azt látjuk, hogy a foglalkoztatottak háztartásaiban a munkajövedelmek aránya nőtt, a nem foglalkoztatottak háztartásaiban pedig a társadalmi jövedelmek aránya emelkedett.

1.5.2. A JÖVEDELEMELOSZTLÁS TÉNYEZŐKRE BONTÁSA

Az egyes társadalmi-demográfiai dimenzióknak a jövedelemeloszlás meghatározódására gyakorolt hatását az elmúlt évek gyakorlatahoz hasonlóan most is a jövedelmek szórásának tényezőkre bontásával mutatjuk be. Alkalmasan megválasztott egyenlőtlenségi mutatók additívan tényezőkre bonthatók⁵, tehát a népesség egészének jövedelmi szóródása felbontható a népességet alkotó részcsoporthoz jövedelemátlagai közötti és az adott csoportokon belüli egyenlőtlenségi mérőszám összegére. Esetünkben ez az alkalmasan megválasztott mutató az ún. átlagos logaritmikus eltérés (mean log deviation, MLD) lesz, amely eleget tesz az additív tényezőkre bontással kapcsolatos elvárásoknak. A tényezőkre bontást az 1.5. táblázat mutatja be.

A különböző társadalmi-demográfiai dimenziók közül továbbra is az iskolázottsági szintek közötti jövedelmi eltérések a legnagyobbak (a csoportok közötti szórás ebben a dimenzióban magyaráz meg a legtöbbet az összes szórásból). Fontos szerepe van még a foglalkoztatottnak és – bizonyos mértékig – a gyermekszámnak, valamint a lakóhely településtípusának (1.5. táblázat). Másképpen fogalmazva: ha olyan jellemzőt keresnénk, amellyel a legjobban tudnánk közelíteni a különböző egyének jövedelmi helyzetét, akkor az iskolázottságot és a foglalkoztatottsági mutatót kellene először számításba vennünk, majd pedig a gyermekszámot, és közben tekintettel kellene lennünk arra, hogy a vizsgált háztartás Budapesten, városban vagy faluban lakik-e. 2009 és 2012 között érdemi változás a gyermekszám és a cigány etnikumhoz tartozás jövedelemeloszlás befolyásoló szerepében következett be.

⁵ A tényezőkre bontás módszerét, valamint az ebben a fejezetben használt valamennyi mutató definícióját a Függelék tartalmazza.

1.5.3. RÉTEGELOSZTLÁS: A KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI JÖVEDELMEK ELOSZTLÁSA AZ EGYES JÖVEDELMI CSOPORTOK KÖZÖTT

A háztartások jövedelmi szerkezetének vizsgálatakor a piaci jövedelmek, a társadalombiztosítási jövedelmek és az ún. szociális jövedelmek közötti különbségeket vizsgáljuk elsősorban. 2009 és 2012 között nem folytatódott a piaci jövedelmek szerepének csökkenése az összes háztartási jövedelmen belül. Mindez természetesen a különböző foglalkoztatottsági összetételű háztartásokban eltérően alakult. (1.4. táblázat) A piaci jövedelmek arányának csökkenése és a társadalombiztosítási típusú jövedelmek arányának növekedése elsősorban azokban a háztartásokban jellemző, amelyekben nincs foglalkoztatott.

A jövedelmek főbb elemei a piaci jövedelmek (ezek tartalmazzák a munkaerő-piaci résztvevők kereseteit, valamint a tőkepiaci szereplők által élvezett kamatokat, osztalékot és egyéb tőkehozadékokat), az ún. társadalombiztosítási jövedelmek (nyugdíjak, munkanélküli járadékok, anyasági támogatások, egyebek), illetve a szociális jövedelmek (családi pótlék, segélyek, más jövedelemfüggő vagy alapjövedelem-típusú támogatások). A két utóbbi jövedelmi kategória belső egyenlőtlenségének vizsgálata az állami újraelosztás mintázatát jellemzi.

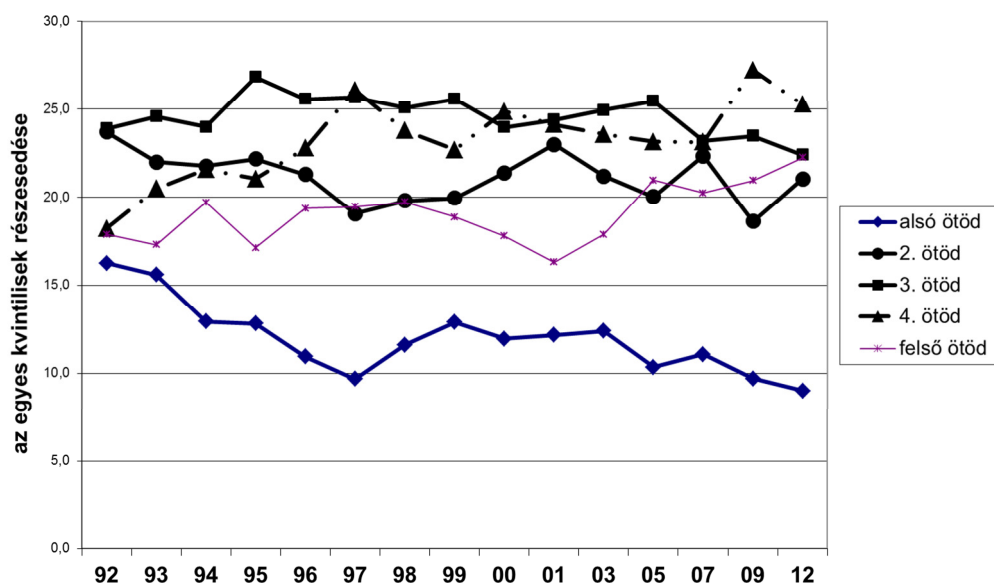
A piaci jövedelmek egyenlőtlensége nőtt, mint ahogy összességében az újraelosztás előtti jövedelmeké is (1.6. táblázat). Megállni látszik tehát az a tendencia, hogy hosszabb távon a piaci jövedelmek háztartások közötti egyenlőtlensége fokozatosan csökken. Miközben 2000-ben a piaci jövedelmek háztartások közötti számított Gini-együtthatója 55% volt, ez az arány fokozatosan lecsökkent 2009-re 43%-ra, 2012-ben azonban ismét emelkedett, 47% lett. A szociális jövedelmek Gini-együtthatóval mért egyenlőtlensége 2007 és 2009 között lényegesen csökkent, újabban viszont ismét nőtt. A társadalombiztosítási típusú jövedelmek összességében vett egyenlőtlensége lényegében semmit sem változott a kilencvenes évek közepe óta.

A fontosabb társadalombiztosítási és szociális jövedelmek rétegeloszlását abból a szempontból is megítélhetjük, hogy az adott ellátástípusból mennyi jut az összes jövedelem alapján definiált különböző kvintilisekhez (jövedelmi ötödhöz). Ezt mutatják az 1.6–1.11. ábrák. Ezek szerint a nyugdíjak egyre kisebb hányada került az idők során a legalsó jövedelmi ötödhöz, miközben viszonylag nagy arányuk jut 2012-ben már a 3. és 4. ötödhöz (tehát a felső közép jövedelmi kategóriákba). Ez egyébként hosszú távú tendencia. A munkanélküli járadékok esetében 1992 óta három különböző periódus különíthető el. 1992 és 2000 között a munkanélküli járadékok mind nagyobb hányada került a legalsó jövedelmi ötödhöz, ami azt jelenti, hogy a munkanélküli ellátások „céltottsága” fokozatosan „javult”. Ez a céltottsági mutató 2000 és 2005 között romlott, majd megint emelkedett. Ez a tendencia nyilvánvalóan elsősorban társadalmopolitikai változásokkal, ezen belül is a munkanélkülségi járadékok szabályozásával függött össze (1.7. ábra). Az anyasági támogatások és a családi pótlék rétegeloszlási változása részben szintén a szabályozás változásaival függhet össze, részben pedig az adott támogatásokra jogosult társadalmi csoportok relatív jövedelmi pozíciójának változásával. Az anyasági támogatások legalsó jövedelmi ötödhöz jutó részaránya lényegében 35% körül fluktuált az utóbbi tíz évben. A családi pótléké is, bár az utóbbi ellátás az elmúlt 18 évben a 1998–1999-es éveket leszámítva egyre növekvő mértékben koncentrált a legalsó jövedelmi ötödhöz (1.8–1.9. ábrák).

Végül, hosszú távban szemlélve, a segélyek szempontjából három különböző periódus különíthető el. A kilencvenes évek során a segélyek nagyjából 30%-a került a legalsó jövedelmi ötödhöz. Ezután 1998 és 2000 között jelentősen célzottabbá vált a segélyek eloszlása. 2000 és 2007 között csökkent valamelyest, azóta viszont erőteljesen nőtt a segélyek „céltottsága”.

Az 1.7. táblázat részletesen tartalmazza a fenti rétegeloszlási változásokat. Az 1.11. ábra pedig összefoglalóan mutatja be a leginkább érdekes eloszlási változásokat: a legalsó jövedelmi ötödhöz kerülő nyugdíjak, munkanélküli támogatások, anyasági támogatások, segélyek és családi pótlék arányát.

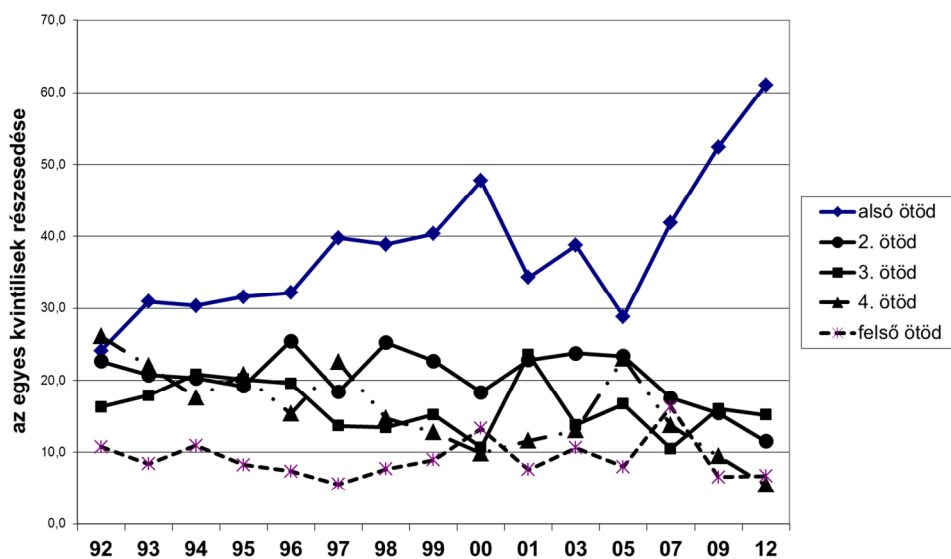
1.6. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes nyugdíjból, 1992–2012

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2012: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: A jövedelemötödök személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

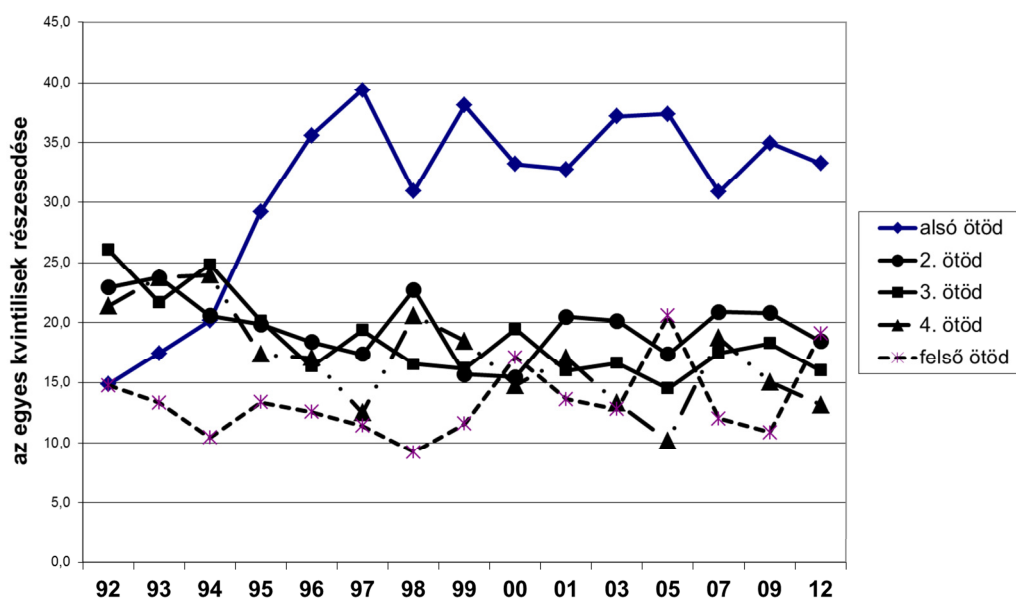
1.7. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes munkanélküli ellátás, 1992–2012

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2012: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: A jövedelemötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

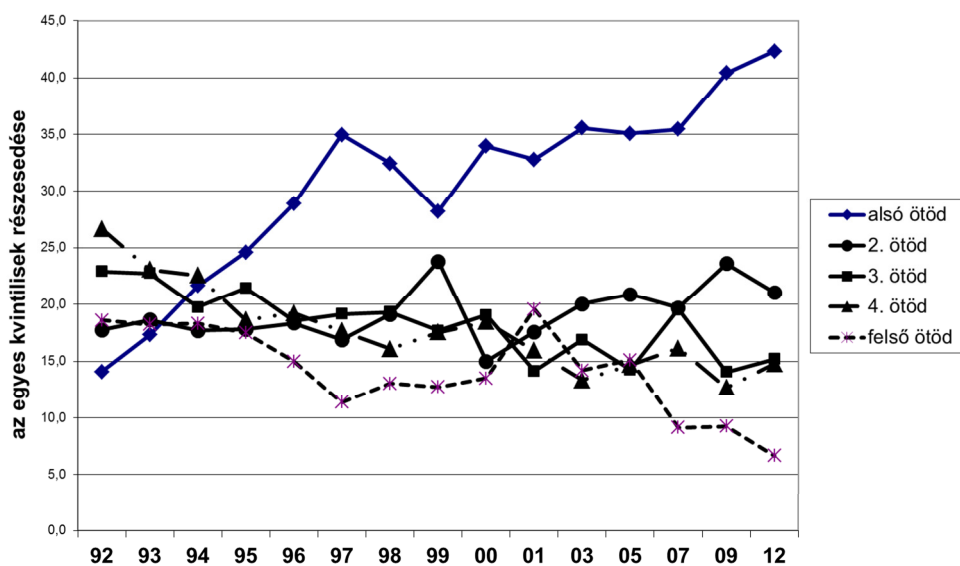
1.8. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes anyasági támogatásból, 1992–2012

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2012: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: A jövedelemötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

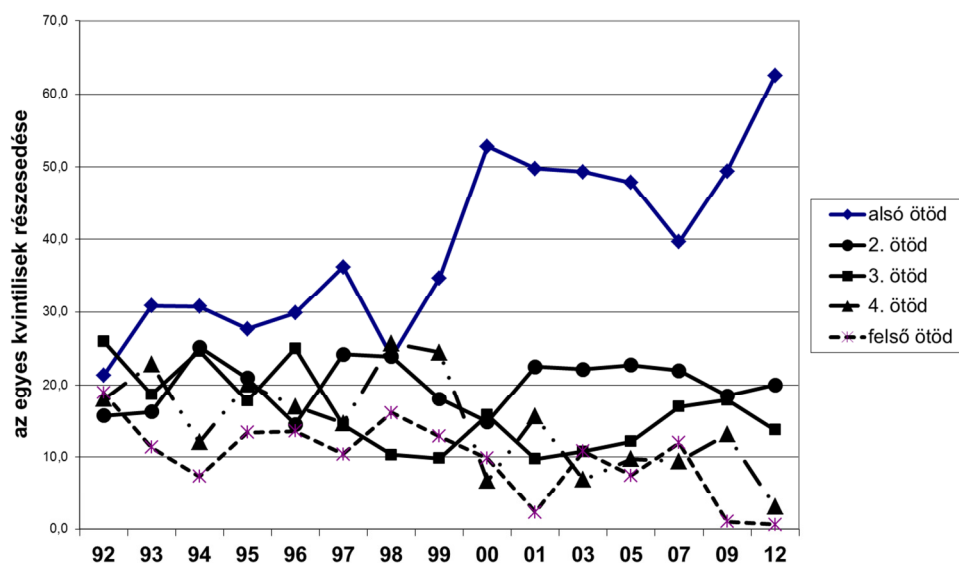
1.9. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes családi pótlékból, 1992–2012

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2012: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: A jövedelemötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

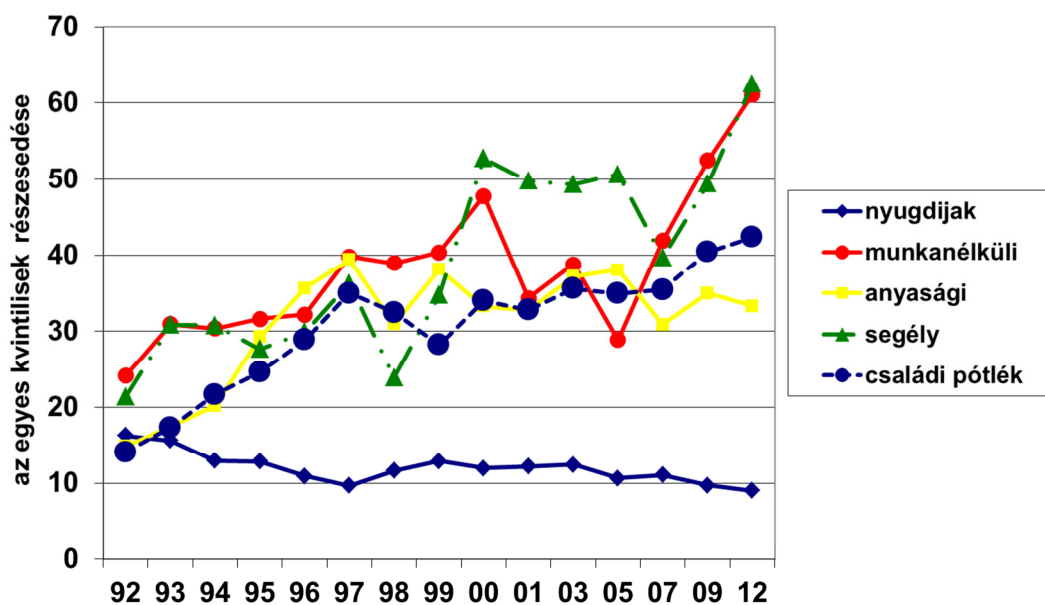
1.10. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes segélyből, 1992–2012

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2012: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: A jövedelemötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

1.11. ábra Az alsó (ekvivalens jövedelem alapján meghatározott) jövedelmi ötöd részesedése az egyes társadalmi jövedelmekből, 1992–2012 (%)

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2012: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: A jövedelemötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

1.6. ÖSSZEFOGLALÁS

2009 és 2012 között Magyarországon jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek. Az egy főre jutó jövedelmek legfelső és legalsó jövedelmi deciliseinek aránya 7,2-ről 9,0-ra emelkedett. Ez a legnagyobb mértékben a jövedelemeloszlás alját érintette: a legalsó tized részesedése az összes jövedelemből 3,1%-ról 2,5%-ra csökkent. A legfelső decilis aránya viszont – kicsit ugyan, de – növekedett. A jövedelemeloszlást jellemző valamennyi mutató (beleértve az ún. Gini-együtthatót) statisztikai értelemben szignifikáns növekedést mutat, azaz a jövedelemegyenlőtlenség mérték nőtt.

A társadalomban több szempontból is polarizációs folyamat zajlott le. Egyfelől jól láthatóan erősödött a jövedelemeloszlás alsó szegmenseinek további elszegényedése. Ma körülbelül másfélszer annyian élnek a 2005-ös szinten rögzített, a legalsó decilis felső töréspontjánál kevesebb jövedelemből, mint nyolc évvel ezelőtt. Másfelől erősödött a háztartások foglalkoztatási/munkaerő-piaci elkülönülése is: növekedett azoknak a személyeknek az aránya, akik olyan háztartásban élnek, amelyekben a háztartásfő foglalkoztatott és van más foglalkoztatott is, de nőtt azon személyek aránya is, akik olyan háztartásban élnek, amelyekben egyáltalán nincs aktív foglalkoztatott. A jövedelmek összetételének változását tekintve azt látjuk, hogy foglalkoztatottak háztartásaiban a munkajövedelmek aránya nőtt, a nem foglalkoztatottak háztartásaiban pedig a társadalmi jövedelmeké emelkedett.

A társadalmi jövedelmek rétegeloszlása két ok miatt változott. Egyfelől, mint láttuk, a pusztán társadalmi jövedelmekből élők (elsősorban a szegényebb rétegek) helyzete jelentősen romlott. Ennélfogva az összes társadalmi jövedelmekből a legszegényebbekhez áramló, az állami újraelosztásból származó jövedelmek aránya növekedett. Ugyanebbe az irányba mutatott az is, hogy számos, a jóléti rendszer juttatásait érintő korlátozó intézkedés valósult meg a 2010-2012-es periódusban, különösen a munkanélküli juttatások, a szociális támogatások, és a pénzbeli családi támogatások feltételeinek szigorítása révén (például a munkanélküli járadéknak és a szociális segélyeknek is egyre nagyobb aránya, 2012-ben már több mint 60%-a) kerül a legalsó jövedelmi ötödbe, míg az összes családi pótlék 42-43%-a folyik be ma már a legalsó jövedelmi ötödben élő háztartásokhoz. A nyugdíjak esetében folytatódott az a tendencia, amit a korábbi években is megfigyelhattünk, miszerint a nyugdíjak egyre nagyobb aránya kerül a középső decilisekhez.

1.1. táblázat Az egy főre jutó háztartási jövedelmek személyek közötti eloszlásának fontosabb egyenlőtlenségi mutatói Magyarországon, 1987–2012

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Az egyes személyi decilisek átlagjövedelmei									
Alsó decilis	2352	3653	5707	10668	17149	20803	24205	23193	21820
2.	3161	5612	8751	16278	26177	31108	35628	36363	38042
3.	3621	6556	10986	19830	32247	38335	44035	46048	49320
4.	4043	7293	12855	23210	38097	44948	51144	53632	60154
5.	4479	7994	14602	26425	43417	51408	57923	62042	71282
6.	4944	8711	16325	29712	48441	57260	64992	70661	80588
7.	5499	9715	18134	33318	54778	64300	71818	78978	90821
8.	6208	11112	20737	38276	63190	73726	81400	90642	103856
9.	7301	13440	25352	46741	76771	91070	97717	109480	126458
Felső decilis	11014	21776	42835	80752	138885	158497	163955	167167	196625
Átlag	5262	9587	17627	32517	53900	63117	69258	73816	83885
Fontosabb egyenlőtlenségi mutatók (személyi eloszlásból)									
P10/p50	0,61	0,60	0,48	0,51	0,49	0,51	0,50	0,46	0,40
P90/p50	1,73	1,83	1,91	1,93	1,92	1,92	1,78	1,89	1,88
P90/P10	2,81	3,07	3,95	3,78	3,90	3,78	3,53	4,11	4,69
S1	4,5	3,8	3,2	3,3	3,2	3,3	3,5	3,1	2,6
S5+S6	17,9	17,4	17,5	17,3	17,1	17,1	17,7	18,0	18,1
S10	20,9	22,7	24,3	24,8	25,7	25,1	23,6	22,6	23,4
S10/S1	4,6	6,0	7,5	7,6	8,1	7,6	6,8	7,2	9,0
Robin Hood index	17,0	18,5	20,7	21,2	21,8	21,4	19,9	20,5	21,7
Gini-együttható	0,244	0,266	0,300	0,306	0,316	0,308	0,288	0,292	0,312
N	56459	5538	4972	5253	5909	5209	5054	4849	4857

Forrás: 1962–2003 között KSH jövedelemfelvétel, valamint MHP (B) I–VI. hullámok és TÁRKI Háztartás Monitor 1998–2003 alapján Tóth (2005), 2005–2012: TÁRKI Háztartás Monitor. Az 1992 és 2007 közötti években a feltüntetett év az adatfelvétel éve. A referencia időszak az előző év áprilisától az adott év márciusáig tart az 1992–2001 felvételekben és október–szeptember a 2003, 2005, 2007 és 2012 évi felvételben.

1.2. táblázat Ekvivalens ($e=0.73$) jövedelmek személyi eloszlása 1987 és 2012 között a jövedelemeloszlás különböző részeire érzékeny mutatók alapján

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Felső sávra érzékeny mutatók									
P90/P50	1,69	1,86	1,90	1,92	1,92	1,91	1,74	1,81	1.84
GE(2)	0,116	0,168	0,236	0,207	0,261	0,260	0,205	0,155	0.193
A(0,5)	0,046	0,059	0,071	0,072	0,078	0,073	0,064	0,062	0.073
Középső sávra vagy az eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutatók									
S10/S1	4,55	5,52	6,62	6,63	7,30	6,68	6,00	6,35	7,3
P90/P10	2,8	3,1	3,6	3,5	3,58	3,42	3,16	3,53	4.03
GE(0)	0,092	0,119	0,143	0,147	0,156	0,145	0,127	0,128	0.153
GE(1)	0,097	0,127	0,156	0,155	0,175	0,163	0,140	0,128	0.151
Gini	0,236	0,263	0,290	0,292	0,302	0,291	0,271	0,272	0.293
A(1)	0,088	0,112	0,133	0,137	0,144	0,135	0,119	0,120	0.143
Alsó sávra érzékeny mutatók									
P10/P50	0,60	0,59	0,54	0,55	0,54	0,56	0,55	0,51	0.46
A(2)	0,164	0,219	0,244	0,294	0,259	0,243	0,228	0,233	0.290

Forrás: 1987: KSH Jövedelem Felvétel, 1992, 1996: Magyar Háztartás Panel, 2001, 2003, 2005, 2007, 2009, 2012: TÁRKI Háztartás Monitor.

1.3. táblázat Empirikus becslés az egyes jövedelmi kategóriák létszámára (az egy főre jutó jövedelem mediánértékének százalékában meghatározott csoportok, százalék, illetve ezer fő), 1987–2012

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Százalékos megoszlás									
„jómódúak” (akiknek a medián kétszeresénél több a jövedelme)	6	7	9	9	9	9	7	8	8
„felső-középréteg” (a medián 120–200%-a)	27	25	23	25	25	25	25	27	27
„középréteg” (a medián 80–120%-a)	39	42	35	34	34	33	36	31	30
„alsó középréteg” (a medián 50–80%-a)	24	20	21	23	22	24	22	22	21
„szegények” (50% alatt)	4	6	12	9	11	10	10	12	14
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Népességbecslés, ezer fő									
„jómódúak” (akiknek a medián kétszeresénél több a jövedelme)	599	737	919	920	882	899	715	765	752
„felső-középréteg” (a medián 120–200%-a)	2848	2583	2415	2596	2546	2514	2476	2738	2782
„középréteg” (a medián 80–120%-a)	4120	4326	3654	3424	3418	3342	3684	3120	3234
„alsó középréteg” (a medián 50–80%-a)	2533	2085	2136	2351	2191	2373	2215	2235	2032
„szegények” (50% alatt)	410	643	1197	930	1105	969	983	1208	1233
népesség az év elején összesen, ezer fő	10509	10374	10321	10222	10142	10096	10066	10013	9937

**sztenderd hiba alapján, 95 százalékos megbízhatósági szinten*

Forrás: 1987: KSH jövedelemfelvétel, 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 2000–2012: TÁRKI Háztartás Monitor

1.4. táblázat Az egyes háztartástípusok jövedelmi összetétele 2000-ben, 2005-ben, 2007-ben, 2009-ben és 2012-ben (%)

Jövedelemtípus	Összesen					Csak a háztartásfő foglalkoztatott, más háztartástag nem					Háztartásfő és más háztartástag is foglalkoztatott				
	2000	2005	2007	2009	2012	2000	2005	2007	2009	2012	2000	2005	2007	2009	2012
Piaci jövedelmek	61	56	56	54	56	73	68	68	72	69	86	85	86	87	88
Kereset	58	51	53	51	53	70	64	66	69	65	84	78	81	81	85
Tőkehozadék	2	5	3	3	3	2	5	2	3	4	2	8	5	6	4
Társadalombiztosítási jövedelmek	32	37	35	39	37	18	22	18	20	21	7	9	8	7	7
Nyugdíjak	28	35	32	36	35	12	17	13	14	17	3	6	6	5	6
Munkanélküli járadék	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0
Anyasági támogatás	2	2	2	2	2	2	5	5	4	4	2	1	1	0	1
Szociális jövedelmek	5	5	7	6	6	6	7	10	7	8	5	4	5	5	4
Családi pótlék	3	2	4	4	4	4	3	6	5	5	4	3	4	5	3
Segélyek	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	0	1	0	0	0
Háztartás transzfer és egyéb jövedelem	2	2	3	1	1	3	2	4	2	1	2	2	1	1	1
Elemek összege,%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Elemek összege az összesből,%	86	86	79	81	78	90	86	81	84	80	81	82	74	74	74
Nem bontott jövedelmek	14	14	21	19	22	10	14	19	16	20	19	18	26	26	26
Háztartás éves összes jövedelme	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
A háztartás összes jövedelme, Ft	1018	1870	2041	2166	2438	1027	1943	1891	2064	2478	1556	2944	3221	3467	3832
2000=100	100	184	201	213	239	100	189	184	201	241	100	189	207	223	246
Adott évi átlag=100%	100	100	100	100	113	101	104	93	95	114	153	157	158	160	177
N=	2013	2254	2002	1960	1978	371	592	450	468	438	548	589	515	453	509
Népességarány,%	100	100	100	100	100	18	26	23	24	22	27	26	27	23	26

1.4. táblázat Az egyes háztartástípusok jövedelmi összetétele 2000-ben, 2005-ben, 2007-ben, 2009-ben és 2012-ben (folytatás)

Jövedelem típus	A háztartásfő munkanélküli vagy inaktív					A háztartásfő nyugdíjas, foglalkoztatott háztartástag nincs					A háztartásfő nyugdíjas, foglalkoztatott háztartástag van				
	2000	2005	2007	2009	2012	2000	2005	2007	2009	2012	2000	2005	2007	2009	2012
Piaci jövedelmek	52	52	38	51	38	13	5	5	3	2	59	56	44	40	51
Kereset	51	44	37	50	36	10	4	4	3	1	57	54	44	38	49
Tőkehozadék	1	9	1	1	2	3	1	1	0	1	2	2	0	2	2
Társadalombiztosítási jövedelmek	28	29	31	27	36	83	91	91	94	96	37	38	44	54	44
Nyugdíjak	17	21	19	16	28	82	91	91	93	96	35	36	45	52	44
Munkanélküli járadék	6	4	8	8	4	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0
Anyasági támogatás	3	4	6	4	5	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0
Szociális jövedelmek	13	16	26	20	24	2	2	2	2	1	2	4	5	4	4
Családi pótlék	6	5	12	10	12	1	0	1	1	0	2	2	3	3	2
Segélyek	4	6	5	5	7	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
Háztartás transzfer és egyéb jövedelem	7	2	0	2	2	2	2	2	1	1	2	2	5	2	1
Elemek összege,%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Elemek összege az összesből,%	94	89	83	85	83	92	93	87	91	84	77	81	76	74	72
Nem bontott jövedelmek	6	11	17	15	17	8	7	13	9	16	23	19	24	26	28
Háztartás éves összes jövedelme	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
A háztartás összes jövedelme, eFt	788	1399	1474	1607	1564	631	1187	1278	1449	1600	1288	2289	2656	2825	3180
2000=100	100	177	187	203	198	100	188	203	230	254	100	178	206	219	247
Adott évi átlag=100%	78	75	73	74	72	62	63	63	67	74	127	122	130	130	147
N=	218	181	139	203	193	737	718	671	709	736	138	137	143	126	81
Népességarány,%	11	8	7	10	10	37	32	35	36	38	7	6	7	6	4

Megjegyzés: Összes háztartásjövedelmek és jövedelmi elemek átlaga az adott csoportba tartozó háztartások között

1.5. táblázat A teljes jövedelemegyenlőtlenség tényezőkre bontása különböző dimenziók szerint, 1987–2012

Év	Teljes egyenlőtlenség	Csoportok közti szórás, %						
	MLD×1000	Településtípus	Háztartásfő neme	Háztartásfő életkora	Háztartásfő iskolázottsága	Háztartásfő foglalkoztatottsága	A gyermekek száma	A háztartásfő etnikuma (cigány származás)
1987	92	2	n. a.	6	8	12	5	n. a.
1992	121	6	2	3	18	15	3	4
1996	143	11	1	2	25	14	6	7
2000	147	9	0	0	23	11	5	n.a.
2001	145	12	1	3	27	14	5	7
2003	158	8	1	2	25	20	9	9
2005	145	9	1	0	25	11	7	5
2007	127	9	1	0	21	17	8	4
2009	128	9	1	0	24	19	12	8
2012	155	10	1	1	24	20	10	11

1.6. táblázat Egyes háztartási jövedelemelemek és ezek összegének egyenlőtlenségei 1992–2012, Gini-együtthatók (%)

	1991	1996	2000	2001	2003	2005	2007	2009	2012
Piaci jövedelmek	46,6	50,1	54,8	52,4	45,2	45,0	44,1	43,1	46,7
Egyéb nem állami	64,3	65,8	70,1	73,9	85,9	74,3	78,9	65,5	64,7
Újraelosztás előtti jövedelmek	47,2	50,4	55,4	53,3	53,5	52,3	51,1	49,6	54,2
Szociális jövedelmek	37,3	37,9	40,6	43,6	45,7	47,3	41,8	34,4	39,3
Társadalombiztosítási jövedelmek	31,8	37,9	37,1	39,8	39,1	36,1	38,2	37,6	37,6
Újraelosztás előtti + szociális jövedelmek	45,1	48,4	53,3	51,6	53,5	51,7	50,7	49,0	53,9
Imputálás előtti jövedelmek összesen	29,5	30,8	33,0	33,1	36,7	32,8	33,7	31,7	35,0
Imputálás utáni összes, ekvivalens jövedelmek/háztartás	26,7	28,4	29,6	29,7	32,2	28,4	26,9	26,3	27,9

Forrás: 1991–1996: Magyar Háztartás Panel (A), I–IV. hullám, 1998–2012: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: a táblázatban a Gini-értékek mindig a háztartások egy fogyasztási egységre jutó, nem nulla jövedelmeinek koncentrációját mutatják. Mérési egység: háztartás. Transzferek előtti jövedelmek = piaci jövedelmek (munkából és vagyonból származó) + más nem állami juttatások.

1.7. táblázat Az egyes társadalmi jövedelmek és az összes háztartási jövedelem kumulált megoszlása, a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján definiált jövedelmi ötödökben (%),

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Nyugdíjak						
1991	16,2	23,7	23,9	18,2	17,9	100,0
1993	15,6	22,0	24,6	20,5	17,3	100,0
1996	10,9	21,3	25,6	22,8	19,4	100,0
1997	9,7	19,1	25,7	26,1	19,5	100,0
2000	12,0	21,4	24,0	24,9	17,8	100,0
2001	12,2	23,0	24,4	24,1	16,3	100,0
2003	12,4	21,2	24,9	23,6	17,9	100,0
2005	10,3	20,0	25,5	23,2	21,0	100,0
2007	11,1	22,4	23,2	23,1	20,3	100,0
2009	9,7	18,6	23,5	27,2	21,0	100,0
2012	9,0	21,1	22,4	25,3	22,3	
Munkanélküli járadék						
1991	24,1	22,7	16,3	26,1	10,8	100,0
1993	30,9	20,7	17,9	22,0	8,4	100,0
1996	32,2	25,5	19,6	15,4	7,4	100,0
1997	39,8	18,4	13,7	22,6	5,6	100,0
2000	47,8	18,3	10,7	9,9	13,3	100,0
2001	34,3	22,8	23,6	11,6	7,6	100,0
2003	38,8	23,8	13,8	13,0	10,6	100,0
2005	28,9	23,4	16,7	23,1	8,0	100,0
2007	41,9	17,5	10,5	13,7	16,3	100,0
2009	52,5	15,5	16,0	9,5	6,6	100,0
2012	61,0	11,5	15,2	5,5	6,7	100,0
Anyasági támogatások						
1991	14,9	22,9	26,1	21,4	14,8	100,0
1993	17,5	23,7	21,7	23,7	13,3	100,0
1996	35,6	18,4	16,4	17,1	12,6	100,0
1997	39,4	17,4	19,4	12,5	11,4	100,0
2000	33,2	15,5	19,5	14,8	17,1	100,0

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
2001	32,8	20,5	16,0	17,1	13,6	100,0
2003	37,2	20,2	16,6	13,3	12,8	100,0
2005	37,4	17,4	14,5	10,2	20,6	100,0
2007	30,9	20,9	17,5	18,7	12,0	100,0
2009	35,0	20,8	18,3	15,1	10,9	100,0
2012	33,3	18,5	16,0	13,2	19,1	100,0
Segélyek						
1991	21,3	15,7	26,0	18,0	18,9	100,0
1993	30,8	16,2	18,7	22,9	11,4	100,0
1996	29,9	14,5	25,0	17,0	13,6	100,0
1997	36,2	24,2	14,5	14,7	10,4	100,0
2000	52,8	14,9	15,8	6,7	9,8	100,0
2001	49,8	22,5	9,8	15,6	2,3	100,0
2003	49,3	22,2	10,8	6,9	10,8	100,0
2005	47,9	22,7	12,2	9,8	7,5	100,0
2007	39,7	22,0	16,9	9,5	12,0	100,0
2009	49,4	18,5	17,9	13,2	1,0	100,0
2012	62,5	20,0	13,7	3,1	0,6	100,0

1.7. táblázat Az egyes társadalmi jövedelmek és az összes háztartási jövedelem kumulált megoszlása, a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján definiált jövedelmi ötödökben (%) (folytatás)

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Családi pótlék						
1991	14,1	17,7	22,9	26,7	18,6	100,0
1993	17,3	18,6	22,8	23,1	18,2	100,0
1996	28,9	18,3	18,6	19,2	15,0	100,0
1997	35,0	16,9	19,1	17,7	11,3	100,0
2000	34,0	15,0	19,1	18,5	13,5	100,0
2001	32,8	17,6	14,1	15,9	19,6	100,0
2003	35,6	20,0	16,9	13,3	14,2	100,0
2005	35,1	20,9	14,2	14,7	15,1	100,0
2007	35,4	19,7	19,6	16,1	9,1	100,0
2009	40,4	23,6	14,1	12,7	9,2	100,0
2012	42,3	21,0	15,2	14,8	6,7	100,0
Összes jövedelem						
1991	7,9	12,0	17,0	24,0	39,1	100,0
1993	8,9	12,8	17,3	23,0	38,0	100,0
1996	9,1	12,0	16,5	22,8	39,5	100,0
1997	9,5	12,5	16,5	23,0	38,6	100,0
2000	9,1	13,4	16,8	21,6	39,1	100,0
2001	8,9	13,4	16,9	21,8	39,0	100,0
2003	8,7	13,2	16,7	21,3	40,1	100,0
2005	9,4	13,8	17,2	21,5	38,1	100,0
2007	9,6	14,4	17,6	21,8	36,6	100,0
2009	9,1	14,7	18,2	22,0	36,0	100,0
2012	8,4	14,2	17,9	22,8	36,6	100,0

Forrás: 1991–1996: Magyar Háztartás Panel (A), I–IV. hullám, 1998–2012: TÁRKI Háztartás Monitor

MÓDSZERTANI FÜGGELÉK AZ 1. FEJEZETHEZ

Becslési hiba. Minden a népesség jövedelemeloszlására vonatkozó állítás becslésen alapul. Ezeknek a becsléseknek a nagyságát több tényező befolyásolja. Először is, mint minden mintára alapuló becslés esetében, számot kell vetnünk a mintavételi hiba problémájával. A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat többlépcsős rétegzett mintavétel alapján készült, az előző évekhez hasonlóan mintegy kétezer háztartást, és mintegy ötezer személyt tartalmazó mintán. Ilyen minták esetében a mintavételi hiba, egyszerű gyakorisági eloszlásokra vonatkozóan 95 százalékos valószínűség mellett +/-1–2 százalékos. Csakhogy a jövedelemeloszlás mutatói általában nem egyszerű gyakorisági eloszlás alapján számolódnak, hanem valamilyen, az eloszlás egészét jellemző bonyolult mérőszám alapján. Ezeknek az aggregált mutatóknak is van hibája, csak ezt valamivel nehezebb mérni. Ebben a tanulmányban immár hagyományosan erre is kísérletet teszünk, de nem axiomatikus eszközökkel, hanem kísérleti úton, visszatevéses mintavételen alapuló bootstrap eljárás segítségével.

Ekvivalenciaskálák. A háztartás vizsgálatok esetében a jövedelem és fogyasztás alapvető megfigyelési egysége maga a háztartás és azzal a feltételezéssel élünk, hogy az egyes háztartástagok megosztják egymással jövedelmeiket és kiadásait. Ahhoz, hogy a különböző méretű háztartások jóléti szintje egymással összevethető legyen, feltételezésekkel kell élnünk a háztartás működésében megjelenő méretgazdaságossági tényezőkre vonatkozóan. Vagyis a nagyobb háztartások fogyasztási szükségletei általában nem egyenes arányban növekszenek az adott háztartások létszámával. Sőt számos statisztikus és nagyszámú nemzetközi összehasonlító tanulmány is úgy érvelnek, hogy nem csak a háztartások létszámával, de azok összetételével is (pl. a háztartáson belül élők életkori megoszlásával) összefüggnek a fogyasztási szükségletek. Anélkül, hogy ezekbe a módszertani kérdésekbe részletesen belemennénk, jelezzük, hogy ebben a fejezetben és a tanulmányban később három különböző ekvivalenciaskálát használunk. Ebből kettő a háztartásmérettel operál, a harmadik pedig figyelembe veszi az egyes tagok életkorát is. Az egyik esetben minden háztartástagot azonos súllyal veszünk tekintetbe, vagyis a jövedelmi összehasonlításban az egy főre jutó jövedelmeket vizsgáljuk. A másik ekvivalenciaskála egy méretgazdaságossági korrekciót implikál. A Háztartás Monitor sorozat korábbi éveiben megvizsgáltuk azt, hogy a magyar jóléti rendszerben feltételezett, háztartásméretre átszámított ekvivalencia-skálák nagyjából mekkorák lennének. Ekkor azt találtuk, hogy a magyar jóléti rendszer, illetve a létminimum számítások outputjai egy 0,73 körüli fogyasztási szükséglet-rugalmasságot feltételeznek.⁶ Ez gyakorlatilag megegyezett azzal, amit az ún. OECD ajánlások akkoriban tartalmaztak. Elvileg számos más eljárás létezik a nemzetközi gyakorlatban a háztartási méretgazdaságosság figyelembe vételére, mi azonban ebben a fejezetben e kettőn kívül még egyet használunk. A következő fejezetben (amelyik szegénységgel foglalkozik) figyelembe vesszük azokat az ajánlásokat (is), amelyeket az Európai Unió a tagországok és az újonnan csatlakozó országok éves, társadalmi kirekesztettség elleni stratégiát megfogalmazó jelentésekben elvár. Ezek az ún. laekeni indikátorok és az azok mögött meghúzódó háztartás-méretgazdaságossági feltevések képezik az alapját a következő fejezet számításainak.⁷

A megfigyelési egységek problémája és a vizsgált jövedelmek. Egy harmadik módszertani kérdés annak eldöntése, hogy az aggregált jövedelemeloszlási statisztika milyen megfigyelési egységekre összegződik. Esetünkben elvileg két megoldás lehetséges: vagy a jövedelmek személyek közti eloszlását, vagy azok háztartások közötti eloszlását vizsgáljuk. Mindkettő mellett és ellen hozhatók fel érvek és hazai és nemzetközi gyakorlat is alkalmazza mind a kettő eljárást. Látni kell ugyanakkor, hogy a társadalom demográfiai-háztartási

⁶ Tehát $N=Y/s^e$, ahol N =fogyasztási szükséglet, s =háztartásméret, Y =háztartás összjövedelem, e =paraméter.

⁷ Eszerint a háztartás első felnőtt tagja egy egységnek számít, a második és további 14 év feletti tagok 0,5-nek és a 14 év alatti tagok 0,3-nak.

összetételétől függően az egyes eljárások alkalmazása mellett viszonylag jelentős eltérések lehetnek az aggregált jövedelemegyenlőtlenségi mutatók értékeiben. Sőt az is előfordulhat, hogy a különböző megfigyelési egységek alkalmazása vagy (visszaülve az előző bekezdésre) a különböző ekvivalencia-skálák alkalmazása akár az egyenlőtlenségi mérőszámok országok közötti sorrendjét is megváltoztathatja (Förster és Tóth, 1998).

A kapott egyenlőtlenségi mutatók természetesen nagy mértékben függenek attól, hogy mennyire vagyunk képesek megragadni a kérdőíveinkkel a makrojövedelmeket. A Háztartás Panel és a Monitor vizsgálatok során változatlan törzsblokkokkal, de kisebb-nagyobb finomításokkal évről-évre igyekeztünk javítani a vizsgálatainknak azt a képességét, hogy a makrojövedelmek minél nagyobb hányadát képesek legyünk befogni. Mindezzel azonban csak csökkenteni tudtuk az egymást követő éveknek azt a tendenciáját, hogy a mikrofelvelelek egyre kevesebbet tudtak behozni a makroadatokhoz képest. Ennek részben kérdezéstechnikai okai voltak, részben pedig az empirikus adatfelvételekkel kapcsolatos általános bizalmatlansággal (pl. a csökkenő válaszadási arányokkal) kapcsolatos okai.

Az alkalmazott egyenlőtlenségi mutatók. Végezetül ugyanannak a jövedelemeloszlásnak (ugyanolyan jövedelemfogalom és ugyanolyan ekvivalencia-skála mellett) a jellemzésére jövedelemstatistikai irodalom különböző mutatókat ajánl. E különböző mutatókat azért fejlesztették ki, hogy együttes használatukkal árnyaltan tudjuk bemutatni a legfontosabb trendeket. Ebben a tanulmányban számos alternatív mutatót fogunk használni, amelyeknek a leírását a fejezethez tartozó függelék tartalmazza. Az egyes mutatók az eloszlás különböző részeire érzékenyek (más és más súlyt adnak az eloszlás közepén, illetve alsó vagy felső szélén elhelyezkedő eseteknek).

A használt egyenlőtlenségi mérőszámok definíciója

Szóródási típusú mérőszámok
Gini: $G = (1/2n((n-1))\sum_{i=1, \dots, n} \sum_{j=1, \dots, n} y_i - y_j $.
Általánosított Entrópia Mérőszám: $GE(\alpha) = (1/(\alpha^2 - \alpha))[(1/n)\sum_{i=1, \dots, n} (y_i/\mu)^\alpha - 1]$, ha $\alpha \neq 0, 1$
$GE(0) = MLD = (1/n)\sum_{i=1, \dots, n} \log(\mu/y_i)$, ha $\alpha = 0$ és
$GE(1)$ (Theil-index) $= (1/n)\sum_{i=1, \dots, n} (y_i/\mu) \log(y_i/\mu)$, ha $\alpha = 1$.
$GE(2) = 1/\mu [1/n (\sum_{i=1, \dots, n} (y_i - \mu)^2)]^{1/2}$
Atkinson-index: $A_\varepsilon = 1 - [(1/n)\sum_{i=1, \dots, n} (y_i/\mu)^{1-\varepsilon}]^{1/(1-\varepsilon)}$, if $\varepsilon \geq 0$, de $\varepsilon \neq 1$ míg $A_\varepsilon = 1 - \exp[(1/n) \sum_{i=1, \dots, n} \ln(y_i/\mu)]$, ha $\varepsilon = 1$ és $\exp(.) = e^{(.)}$,
Ahol n a mintában szereplő megfigyelések száma, y_i az i -edik egység jövedelme, μ az összes y_i számtani átlaga, míg α és ε olyan paraméterek, amelyeket attól függően adunk, hogy milyen súlyt szánunk a jövedelemeloszlás különböző szintjein elhelyezkedő megfigyelési egységek jóléti szintjének. Az α alacsonyabb értékei mellett a parametrizált mérőszámok a jövedelemeloszlás alsó szélére lesznek érzékenyek, míg α magasabb értékei esetén a mérőszámok a jövedelemeloszlás felső részére lesznek inkább érzékenyek.
Eloszlási típusú mérőszámok
P10: a legalsó jövedelmi decilis felső töréspontjának aránya a medián (P50) jövedelemhez, százalék
P90: a legfelső decilis alsó töréspontjának aránya a medián (P50) jövedelemhez, százalék
S1, S5, S6 és S10: a legalsó, az ötödik, a hatodik és a legfelső jövedelmi decilis részesedése az összes jövedelemből
Robin Hood index: az egyenlő eloszlás esetén várható decilis arányoktól való eltérések összege

Az egyenlőtlenségek tényezőkre bontásának leírása

Az egyenlőtlenségek mértékének tényezőkre bontásához az átlagos logaritmikus eltérés (*MLD*, *mean logarithmic deviation*) mutatót használjuk, amelyet a következőképpen definiálhatunk:

$$MLD = GE(0) = (1/n) \sum_{i=1, \dots, n} \log(\mu/y_i),$$

ahol n a mintában szereplő megfigyelési egységek száma, y_i az i -edik megfigyelési egység jövedelme, μ az összes y_i számtani átlaga. Az MLD-mutatót tehát lényegében úgy kapjuk, hogy az eloszlás egyedi értékeivel elosztjuk az átlagértéket, majd a kapott értékek logaritmusainak átlagát vesszük.

Mivel az MLD mutató additív módon tényezőkre bontható (*Shorrocks* [1980]), tehát a vele bizonyos $D(y_i)$ eloszlásra mért egyenlőtlenségek nagysága előállítható a $D(y_i)$ által magában foglalt, egymást kölcsönösen kizáró résznépességek egyenlőtlenségi értékeinek összegeként, *Jenkins* [1995] alapján segítségével tényezőkre bonthatjuk az egyenlőtlenségeket. Ha v_k a népesség k részhalmazának aránya a teljes népességben, tehát $v_k = n_k/n$, továbbá λ_k a k népességcsoport átlagjövedelmének aránya a népesség egészének átlagjövedelméhez, tehát $\lambda_k = \mu_k/\mu$, és θ_k a k népességcsoport részesedése a népesség összes jövedelméből, tehát $\theta_k = v_k/\lambda_k$ az MLD-index segítségével kifejezett teljes egyenlőtlenség felbontható két komponens összegére:

$$MLD = \sum_k v_k MLD_k + \sum_k v_k \log(1/\lambda_k).$$

A kifejezés első része a „csoporton belüli” egyenlőtlenséget jelöli: ez az egyes résznépességeken belüli egyenlőtlenségek súlyozott átlaga. A kifejezés második része a „csoportok közötti” egyenlőtlenséget mutatja, ami nem más, mint az egyenlőtlenségnek az a mértéke, ami akkor állna fenn, ha a részhalmazok minden egyes tagjának a jövedelmét pontosan a csoport átlagával helyettesítenénk be. Mivel a csoportokon belüli és a csoportok közötti egyenlőtlenség összege pontosan megegyezik az összes egyenlőtlenség nagyságával, az egyes komponenseket százalékos formában is felírhatjuk.

Az időbeli változások nyomon követésére szükség lehet az egyenlőtlenség *változásának* tényezőkre bontására. Az MLD két időpont, t és $t + 1$ közötti változása (ΔMLD) a következőképpen írható fel (*Mookherjee–Shorrocks* [1982] nyomán *Jenkins* [1995]):

$$\Delta MLD \equiv MLD_{(t+1)} - MLD_{(t)} = \sum_k v_k \Delta MLD_{(k)} + \sum_k MLD_{(k)} \Delta v_k - \sum_k [\log(\lambda_k)] \Delta v_k - \sum_k v_k \Delta \log(\lambda_k)$$

$$\equiv \sum_k v_k \Delta MLD_{(k)} + \sum_k MLD_{(k)} \Delta v_k - \sum_k [\lambda_k - \log(\lambda_k)] \Delta v_k + \sum_k (\theta_k - v_k) \Delta \log(\mu_k).$$

[A komponens] [B komponens] [C komponens] [D komponens],

ahol az aláhúzott kifejezések a t és $t + 1$ periódusra vonatkozó értékek átlagát jelölik.

Azért, hogy a különböző dimenziók mentén megvalósított tényezőbontások könnyebben értelmezhetők legyenek, érdemes a változások *arányait* figyelembe venni, ezért a 1.5. táblázatban feltüntetjük az egyenlőtlenségváltozás mértékét a kiinduló időpontra vonatkozó érték százalékában. ($\% \Delta MLD \equiv \Delta MLD / MLD_{(t)}$). A fenti tényezőkre bontás egyes komponensei közül az A komponens az egyenlőtlenség növekedésének „tisza” hatását jelöli (ez a csoporton belüli egyenlőtlenség növekedésének köszönhető), a B és C komponensek az egyes részhalmazok népességarányaiban bekövetkezett strukturális hatásokat mutatják, míg a D komponens méri az egyes csoportok relatív jövedelmeiben bekövetkezett változások hatását).

2. SZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG

MAGYARORSZÁGON, 2000–2012 (GÁBOS ANDRÁS – SZIVÓS PÉTER – TÁTRAI ANNAMÁRIA)

Tanulmányunkban a szegénység és a társadalmi kirekesztettség fő jellemzőit vizsgáljuk a magyar társadalomban a TÁRKI 2012-es Háztartás Monitor vizsgálatának adatai alapján. Az elemzés hármas célt követ: (i) helyzetleírás a legfrissebb adatok alapján, (ii) a Monitor vizsgálat korábbi köteteiben használt mérőszám-szerkezet hozzáigazítása a hazai és európai monitoring rendszerek indikátorfejlesztéséhez, illetve (iii) a 2000-es évek trendjeinek áttekintése a jövedelmi szegénység esetében.

A gazdasági és pénzügyi válság különösen súlyosan érintette Magyarországot, hiszen a negatív folyamatok korábban kezdődtek, mint Európa más országaiban, és még a 2012-es évet is recesszió jellemezte. A TÁRKI Háztartás Monitor felvétel 2012-es adatai jelentik a legfrissebb adatforrást azoknak a folyamatoknak a leírásához, melyek a válság nyomait mutatják a hazai háztartások anyagi helyzetének különböző vetületein. Az adatfelvétel alapján közölt eredmények javarészt olyan indikátorokra támaszkodnak, melyek részét képezik a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (továbbiakban NTFS) monitoring rendszerének (TÁRKI 2012).

A jelentésünk középpontjában továbbra is a jövedelmi szegénység indikátorai állnak. A 2000-es évek időszakát jellemző folyamatok áttekintése során több olyan mérőeszközt is alkalmazunk, melyek a háztartások abszolút és relatív, objektív és szubjektív jövedelmi helyzetéről nyújtanak képet. Emellett a szegénység mérőszámai esetében olyan érzékenységi vizsgálatok eredményeit is bemutatjuk, melyek a háztartás méretgazdaságossága mögötti feltételeket különböző paraméterekkel veszik figyelembe. Az eredmények bemutatása során ugyanakkor arra is törekszünk, hogy a szegénység és a kirekesztettség jövedelmi dimenziói mellett más területeket is bemutassunk. Ennek megfelelően, követve a 2009-es jelentésben megkezdett utat, ezúttal is elemezzük a háztartások helyzetét az anyagi depriváció elemi és összetett indikátorai szerint. Ezen felül, kiemelt figyelmet fordítunk az Európa Unió 2020-ig tartó, és befogadó növekedés stratégiájának szegénységi célkitűzése során alkalmazott mérőeszközre, a szegénység és a társadalmi kirekesztettség összetett mutatójára is, mely a jövedelmi szegénység és az anyagi depriváció kiterjedtsége mellett az alacsony munkaintenzitású háztartások arányát is tartalmazza. Az elemzés során egyik, de ezúttal nem legfontosabb szempontunk, a hazai helyzet értékelése a nemzetközi adatok tükrében. Ezzel összhangban, azokban az esetekben, ahol több indikátort is használunk ugyanannak a társadalmi folyamatnak a leírására, elsődlegesen a nemzetközi összehasonlításra is lehetőséget adó mérőszám alapján interpretáljuk eredményeinket. Emellett egy egységes indikátorszett mentén, a 2000-es évek folyamataira is visszatekintünk.

E kötet első tanulmánya⁸ áttekintést nyújt a jövedelmi egyenlőtlenséget jellemző általános folyamatokról, továbbá a tágabb környezet változását leíró gazdaság- és társadalompolitikai fejleményekről és makrogazdasági mutatókról. Eredményeink értelmezésekor támaszkodunk ezekre az eredményekre és adatokra.

Tanulmányunk négy nagyobb fejezetre oszlik. Először áttekintjük a jövedelmi szegénység fő trendjeit és meghatározóit a 2000 óta eltelt időszakban (2.1. fejezet). Ezt követően megvizsgáljuk a jövedelmi szegénység kockázatát a főbb társadalmi-demográfiai csoportokban és bemutatjuk a szegénységben élők profilját (2.2. fejezet). A 2.3. fejezetben a magyar népesség anyagi deprivációjával foglalkozunk, míg a 2.4.-ben az „Európa 2020” stratégia szegénységi céljához rendelt összetett indikátor mentén vizsgáljuk a szegénység és a társadalmi

⁸ Tóth István György: Jövedelemelosztás 2009–2012 között

kirekesztettség helyzetét Magyarországon. A tanulmány a tárgyalt társadalmi folyamatok alakulására és eredményeink társadalompolitikai relevanciájára vonatkozó összeggzéssel zárul.

2.1. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG FŐ TRENDJEI ÉS MEGHATÁROZÓI 2000-2012 KÖZÖTT

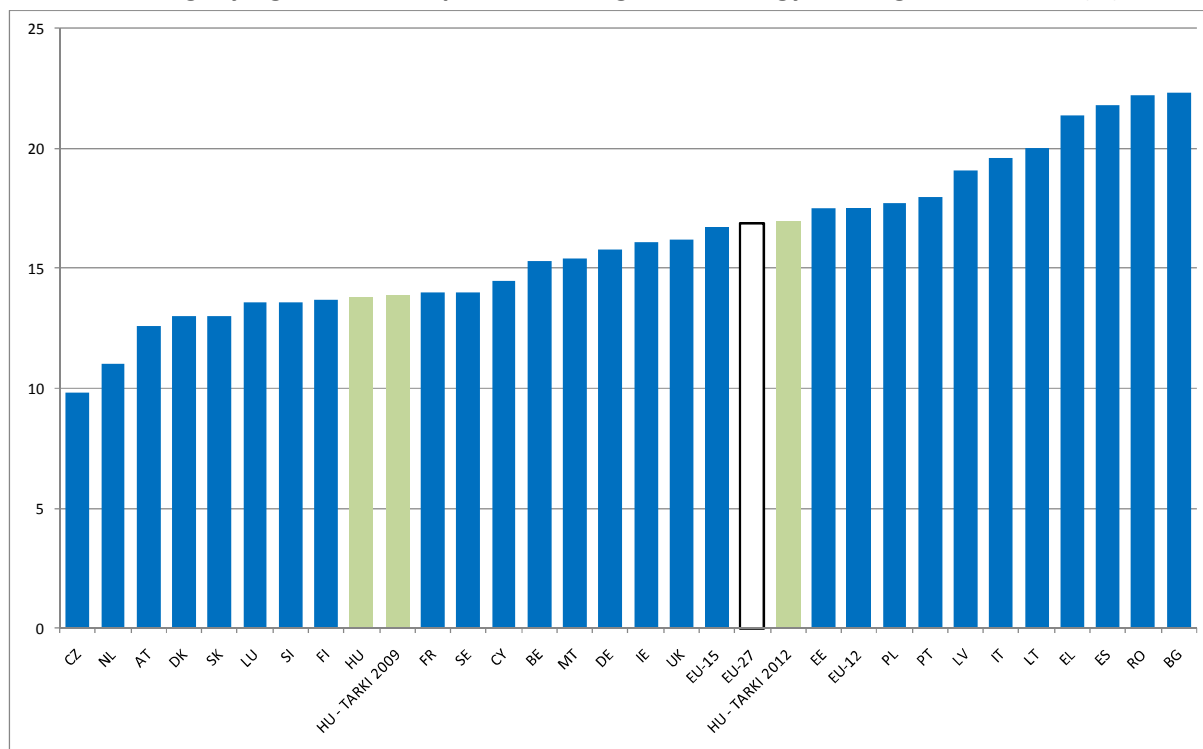
2.1.1. A SZEGÉNYSÉG KITERJEDTSÉGE

Magyarországon 2012-ben a szegénységi küszöb értéke, vagyis az OECD2-skálával számított ekvivalens éves háztartásjövedelem mediánértékének 60 százaléka nettó 792 ezer Ft, azaz havi 66 ezer Ft volt. Ennél kevesebb jövedelemből élt, tehát a jövedelmi szegénység által érintett volt az elmúlt évben a teljes népesség 17 százaléka (2.1. táblázat). A 2000 óta tartó szegénységi trendbe illesztve ezt az adatot egyértelműen megállapítható, hogy a 2000-es évek elején megfigyelt enyhe növekedést követően, 2005-től, de még inkább 2007 óta folyamatosan nő a relatív szegénységben élők aránya. 2007-ben a teljes népesség 12,6%-a élt szegénységben, a következő két évben ez az érték több mint 1 százalékponttal, az azt követő három éves periódusban pedig további 3 százalékponttal növekedett. A 2009 és 2012 közötti változás statisztikailag is egyértelműen szignifikáns, míg a 2007 és 2009 közötti növekedés esetében a konfidencia-intervallumok között kismértékű átfedés van. Még korábbra visszatekintve, tehát a kilencvenes évek elejétől követve a szegénység alakulását megállapíthatjuk, hogy a 2012-es szegénységi ráta értéke szignifikánsan meghaladta a legmagasabb értéket, amelyet 1996-ban mértünk.

A TÁRKI legfrissebb szegénységi adatait – akárcsak az előző elemzések során mindig, ezúttal is – összehasonlíthatjuk más adatforrásokból származó eredményekkel. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy nem áll rendelkezésre olyan adatforrás, amely ugyanarra az időperiódusra, azaz jövedelemére, tehát a 2012-es évre vonatkozna, márpedig az azonos referencia-időszak a gazdasági válság időszakában különösen fontos lenne. Az egyetlen, azonos jövedelemkonceptióra épülő háztartásfelvétel, a KSH Háztartások Költségvetési és Életkörülmények Felvételének (HKÉF) referenciaéve az itt közölt adatokénál két évvel korábbi időpontra vonatkozik. A 2.1. ábra az EUROSTAT által publikált legfrissebb eredményeket tartalmazza az EU 27 tagállamára. Bár az EUEOSTAT publikációs protokollja szerint ezek 2011-es adatként vannak feltüntetve, az éves jövedelem referenciaéve 2010. A TÁRKI adatai tehát két évvel frissebbek, és már egyértelműen tartalmazzák a gazdasági válság hatását. Ezért az ábrán összesen három adatpont jellemzi Magyarországot: a HKÉF alapján számított EUROSTAT adat, valamint a 2009-es és 2012-es TÁRKI Háztartás Monitor alapján becsült értékek.

A szegénységi rátát uniós összehasonlításban vizsgálva, azt mondhatjuk, hogy míg 2009-ig Magyarországon a szegénység kockázata lényegesen az európai átlag alatt maradt, addig 2012-re a hazai mutatószám értéke elérte az európai átlagot. A KSH adatai alapján Magyarország 2010-ben is még a közepesen alacsony szegénységű országok közé tartozott, és a 2009-es TÁRKI eredmények is az alsó és a középső harmad határára helyezték hazánkat. Az időbeli eltolódás miatt nehéz egyértelműen megmondani, hogy az eltérés az adatállományok vagy az időpontok különbözőségéből fakad-e. A legvalószínűbb feltételezés az, hogy mindkettő szerepet játszik. Korábban is láthattuk, hogy a TÁRKI adatfelvételei a jövedelmek egyenlőtlenségének és a szegénység kockázatának nagyobb mértékét mutatják, elsősorban amiatt, hogy a TÁRKI mintáiban a jövedelemeloszlás alsó (és részben felső) végén élők aránya közelebb van a népességbeli tényleges arányokhoz, míg a HKÉF-ben (és elődeiben) alulreprezentáltak (Havasi 2011).

2.1. ábra A szegénységi ráta az Európai Unió országában és Magyarországon 2010 körül (%)

Forrás: 2010: EUROSTAT és saját számítások a 2009-es és 2012-es TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A szegénységi határt az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60 százaléka jelenti.

2.1.2. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG TRENDJEI ALTERNATÍV EKVIVALENCIA SKÁLÁK

Az OECD2-es ekvivalencia-skála⁹ méretgazdaságossági paraméterei – empirikus skálák tapasztalatai alapján kialakított – szakértői becslésen alapulnak, és szakértők utalnak rá, hogy a 27 tagország esetében alkalmazott egységes skála nem tükrözi a nagyon eltérő átlagos életszínvonal mögötti fogyasztási különbségeket¹⁰. A konszenzuson alapuló módszertan melletti nemzetközi összehasonlíthatóság szempontja nélkülözhetetlen bizonyos körülmények között, elsősorban az Európai Unió és a tagállamok társadalompolitikai monitoring rendszerének kialakításakor és működtetésekor. A kutatók számára azonban adott a lehetőség, hogy a fő indikátor mellett más mérőszámokat is használjanak és ezzel összetettebb képet alkossanak a jövedelemegyenlőtlenségi és szegénységi folyamatokról egy-egy országban.

Ebben a tanulmányban a jövedelmi szegénység fontosabb mérőszámait az OECD2-skála mellett más ekvivalencia-skála mellett is kiszámítottuk. Számításaink során használtuk az OECD1-skálával számított ekvivalens és az egy főre jutó háztartásjövedelmet. Az eredményeket a 2.2. és a 2.3. táblázat tartalmazza. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy az ekvivalencia-skála megválasztása hatással van becsléseinkre, akár a

⁹ A jövedelemegyenlőtlenség- és szegénység-mérés módszertani kérdéseiről lásd e kötet Tóth István György által írt tanulmányát, illetve annak függelékét.

¹⁰ Pl. Éltető és Havasi (2002).

szegénységi ráta értékét, akár az időbeli trendek alakulását figyeljük, ám a folyamatok alakulásával kapcsolatos legfontosabb megállapításokat nem változtatják meg jelentősen.

Az OECD1-skálával számított szegénységi ráta értéke 17,9 százalék (2.2. táblázat), míg az egy főre jutó jövedelemmel számított ráta értéke 20,9 százalék (2.3. táblázat) volt 2012-ben, tehát mindkét esetben a szegénység becsült kiterjedtsége nagyobb volt, mint az OECD2-skála használata esetében. A 2000 és 2012 közötti időszak folyamatai valamelyest más képet mutatnak, mint amit az OECD2-skála esetében megfigyelhettünk, amennyiben a 2007-ig tartó időszakban sem az OECD1-skálával számított, sem az egy főre jutó háztartásjövedelem mellett nem figyelhetünk meg változást a relatív jövedelmi szegénység kiterjedtségében. Előző mérőszám esetében a szegénységi ráta becsült értéke 13-13,5 százalék, utóbbi esetében pedig 16-16,5 százalék között alakult, a változások mindkét esetben a statisztikai hibahatáron belül maradtak. Kisebb eltéréseket megfigyelhetünk a 2007 és 2009 közötti változások esetében is. Míg az egy főre jutó háztartásjövedelem használatakor (2007: 16,7 százalék, 2009: 18 százalék) a két becslés konfidencia-intervalluma átfed, addig az OECD1-skála esetében a változás (2007: 12,8 százalék, 2009: 15,2 százalék) egyértelműen statisztikailag szignifikáns. Egyértelmű és az OECD2-skála használatakor kapott eredményekkel teljes egészében összecsengő a 2009 és 2012 közötti változások értelmezése. Eszerint a szegénység kiterjedtsége ebben az időszakban, az alkalmazott ekvivalencia-skálától függetlenül, statisztikailag szignifikáns mértékben növekedett.

2.1.3. A SZEGÉNYSÉG MÉLYSÉGE

A szegénység kiterjedtségével párhuzamosan növekedett annak mélysége is, tehát a szegények nemcsak többen lettek az elmúlt időszakban, de távolabb is kerültek attól, hogy ebből a helyzetből kikerülhessenek. Amint azt a 2.1. táblázatból láthatjuk, a szegénységi rés-arány a 2000-2007 közötti ingadozásokat (18-19 százalék) követően 2009-ig már egyértelműen növekedett (22 százalék) és meghaladta a korábban mért legmagasabb értéket (19 százalék). Ezt követően 2012-ig további növekedést figyelhetünk meg: a szegénységben élők mediánjövedelmének a szegénységi küszöbtől vett különbsége már az utóbbi 26 százalékkal egyenlő.

Összehasonlítva eredményeinket a már elérhető EUROSTAT adatokkal, megállapíthatjuk, hogy a szegénységi rés-aránynak a TÁRKI Háztartás Monitorból 2012-es jövedelemévre becsült értéke számottevően magasabb, mint az EUROSTAT, illetve a KSH által 2009-2010-es évekre publikált értékek (17–18%). A becslések eltéréseinek lehetséges okai azonosak a szegénységi ráta esetében már tárgyaltakkal.

Az alternatív ekvivalencia skálák használata esetében 2012-re becsült szegénységi rés-arány értéke magasabb, mint az OECD2-skála esetén kapott értékek: az OECD1-skála esetén 29 százalék (2.2. táblázat), míg az egy főre jutó jövedelem esetében 31 százalék ((2.2. táblázat)). Ezen kívül azt is megfigyelhetjük, hogy az alternatív ekvivalencia skálák használata esetében a 2007 és 2009 közötti növekedés jelentősebb, mint az OECD2-skála esetében tapasztalt változás (7–8 százalékpont szemben a 4 százalékponttal).

2.1.4. A KÉSZPÉNZES TRANSZFEREK SZEGÉNYSGCSÖKKENTŐ HATÁSA

A háztartásjövedelem három nagyobb jövedelemtípusból tevődik össze: a munkaerőpiacon szerzett jövedelemből, a készpénzes jóléti transferekből és a háztartások közötti transferekből. A társadalmi újraelosztás hatásosságának méréseként gyakran hasonlítják össze a jóléti transfereket és az azok nélkül számított jövedelmek mellett becsült szegénységi rátákat. Ez a mutatószám alkalmas arra, hogy időbeli és országok közötti összehasonlítás révén képet adjon egy ország jóléti rendszerének működéséről, a készpénzes transferek szegénységcsökkentő hatásáról. Az indikátor azonban nem képes figyelembe venni az

adórendszeren keresztüli újraelosztás mértékét és mintázatait, és nem képes beépíteni a transzferek visszavonása által kiváltott viselkedési hatásokat sem.

A transzferek nélkül számított szegénységi ráta értéke (45–48%) nem mutat jelentős változásokat a 2003 és 2012 közötti periódusban, azt követően, hogy 2000-ben azonban mindössze 30 százalék volt. Összehasonlítva ezeket az értékeket a transzferekkel számított szegénységi rátákkal, megfigyelhetjük, hogy 2000 és 2005 között a két mutató hányadosa egyértelműen növekedett: 2000-ben 2,3, míg öt évvel később 3,9 volt (2.1. táblázat). Ezt követően azonban csökkenni kezdett: 2009-ig még csak kisebb mértékben és fokozatosan (2007: 3,6; 2009: 3,4), 2012-re viszont már jelentős mértékben (2,7). Ez a dinamika többé-kevésbé mindegyik ekvivalencia-skála használata esetében megfigyelhető, de a mutatószám értékeiben megfigyelt változások az egy főre jutó jövedelem esetében kevésbé ingadozóak (2.2–2.3. táblázat). Mindez azt jelenti, hogy az újraelosztás szegénységre gyakorolt hatása a 2000-es években egy fordított U-görbével írható le, 2005-ös csúcsponttal, azóta ez a hatás csökkenő.

2.1.5. SZUBJEKTÍV JÖVEDELMI HELYZET VÁLTOZÁSA

A szegénység objektív mérőszámai mellett a TÁRKI Háztartás Monitor kérdőíve lehetőséget ad arra is, hogy a háztartások saját maguk ítélik meg anyagi helyzetüket.¹¹ Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a kétezres évek folyamán a kezdeti enyhe csökkenést követően (2000: 4,6 százalék, 2005: 3,8 százalék), több mint kétszeresére emelkedett a nélkülözők aránya (2012: 9 százalékra) (lásd a 2.4. táblázatot). Ezen belül a legnagyobb mértékű növekedés (3,8 százalékról 8,0 százalékra) 2007 és 2009 között történt. Hasonló tendenciát figyelhetünk meg a hónapról hónapra gondokkal küszködők arányában is: részarányuk 2000 és 2005 között 23 százalékról 18 százalékra csökkent, majd 2012-ig 26 százalékra növekedett. Ezzel párhuzamosan, a beosztással jól kijövők aránya 2000 és 2005 21-től 25 százalékra között nőtt, majd fokozatosan csökkent (2009-ben újra 21 százalék, 2012-ben 23 százalék).

Ezek az eredmények nemcsak arra utalnak, hogy a szubjektív jövedelmi helyzet trendje jól korrelál az objektív mérőszámok változásával, hanem arra is, hogy a válság időszakában az előbbi jó előrejelzője volt az utóbbinak. Ennek egyik oka az lehet, hogy a szubjektív jövedelmi helyzet esetében a válaszok olyan információkat is tartalmazhatnak, melyek a háztartás bevételein még nem látszanak, de a háztartás tagjai beépítik azokat a szubjektív helyzetítéletükbe (megemelkedett költségek, hitelfelvétel, betegség stb.).

2.2. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG KOCKÁZATA ÉS A SZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐK PROFILJA 2000-2012 KÖZÖTT

2.2.1. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG KOCKÁZATA FŐBB TÁRSADALMI CSOPORTOKBAN

A 2.5. táblázatban összefoglaltuk a 2000-2012 közötti időszakra vonatkozóan a szegénységi ráta értékeit a fontosabb társadalmi demográfiai csoportokban. A 2.6. táblázatban pedig ezen ismérvek közül kettő, az életkor és a háztartásfő nemzetisége esetében a konfidencia-intervallumbecslések eredményeit is közöljük. Az alábbi elemzés ezekre az információkra támaszkodik.

¹¹ A kérdés így hangzott: „Hogy érzi, Önök anyagiilag gondok nélkül élnek, beosztással jól kijönnek, éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből, hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak, vagy nélkülözések között élnek?”. A válaszadók számára a következő válaszlehetőségek álltak rendelkezésre: 1 – gondok nélkül élnek; 2 – beosztással jól kijönnek; 3 – éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből; 4 – hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak; 5 – nélkülözések között élnek.

A szegénység kockázata csökken az *életkorral*. A legmagasabb szegénységi kockázatú életkori csoport a gyermekek és a fiataloké. Az általános, 17 százalékos szegénységi rátával szemben a 0–17 évesek körében a szegénység 26, a 18–24 évesek körében pedig 23 százalékos. A felnőttek közül a középkorúak (25–64 évesek) esetében a szegénység kiterjedése átlagos, 16 százalék körül van. Az idős, 65 év feletti népesség szegénységi kockázata ezzel szemben alacsonyabb az átlagosnál, mindössze 8 százalék.

Az életkor és szegénység kapcsolatát elemezve korábbi tanulmányainkban (Gábos és Szívós 2008, 2010) már kiemeltük, hogy míg közvetlenül a rendszerváltást követően az idősek relatív jövedelmi szegénysége volt kiugróan magas (1992-ben 22 százalék), addig a kilencvenes évek második felére már a gyermekek és a fiatalok szegénységi kockázata volt a legmagasabb, míg az időseké a legalacsonyabb. Ez a mintázat mindmáig érvényes, sőt a válság időszakában még hangsúlyosabbá vált. A gyermekek szegénységi kockázata 2007 és 2009 között 17-ről 21 százalékra, 2012-re pedig - statisztikailag is szignifikáns mértékben - 26 százalékra növekedett, ami továbbra is 50 százalékkal magasabb a teljes népességet jellemző és az azonos időszakban számottevően növekedő értéknél. A fiatalok körében becslült 2009-es és 2012-es értékek konfidencia-intervalluma kis mértékben átfed (2.5. táblázat), vagyis nagyon valószínű, hogy a szegénységi ráta növekedett a körükben, de nem zárhatjuk ki teljesen, hogy a három év különbséggel becslült értékek megegyeznek. A 25–49 évesek, tehát a gyermekes szülőket is magában foglaló korosztályok esetében is hasonló tendenciát látunk, de az indulásnál tapasztalt nagyon alacsony szegénységi mutatók növekedése az országos átlag közelében stabilizálódott az ezredforduló környékén. Ezzel párhuzamosan a 65 év feletiek szegénysége, tehát a jövedelemszerkezetben elfoglalt helye fokozatosan javult, majd alacsony szinten stabilizálódott szegénységi kockázatok a kétezres évek folyamán 7-9 százalék között változott, a 2009-ben becslült nagyon alacsony, 4 százalékos érték kivételével. Az 50–64 évesek szegénységi rátaiban kisebb ingadozásokat látunk, de 2009 és 2012 közöttük is számottevően, 13-ról 16 százalékra növekedett a szegénység előfordulása.

Míg korábban a női háztartásfő az átlagosnál nagyobb szegénységi kockázatot jelentett a háztartásban élők számára, addig a *háztartásfő neme* 2012-ben már nem volt differenciáló tényező: a férfi háztartásfővel élők 17 százaléka, a női háztartásfővel együtt élők 16 százaléka volt jövedelmi szegény ekkor. Ez azt is jelenti, hogy a férfi háztartásfők körében 2009 és 2012 között számottevően, összesen 4 százalékponttal nőtt a szegénység előfordulásának valószínűsége.

A *háztartásfő iskolázottsága* az egyik legfontosabb jellemző, amely a szegénységi kockázattal összefügg. A legfeljebb általános iskolát végzett és a diplomás háztartásfővel élők szegénységi rátájának aránya a kétezres évek folyamán 6-14-szeres volt, ez nőtt meg 2012-re 20-szorosra. A növekedés fő oka a szegénységi kockázat növekedése az alacsony iskolázottságúak körében: tavaly öt legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élő közül kettő szegény volt, míg száz diplomással élő közül csak kettő. Ugyancsak nőtt a szegénységi ráta a szakmunkásképzőt végzett háztartásfővel élők körében (15 százalékról 18 százalékra), míg az érettségizett és diplomás háztartásfővel élők esetében az indikátor értéke nem változott 2009 és 2012 között (6, illetve 2 százalék).

Az iskolázottsághoz hasonlóan jelentős eltéréseket figyelhetünk meg a háztartások között a *háztartásfő gazdasági aktivitása* szerint. A kétezres évek folyamán mindvégig kiemelkedő volt azoknak a háztartásoknak a szegénységi kockázata, amelyekben a háztartásfő munkanélküli vagy inaktív. Körükben a szegénységi ráta értéke 40 és 50 százalék között változott a 2009-ig tartó időszakban, majd jelentős mértékben, 66 százalékra nőtt 2012-re. Ugyancsak nőtt az elmúlt három év során azoknak a szegénységi kockázata, akik olyan háztartásban élnek, amelyekben a háztartásfő nyugdíjas és legalább egy háztartás tag foglalkoztatott (2000: 5 százalék, 2012: 14 százalék). A háztartás munkaerő-piaci kapcsolódásának másik mérőszáma a

*munkaintenzitás*¹². Ezt vizsgálva megfigyelhetjük, hogy a kapcsolat egyértelműen negatív: minél magasabb a munkaintenzitás szintje, annál alacsonyabb a szegénység kockázata. A nagyon alacsony ($MI < 0,2$) munkaintenzitású háztartásban élők körében a szegénység előfordulásának valószínűsége 2012-ben 47 százalék volt, és ugyancsak jóval átlag feletti értéket becsültünk az alacsony ($0,2 < MI < 0,45$) munkaintenzitású háztartásban élők körében is (33 százalék). Mindkét csoportban jelentős volt a szegénység kockázatának növekedése, ugyanis a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők szegénységi rátája 2009-ben 36 százalék, az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők pedig 25 százalék volt. Eközben a magasabb munkaintenzitású háztartások tagjai körében a szegénységi ráta átlag alatti (3-12 százalék, a munkaintenzitás szintjétől függően).

A háztartásfő *etnikai hovatartozása* szerinti vizsgálat alapján azt tapasztaljuk, hogy a roma háztartásfővel rendelkező háztartások tagjai a vizsgált időszak teljes hosszában az átlagosnál lényegesen magasabb szegénységi kockázatú társadalmi csoportok közé tartoznak. Korábbi tanulmányainkban (Gábos–Szivós 2008, 2010) bemutattuk, hogy 2003-ban a roma háztartásban élők közül minden második élt a szegénységi küszöb alatt, arányát tekintve ugyanannyian, mint 1992-ben. Ugyancsak ismertettük eredményeinket, mely szerint a romák szegénységi kockázata 2000-ben volt a legmagasabb (az átlag 5,5-szerese), 2005-ben pedig a legalacsonyabb (3,1-szeres). A 2009-es mérés drámai (egyértelműen statisztikailag is szignifikáns) emelkedést mutatott, a 70 százalékos szegénységi ráta a 2000-es évi értékkel egyezett meg. A 2012-re becsült adat a szegénység előfordulásának további növekedését mutatja a roma nemzetiségű háztartásfővel élők körében, de a növekedés a statisztikai hibahatáron belül marad.

A *háztartástípus* a háztartásméret, a háztartástagok életkora és a köztük lévő kapcsolat jellegére vonatkozó információkat sűríti egybe. Ezen ismérvek különböző kombinációja erősítheti vagy gyengítheti az elemi változók mentén megfigyelt szegénység mértékét. Így például az idős párok lényegesen alacsonyabb szegénységi kockázatot mutatnak, mint a hasonló korú, egyedül élő személyek, míg a gyermekek jelenléte növeli a szegénység kockázatát, különösen akkor, ha a szülők legalább három gyermeket nevelnek. Ugyancsak magas kockázatot jelent az, ha egy gyermekes háztartásból hiányzik az egyik szülő.

A gyermeküket egyedül nevelők (30 százalék), a három- és többgyermekes (41 százalék), a 'Más háztartás gyermekkel' típusú háztartásban élők (29 százalék), valamint a nem idős egyszemélyes háztartások (22 százalék) körében volt a legmagasabb a szegénység 2012-ben Magyarországon. Ezzel szemben a gyermektelen háztartások szegénységi rátája átlag alatti: a gyermeket nem nevelő párok körében – életkortól függően - 4-6 százalék, a 'Más háztartás gyermek nélkül' típusú háztartásban élők 11 százalék, míg az egyedül élő idősek körében 12 százalék. A gyermekesek körében 2012-ben a szegénység előfordulásának valószínűsége a két gyermeket (14 százalék), illetve az egy gyermeket (17 százalék) nevelő pároknál volt a legalacsonyabb, valamivel átlag alatti vagy akörüli, míg – ahogyan láthattuk – a több gyermekes háztartásban az átlagosnál lényegesen magasabb.

A elmúlt évtized folyamatait vizsgálva láthatjuk, hogy a 65 év alatti egyedül élők kivételével a gyermektelenek kockázata mindvégig alacsonyabb volt a gyermekes háztartásban élőkénél – igaz az viszonylag alacsony esetszámok miatt is, a becslések bizonytalansága meglehetősen nagy. Míg korábban azonban megfigyelhettük az, hogy egy gyermeket nevelő párok átlagosnál alacsonyabb szegénységi kockázatúak, addig – 2007-hez hasonlóan – az egygyermekes párok körében a szegénységi előfordulásának valószínűsége 2012-ben átlagos volt, míg a kétgyermekes párok körében átlag alatti. Hasonlóképpen, 2012-re a három vagy több gyermeket nevelő párok körében becsültük a legnagyobb szegénységi rátát, míg korábban az egyedülálló szülők voltak a

¹² Az EUROSTAT *munkaintenzitás* indikátora azt méri, hogy a munkaképes korú (18–64 éves) háztartástagok az elméletileg lehetséges egyéves időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatotként (teljes, illetve részmunkaidőben).

legveszélyeztetettebbek. A következő adatfelvétel fogja megerősíteni vagy cáfolni, hogy vajon a gyermekek körében történt átrendeződések egy tartósabb trend részei vagy átmeneti változások.

A lakóhely szempontjából továbbra is a község jelenti a legnagyobb szegénységi kockázatot: a vidéken élők közel egynegyede szegény, míg a városokban élők esetében ez az arány 17 százalék, a budapestiek esetében pedig csupán 6 százalék.

Összességében megállapíthatjuk, hogy 2009 és 2012 között néhány társadalmi csoportban jelentősen megemelkedett a szegénység előfordulási valószínűsége: elsősorban a gyermekek és a sokgyermekes családok, a fiatalok, az alacsony iskolázottságú, a munkanélküli vagy inaktív, de aktív korú, illetve a roma háztartásfővel élők körében.

2.2.2. ÖNÁLLÓ HATÁSOK

Az egyéni és a háztartásjellemzők között – esetenként szoros – korreláció van. Ezért a különböző társadalmi csoportok szegénységi kockázata mellett érdemes az egyes tényezők önálló hatását is megvizsgálni. Az önálló hatások elkülönítése érdekében többváltozós statisztikai elemzést végeztünk. A logisztikus regressziós modell bináris függő változójának specifikálásakor a tanulmány során mindvégig követett módszertant alkalmazzuk. Ez azt jelenti, hogy azokat tekintjük szegénynek, akiknél az OECD2-es skálával számított éves ekvivalens háztartásjövedelem a mediánjövedelem 60 százalékánál kisebb. A magyarázó változókon belül elkülöníthetjük a személyek és háztartásuk fő demográfiai jellemzőit, valamint a háztartás tagjainak munkaerő-piaci helyzetét leíró változókat. Elemzésünk egyéni szintű, a modellbe minden, a mintában szereplő és a kiválasztott ismérvek mentén érvényes adattal bíró személyt bevontunk. Az időbeli változások összehasonlíthatósága érdekében ugyanazt a modellt 2000-re, 2003-ra, 2005-re, 2007-re és 2009-re is lefuttattuk. Ezen kívül a hat hullám adatait összevontuk és egy olyan modellel is becsültünk, ahol az egyes hullámokhoz tartozó évek bináris változóit is szerepeltettük. Becsléseink eredményét a 2.7. táblázatban közöljük, fontosabb megállapításainkat pedig az alábbiak szerint foglaljuk össze:

- A 2012-es modell statisztikáit áttekintve láthatjuk, hogy a magyarázott variancia-hányad (pseudo- R^2) 48%, míg a szegényként megfigyeltet többségét (53%-át) a modellbe bevont változók segítségével helyesen tudtuk besorolni. Ezek az értékek a 2000-es évek adatfelvételeit figyelembe véve a legmagasabbak.
- A korábbi évekhez hasonlóan 2012-ben a háztartás gazdasági aktivitása és a háztartásfő iskolai végzettsége – más tényezők változatlansága mellett is – a legszorosabb kapcsolatot mutató ismérvek Magyarországon. Abban az esetben, ha egy személy teljesen inaktív háztartásban él, miközben a háztartásfő aktív korú, de munkanélküli vagy inaktív, 23-szorosa annak, mintha valaki olyan háztartásban él, ahol a háztartásfő mellett mások is foglalkoztatottak. Ez az esély 7-szeres akkor, ha a teljesen inaktív háztartásban a háztartásfő nyugdíjas korú. Hasonlóképpen, a diplomás háztartásfőhöz képest az alapfokú végzettségű 9-szeres, a szakmunkásképzőt végzett pedig 5-szörös esélyt jelent a háztartás tagjai számára a szegénységbe kerülésre. Elmondhatjuk tehát, hogy az alacsony iskolázottság és a – teljes vagy részleges – munkaerő-piaci inaktivitás számottevően növeli a szegénység kockázatát abban az esetben is, ha minden más megfigyelhető jellemző azonos.
- Az iskolázottság, a munkaerő-piaci aktivitás, a háztartás-összetétel és a lakóhely azonossága mellett is növeli szegénységbe kerülés esélyét, ha a háztartásfő roma: a becsült esélyhányados 2012-ben 4,4 volt. Ugyancsak nagyobb eséllyel találjuk a szegények között a községekben és a városokban élőket, mint a fővárosiakat, a becsült esélyhányados mindkét esetben 1,5, mely 5 százalékos szinten szignifikáns. Az aktív korú párokhoz képest szignifikáns mértékben csökkenti a szegénységbe kerülés

esélyét minden más gyermektelen háztartástípus, míg a gyermek jelenléte esetében a szegénység előfordulásának valószínűsége nem különbözik.

- A korábbi hullámok eredményeivel összehasonlítva a 2012-es eredményeket láthatjuk,
 - hogy a modell magyarázó ereje jelentősen megnőtt a korábbi hullámokhoz, és még 2009-hez képest is, tehát a megfigyelt és a modellbe bevont ismérvek nagyobb mértékben magyarázzák a szegénység esélyét, mint korábban;
 - két ismerv, a háztartásfő iskolázottságának és a háztartás tagjainak gazdasági aktivitásának önálló hatása is megnőtt 2009-hez képest. Ezen belül elsősorban a munkanélküli vagy inaktív, aktív korú háztartásfővel élők körében növekedett a szegénnyé válás esélye a foglalkoztatott háztartásfővel és más foglalkoztatott háztartástaggal is együtt élőkhez képest. Más ismérvek esetében a hatások nagysága és egyes esetekben azok szignifikanciaszintje is gyengült. Ez vonatkozik a háztartásfő életkorára és nemzetiségére, illetve a háztartás és a lakóhely típusára.
- A 2000-2012-es időszak keresztmetszeti adatainak összevont adatállományán futatott regresszió eredményei szerint az időszak egészében a háztartásfő iskolázottsága és etnikuma, a háztartás munkaerő-piaci helyzete és a lakóhely voltak a legfontosabb, a szegénységgel összefüggő és általunk megfigyelt ismérvek. Ezek közül a legjelentősebb hatásokat az iskolázottság és a háztartási szintű munkaerő-piaci aktivitás esetében becsültük: minél alacsonyabb volt a háztartásfő iskolai végzettsége és minél gyengébben kapcsolódott egy háztartás a munkaerőpiachoz, annál nagyobb a háztartástagok esélye a szegénységre. Ha roma a háztartásfő akkor az időszak egészében átlagosan 3,5-szeresére növelte a szegénység esélyét. Ugyancsak nagyobb eséllyel volt valaki szegény az időszak egészében, ha nem élt Budapesten, illetve ha egyedülálló szülő vagy annak gyermeke volt. Azt is megfigyelhetjük, hogy a 2007-es és a 2012-es évek önmagukban is a szegénység esélyét növelő tényezők: minden más jellemző azonosság mellett, 2012-ben másfélszer nagyobb valószínűséggel volt valaki szegény, mint 2000-ben.

2.2.3. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐK PROFILJA

A szegénységben élők profiljának megrajzolására azaz, a szegénységben élők összetételének megvizsgálására azért van szükség, mert bár egyes társadalmi csoportok szegénységi rátái jelentősen kiemelkednek, ez nem jelenti azt, hogy a szegények többségét ők adnák. Erre vonatkozó eredményeinket a 2.8. táblázatban foglaltuk össze.

A szegénységi profilt vizsgálva az első és legfontosabb jellemző, hogy a szegénységben élők több mint negyede (28 százalék) gyermek, további 14 százalék pedig fiatal, 18-24 éves. A szegénységben élők valamivel több mint 40 százaléka tehát a 25 év alatti korosztályból kerül ki. A szegénység és a gyermeknevelés szoros kapcsolatát mutatja, hogy a szegénységben élők kétharmada (66 százalék) együtt él legalább egy 18 évesnél fiatalabb gyermekkel. Ezen belül is, a szegénységben élők egyharmada (34 százalék) azon háztartások tagjaiból kerül ki, akiket „más háztartás gyermekkel” címkével jeleztünk. Ezen háztartásokban a nukleáris család tagjain (szülő vagy szülők és gyermek) kívül más háztartástagok is élnek. Ezen csoport aránya a szegényeken belül jelentősen megemelkedett a 2000-es évek folyamán.

A szegénység kiterjedését jól jelzi, hogy 2012-ben a 2009-es adatokhoz viszonyítva a szegények között csökkent az alacsony munkaintenzitású ($MI < 0,2$) háztartásokban élők aránya. Vagyis a korábrinál nagyobb arányban kerültek a szegénységi küszöb alá olyan háztartások is, ahol ennél szorosabb a munkaerő-piaci részvétel. Ugyanakkor a háztartás gazdasági aktivitását vizsgálva azt is fontos kiemelnünk, hogy 2009-hez viszonyítva

jelentősen nőtt (43 százalékról 50 százalékra) azok aránya, akiknek a háztartásában a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli.

Magyarországon 2012-ben a szegénységben élők egyharmada (34 százalék) roma. Ezt az adatot a 2000-es évek trendjébe helyezve megfigyelhetjük, hogy a 2000-ben tapasztalt 28 százalékos arányt követően a szegények között a romák aránya csökkent, 2003-2007 között 20 százalék körül mozgott. 2009-ben azonban a korábbinál is magasabb szintre, egyharmad körülire (33,5 százalék) emelkedett ez az arány, mely a válság előrehaladtával is stabilnak mutatkozik.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy tíz szegénységben élő személy közül négy a gyermekkorát, vagy fiatalságát éli, a tíz személyből mindössze egy nyugdíjas korú. Tíz szegényből három roma, és maximum egyikük fővárosi. A szegénységben élők közel fele községben él, majdnem ugyanennyien pedig vidéki városokban. A szegénységben élők fele olyan háztartásban él, ahol a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli.

2.2.4. A SZEGÉNYSÉG MÉLYSÉGE FŐBB TÁRSADALMI CSOPORTOKBAN

A szegénység kiterjedtségének társadalmi csoportok szerinti vizsgálatakor láthattuk, hogy a teljes népességben 2009 és 2012 között megfigyelt jelentős növekedés együtt járt az egyébként is magas kockázatú csoportokba tartozók (a háztartásfő alacsonyan iskolázott, munkanélküli vagy inaktív, roma nemzetiségű) helyzetének további romlásával. Nemcsak arról van azonban szó, hogy ezekben a társadalmi csoportokban megnőtt a szegénység előfordulásának valószínűsége, hanem arról is, hogy a helyzetük súlyosabbá vált, nagyobb erőfeszítésre lenne szükségük a szegénységből való kikerülésre, mint korábban.

Az előzőek során láthattuk, hogy ha a szegények mediánjövedelmét a szegénységi küszöbtől vett távolságát az utóbbihoz viszonyítjuk, a mutató értéke 2012-ben 22 százalék volt (2.8. táblázat). Az átlagosnál is magasabb volt a szegénységi rés-arány a gyermekek (28 százalék), a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők (40 százalék), az aktív korú munkanélküli vagy inaktív (34 százalék) és a nyugdíjas korú háztartásfővel élők (35 százalék), a roma nemzetiségű háztartásfővel élők (39 százalék), egyedül élő 65 év alattiak (50 százalék), egyszülős háztartásban élők (44 százalék) és a sokgyermekes családokban élők (34 százalék) körében (lásd a 2.9. táblázatot).

2.3. ANYAGI DEPRIVÁCIÓ

Az eddigiek során a jövedelmi szegénységgel foglalkoztunk. A társadalmi kirekesztettségnek azonban vannak más megjelenési formái is. Ezek közé tartozik például az anyagi depriváció vagy a munkaerő-piaci kirekesztettség is. Ebben a részben az anyagi depriváció indikátorával foglalkozunk. Az Európai Bizottság és az EUROSTAT az anyagi depriváció kompozit-indikátorát használja fő mutatószámként ezen a területen, amely összesen kilenc elemi indikátorból áll elő. *Anyagilag depriváltak* tekinthető valaki akkor, ha az alábbi – a háztartás pénzügyi nehézségeinek percepcióját és tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát felölölő – kilenc tétel közül legalább három esetében depriváltként azonosítható, illetve *súlyosan anyagi depriváltként*, ha legalább négy esetben állapítható meg a depriváltság.¹³ A kompozit-indikátorok célja, hogy az anyagi javaktól való megfosztottság kiterjedtségét mutassa.

¹³ A háztartás (1) képtelen a nem várt kiadásokat fedezni; (2) nem engedhet meg magának évi egy hét nyaralást az otthonán kívül; (3) nem képes a különféle tartozások törlesztésére; (4) nem engedhet meg magának minden másnap egy hús-, csirke- vagy halételt; (5) nem képes az otthonát megfelelően fűteni. A háztartás kénytelen lemondani (6) a mosógépről, (7) a színes TV-ről, (8) telefonról vagy (9) a személyes használatú autóról.

Az anyagi javaktól való megfosztottság elemi és a kompozit-indikátorainak megoszlását a teljes népességben a 2.10. táblázat foglalja össze. Eszerint 2012-ben a magyarországi népesség többsége, 56 százaléka volt anyagiilag deprivált, több mint egyharmada (37 százaléka) pedig anyagiilag súlyosan deprivált. Ez mindkét esetben kismértékű növekedést jelent a 2009-es adatokhoz képest. Emögött a növekedés mögött az elemi indikátorok meghatározott köre esetében megfigyelt változás áll, miközben más elemi mutatókban hasonló elmozdulás nem következett be, vagy a változás ellentétes irányú volt. A pénzügyi nehézségeket, a jövedelmi tartalékok csökkenését mutató indikátorok esetében következett be jelentősebb romlás. Ilyen mutató például a lakás rendes fűtésének hiánya (2009 és 2012 között 20 százalékról 27 százalékra nőtt az ilyen háztartásban élők aránya), a rezsiköltség nem fizetése pénzhiány miatt (21 százalékról 24 százalékra), vagy a kétnaponta hús fogyasztásától való megfosztottság (41 százalékról 45 százalékra). Két mutató értéke már 2009-ben is olyan magas volt, hogy a három év alatt történt növekedés nem tekinthető jelentősnek, de a trend egyértelműen mutatja a helyzet romlását. Azok aránya, akik olyan háztartásban élnek, amely nem engedheti meg magának az évi legalább egyhetes nyaralást három év alatt gyakorlatilag nem változott (76 százalékról 77 százalékra), míg azoké, akik egy váratlan kiadás fedezésére képtelenek kismértékben, 77 százalékról 81 százalékra nőtt. Ez azonban egyszersmind azt is jelenti, hogy a népesség négyötödének nincsenek nehéz helyzetben mozgósítható pénzügyi tartalékai, és az ilyen tartalékokkal korábban rendelkezők arányának csökkenése már korábban, a háztartások nagymértékű eladósodottságával és a válság korai jelentkezésével megindult.

Az anyagi depriváció kockázata az egyes társadalmi-demográfiai csoportokban jelentős mértékű azonosságot, ugyanakkor fontos különbségeket is mutat, ha a jövedelmi szegénység kockázatával hasonlítjuk össze (2.12. táblázat). Míg a mintázatok jellemzően hasonlóak, addig az anyagi depriváció kockázata lényegesen kiegyenlítettebb az egyes csoportok között, mint a jövedelmi szegénységé. Így például az életkori csoportokat elemezve láthatjuk, hogy míg utóbbi esetében a gyermekek és az idősek szegénységi rátájának aránya 2012-ben több mint háromszoros volt, addig a súlyos anyagi depriváció előfordulása a gyermekek körében 44 százalék, az idősek között pedig 34 százalék, tehát csupán 1,3-szoros. A háztartásfő iskolai végzettsége esetében is látunk hasonló eltéréseket. Az alacsony iskolázottságú háztartásfő ugyan mindkét esetben kiemelkedő kockázatot jelent, a szakmunkásképző és az érettségi vizont kevésbé védi meg a háztartás tagjait az anyagi javaktól való megfosztottság kockázatától, mint a jövedelmi szegénységtől. A roma nemzetiségű háztartásfővel élők körében nagyon magas, közel 90 százalékos a súlyos anyagi depriváció előfordulásának kockázata.

2.4. SZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG: AZ EURÓPA 2020 STRATÉGIA SZEGÉNYSÉGI CÉLJA

Az *Európa 2020 stratégia* (az intelligens, fenntartható és befogadó növekedésről) elfogadásával az Európa Unió, kvantitatív indikátorokon alapuló szakpolitikai célkitűzéseket is kijelölt. Összesen öt ilyen cél került kijelölésre a hozzájuk tartozó egy-két főindikátorral, ezek között találjuk a szegénység és társadalmi kirekesztettség csökkentését is, melyet az Európai Bizottság *a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők* arányával mér. A definíció szerint szegénységben és társadalmi kirekesztettségben él valaki, ha (i) jövedelmi szegény, (ii) súlyos anyagi deprivációban vagy (iii) nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban él. A TÁRKI Háztartás Monitor Felvétel adatforrásként korlátozottan alkalmas az EU2020 stratégia szegénységi céljához rendelt kompozit-indikátor előállítására. A korlátozottság a munkaintenzitás változó előállításának folyamatából áll. Egyrészt a változó létrehozásához szükséges információkat a TÁRKI kérdőíve kevésbé részletesen gyűjti, másrészt a számítások kevésbé összetettek. Éppen ezért az általunk publikált munkaintenzitás és emiatt a szegénység és a társadalmi kirekesztettség indikátora nem vethető közvetlenül össze az EUROSTAT számítása szerinti mutatószámmal, de teljes egészében alkalmas a folyamatok monitorozására, a trendek követésére.

2012-ben a magyar népesség 47 százaléka élt szegénységben és társadalmi kirekesztettségben, az EU2020 stratégia által definiált mutatószám szerint (2.11. táblázat). Ez az érték statisztikailag megegyezik a három évvel korábbival (46 százalék), azonban az érintettek belső összetétele némiképp átalakult. Magasabb lett a jövedelmi szegénységben (17 százalék a 13,9 százalékkal szemben), és valamivel a súlyos anyagi deprivációban élők aránya is (37,3 százalék a 33,7 százalékkal szemben), míg a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya valamelyest csökkent (22,8 százalékról 19,9 százalékra)¹⁴. E három népességcsoport között azonban értelemszerűen részben átfedés van, részben pedig elkülönülnek egymástól, amint azt a 2.11. táblázat is mutatja. 2012-ben a teljes népesség 2,8 százaléka tartozott a jövedelmi szegények közé, de nem volt sem súlyosan anyagi deprivált, sem nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban nem élt. Hasonlóképpen, 18,7 százalékuk volt csak anyagi deprivált, 6,2 százalékuk pedig olyan, aki csak nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élt. Az egymást átfedő csoportok közül a jövedelmileg szegény és anyagi deprivált népesség aránya 5,9 százalék volt, a jövedelmileg szegény és nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők 0,9 százalék, az egyszerre anyagi deprivált és nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők pedig 4,0 százalék. Az egyidőben mindhárom csoportba tartozók aránya a népesség 8,1 százalékát teszi ki. Ezeket az értékeket a három évvel korábbiakkal összevetve megállapíthatjuk, hogy a csak nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya csökkent, míg a csak súlyos anyagi deprivációban élők valamelyest növekedett. Ugyancsak nőtt a jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció által egyaránt érintett népesség aránya, akárcsak a három indikátor közös metszetében található. Ezzel szemben csökkent azon csoport részaránya, amelyek nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban (2009-es 9,5 százalékról a 2012-es 6,2 százalékra)

A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők felülreprezentáltak a gyermekek (52 százalék), az 50-64 évesek (54 százalék), a női háztartásfővel élők (58 százalék), a legfeljebb általános iskolát (73 százalék) vagy szakmunkásképzőt (53 százalék) végzett háztartásfővel élők, az egyszemélyes 65 év alatti (56 százalék), az egyedülálló szülő (73 százalék) és a pár 3 vagy több gyermekkel típusú háztartásban élők (61 százalék), valamint a roma háztartásfővel élők (92 százalék) között. Ugyancsak az átlagosnál több szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élő található azokban a háztartásokban, ahol a háztartásfő aktív korú, de munkanélküli vagy gazdaságilag inaktív (90 százalék), illetve azokban, ahol a háztartásfő nyugdíjas és más háztartástag sem foglalkoztatott (61 százalék). Különösképpen növekedett arányuk 2009-hez képest a fiatalok, a szakmunkásképzőt végzett háztartásfővel élők, az egyedülálló szülővel élők körében (2.12. táblázat).

Míg a jövedelmi szegénységben élők fele a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők köréből került ki, addig a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők relatív többségét (43 százalék) azok alkotják, akiknek háztartásában a háztartásfő szakmunkás végzettségű (2.9. táblázat). Ugyancsak megállapíthatjuk, hogy míg a jövedelmi szegénységben élők kétharmada él roma háztartásfővel, addig a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők között az arányuk 85 százalék. Többségük (53 százalék) városban, több mint egyharmaduk (37 százalék) községekben él, míg a jövedelmi szegénységben élők között közel azonos volt (49, illetve 45 százalék).

2.5. ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban, a TÁRKI Háztartás Monitor legújabb, 2012-es hullámának adatai elemezve, a jövedelmi szegénység, az anyagi depriváció, valamint a szegénység és a társadalmi kirekesztettség témaköreit vizsgáltuk.

¹⁴ A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők arányának főbb társadalmi-demográfiai csoportok szerinti megoszlását a 2.12. táblázat tartalmazza.

A legfrissebb eredményeket a 2000-es évek trendjébe illesztve is bemutattuk. Fontosabb megállapításainkat az alábbiak szerint összegezzük.

- A magyar népesség körében 2009 és 2012 között jelentős, statisztikailag is szignifikáns mértékben nőtt a relatív jövedelmi szegénységben élők aránya. Tavaly a teljes népességen belül 17 százalék volt azok aránya, akiknek háztartásában az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem nem haladta meg a havi 66 ezer forintot. Míg a megelőző időszakban Magyarország az alacsony szegénységű országok közé tartozott az Európai Unión belül, a 2012-es TÁRKI adatokat a 2010-es EUROSTAT adatokkal összevetve megállapíthatjuk, hogy a hazai szegénység előfordulása már az EU-átlaggal megegyező volt a tavalyi évben. Nemcsak a szegénység kiterjedtsége, de annak mélysége is növekedett az elmúlt három év folyamán. A szegénységi rés szegénységi küszöb arányában kifejezett értéke 22 százalékról 26 százalékra emelkedett ebben az időszakban.
- Különösen jelentős volt a szegénységi kockázat növekedése a gyermekek és a fiatalok, az alacsony iskolázottságú és a roma háztartásfővel élők körében, valamint azok között, akik olyan háztartásban élnek, ahol a háztartásfő munkanélküli vagy inaktív. E jellemzők szoros kapcsolatát a szegénység előfordulásával a többváltozós regressziós eredmények is megerősítik. Az átlagosnál nagyobb erőfeszítésre lenne szüksége a szegénységből való kilépésre az egyedülálló szülők és gyermekeik, a három vagy többgyermekes családok, a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők és a romák számára. 2012-ben a jövedelmi szegények fele alacsony iskolázottságú, a kétötöde szakmunkásképzőt végzett háztartásfővel élők közül került ki, de ugyancsak a szegények felét alkották az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők. A szegények egyharmada roma háztartásfővel élő személy volt.
- A 2000-es évek folyamatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az időszak elejének enyhén ingadozó trendjét követően a jövedelmi szegénység növekedése már 2007-et követően elkezdődött, de még ennél is egyértelműbbnek tűnnek az anyagi depriváció egyes indikátorai (pl. rezszifizetési nehézségek, váratlan kiadás fedezésének képessége) által jelzett folyamatok, valamint a szubjektív anyagi helyzet értékelése, melyek – visszatekintve – előrevetítették a jövedelmi szegénységben bekövetkezett jelentős növekedést.
- A gazdasági és pénzügyi válság első szakasza részben a háztartások hitelállományának megnövekedésével, ennek következtében a fogyasztásuk visszaesésével, tartalékaik csökkenésével, kimerülésével járt, részben pedig már megmutatkoztak a foglalkoztatás visszaesésének és a reáljövedelem csökkenésének jelei is. Ezt a folyamatot már jelezték a szubjektív jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdésekre adott válaszok és az anyagi depriváció indikátorai, de a jövedelemeloszlás és így a relatív jövedelmi szegénység alakulásán ez még csak korlátozottan mutatkozott meg. A válság következő szakaszai (2009 és 2012 között) a reálkeresetek csökkenése mellett már a jóléti ellátások visszaesését, szűkítését hozták magukkal, és a 2009 és 2012 közötti változások ezt egyértelműen tükrözik is. A jóléti ellátásokban bekövetkezett változások éppen az amúgy is sérülékeny társadalmi csoportokat érintették negatívan, ez látszik részben a készpénzes transzferek szegénységcsökkentő potenciáljának visszaesésében, részben pedig az érintett társadalmi csoportok relatív szegénységi kockázatának átlagosnál jelentősebb mértékű romlásán.
- Magyarországon tehát a mögöttünk lévő, gazdasági és pénzügyi válság fémjelezte időszakban tovább erősödtek azok a – rendszerváltást követő időszak nagyobb részében is megfigyelt – tendenciák, melyek a társadalom szegmentálódására, a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi-demográfiai profiljának mind élesebbé válására, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztettség generációk közötti újratermelődésének felerősödésére utalnak.

IRODALOM

- Éltető Ö. és Havasi É. (2002): Az elemzési egység és az ekvivalenciaskála megválasztásának hatása a jövedelmi egyenlőtlenségre és szegénységre. *Szociológiai Szemle*, 2002/4. szám, 157–170.
- Gábos A. és Szívós P. (2008): Lent és még lejjebb: jövedelmi szegénység. In: Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Köz, teher, elosztás. TÁRKI Monitor jelentések 2008*. Budapest: TÁRKI, 39–59.
- Gábos A. és Szívós P. (2010): Jövedelmi szegénység és anyagi depriváció Magyarországon. In: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*, Budapest: TÁRKI, 58-81.
- Havasi Éva (2011): Jövedelem, megélhetési viszonyok, szegénység. Kézirat.
- TÁRKI (2012): Javaslat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia Monitoring rendszerére. Jelentés a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága megbízásából. Kézirat. Budapest: TÁRKI.

2.1. táblázat A relatív jövedelmi szegénység fő mutatóinak alakulása, 1996–2012

	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfidencia-intervallum felső határa	15,2	13,8	14,3	12,9	13,5	15,0	18,1
Szegénységi ráta (%)	14,2	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0	17,0
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfidencia-intervallum alsó határa	13,2	12,0	12,6	11,2	11,7	13,0	15,9
Szegénységi küszöb-érték (ezer Ft, mindenkori érték)	171,9	304,8	500,7	579,6	663,4	702,0	792,0
Szegénységi ráta 2000-ben rögzített szegénységi küszöb mellett		12,8	4,6	4,5	3,7	6,0	9,8
Szegénységi rés-arány (%)	16,8	19,1	18,9	19,3	18,3	21,8	25,6
Kézpénzes transferek nélkül számított szegénységi ráta		30,0	45,4	46,6	45,7	48,2	45,7
Kézpénzes transferek szegénységcsökkentő hatása: transferek nélkül és transferekkel számított ráták arány		2,33	3,36	3,88	3,63	3,44	2,69

Forrás: saját számítások az Magyar Háztartás Panel és a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A szegénységi határ az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60 százaléka.

2.2. táblázat A relatív jövedelmi szegénység fő mutatóinak alakulása az OECD1-skálával számított ekvivalens háztartásjövedelem alapján, 2000–2012

	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfidencia-intervallum felső határa	14,3	14,5	14,1	13,7	16,2	19,0
Szegénységi ráta (%)	13,4	13,6	13,2	12,8	15,2	17,9
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfidencia-intervallum alsó határa	12,5	12,7	12,3	11,9	14,2	16,8
Szegénységi küszöb-érték (ezer Ft, mindenkori érték)	256,2	417,7	489,3	555,0	597,6	679,7
Szegénységi ráta 2000-ben rögzített szegénységi küszöb mellett	13,4	5,6	4,3	3,6	7,4	9,8
Szegénységi rés (%)	18,6	19,1	17,1	18,4	25,1	29,4
Kézpénzes transferek nélkül számított szegénységi ráta	30,8	45,5	47,6	46,2	49,7	47,3
Kézpénzes transferek szegénységcsökkentő hatása: transferek nélkül és transferekkel számított ráták arány	2,30	3,35	3,61	3,61	3,27	2,64

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján

Megjegyzés. A szegénységi határ az OECD1-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60 százaléka.

2.3. táblázat A relatív jövedelmi szegénység fő mutatóinak alakulása az egy főre jutó háztartásjövedelem alapján, 2000–2012

	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os f konfidencia-intervallum első határa	17,3	17,9	17,9	17,7	19,1	22,0
Szegénységi ráta (%)	16,3	16,9	16,9	16,7	18,0	20,9
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfidencia-intervallum alsó határa	15,3	15,9	15,9	15,7	16,9	19,8
Szegénységi küszöb-érték (ezer Ft, mindenkori érték)	202,8	331,0	390,6	446,1	474,7	540,0
Szegénységi ráta 2000-ben rögzített szegénységi küszöb mellett	16,3	7,5	5,7	5,1	9,2	11,8
Szegénységi rés (%)	21,5	21,9	20,1	20,0	27,5	30,6
Kézpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta	33,0	47,7	50,4	50,1	51,9	51,2
Kézpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása: transzferek nélkül és transzferekkel számított ráták arány	2,02	2,82	2,98	3,00	2,88	2,45

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján

Megjegyzés. A szegénységi határ az egy főre jutó mediánjövedelem 60 százaléka.

2.4. táblázat A szubjektív anyagi helyzet megítélése a magyar népesség körében, 2000-2012 (%)

	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Gondok nélkül élnek	2,5	2,3	2,5	1,5	1,8	1,6
Beosztással jól kijönnek	21,2	27,8	28,5	26,3	21,8	23,3
Éppen, hogy kijönnek	48,8	49,0	47,6	49,9	46,6	40,5
Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	22,9	16,8	17,7	18,6	21,9	25,6
Nélkülözések között élnek	4,6	4,1	3,8	3,8	8,0	9,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.5. táblázat A relatív jövedelmi szegénység kiterjedtsége néhány demográfiai és munkaerő-piaci jellemző szerint, 2000-2012 (%)

	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Szegénységi ráta – teljes népesség	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0	17,0
Életkor						
0-17	17	19	16	17	21	26
18-24	16	13	15	15	19	23
25-49	12	13	12	12	14	16
50-64	13	11	11	12	13	16
65+	8	9	7	8	4	8
Háztartásfő neme						
Férfi	13	12	11	12	13	17
Nő	14	20	15	15	16	16
Háztartásfő iskolázottsága						
Legfeljebb általános	24	30	24	24	28	41
Szakmunkásképző	11	11	11	14	15	18
Érettségi	6	7	9	5	6	6
Diploma	4	3	1	3	2	2
Háztartásfő etnikuma						
Nem roma	10	11	10	10	10	12
Roma	68	51	37	50	70	76
Háztartás típusa						
Egyszemélyes, <64	25	24	22	21	18	22
Egyszemélyes, 65+	12	17	13	14	6	12
Pár, legalább egy tag 65+	5	5	2	5	2	4
Pár, mindkét tag <65	11	12	9	8	11	6
Más háztartás gyermek nélkül	7	7	10	8	9	11
Egyedülálló szülő	32	37	33	25	31	30
Pár 1 gyermekkel	9	11	5	12	12	17
Pár 2 gyermekkel	13	10	10	15	17	14
Pár 3+ gyermekkel	17	30	23	24	21	41
Más háztartás gyermekkel	21	14	16	15	23	29
A háztartás munkaintenzitása						
MI=0-0.20					36	47
MI=0.20-0.45					25	33
MI=0.45-0.55					11	12
MI=0.55-0.85					5	7
MI=0.85-1.0					1	3
A háztartás gazdasági aktivitása						
Htfő foglalkoztatott, más nem	11	17	13	15	10	12
Htfő foglalkoztatott, más is	4	2	3	4	4	5
Htfő inaktív vagy munkanélküli	41	49	46	41	47	66
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	17	15	15	15	17	14
Htfő nyugdíjas, van fogl.	1	5	13	9	5	14
Lakóhely						
Budapest	3	8	5	5	2	6
Város	13	13	10	11	13	17
Község	18	18	19	18	22	23

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.6. táblázat A relatív jövedelmi szegénység kiterjedtsége életkor és a háztartásfő nemzetisége szerint – konfidencia-intervallum becslések, 2000-2012 (%)

	2000		2003		2005		2007		2009		2012	
	Átlag	KI (+/-)	Átlag	KI (+/-)	Átlag	KI (+/-)	Átlag	KI (+/-)	Átlag	KI (+/-)	Átlag	KI (+/-)
Életkor												
0-17	17,1	2,3	19,4	2,2	15,8	2,2	16,5	2,3	20,6	2,6	26,0	2,9
18-24	15,5	3,0	13,0	2,9	15,1	3,1	14,9	3,1	18,8	3,6	23,4	3,8
25-49	11,9	1,5	12,8	1,4	12,3	1,6	12,2	1,6	14,3	1,7	15,5	1,8
50-64	12,9	2,1	11,1	1,9	10,5	1,8	11,7	1,9	13,2	2,0	15,5	2,2
65+	7,8	1,8	9,2	1,9	7,0	1,7	8,3	1,9	4,0	1,4	8,2	1,9
A háztartásfő etnikuma												
Nem roma	10,3	0,9	11,1	0,9	9,9	0,9	10,4	1,0	9,7	0,9	11,6	1,0
Roma	67,5	6,0	50,8	5,6	37,1	7,3	50,2	6,2	70,0	5,4	76,1	4,8

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.7. táblázat A szegénység fő meghatározói Magyarországon, 2000 és 2012 között – logisztikus regressziós modell esélyhányadosai

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	Pooled
A szegénységi ráta értéke az adott küszöb mellett (%)	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0	17,0	13,6
Háztartásfő neme (férfi)	<u>0,67</u>	0,90	0,99	1,07	0,77	0,78	<u>0,88</u>
Háztartásfő életkora (60+ éves)							
18–39 éves	0,67	1,13	1,14	0,39	3,21	1,48	1,10
40–59 éves	1,27	2,19	2,33	1,44	4,63	2,08	2,13
Háztartásfő iskolai végzettsége (diploma)							
Alapfokú	3,36	14,0	10,8	7,18	7,58	8,75	7,64
Szakmunkásképző	1,95	5,61	6,01	5,99	4,33	5,08	4,32
Érettségi	0,95	2,80	6,94	2,32	2,65	<u>2,06</u>	2,52
Háztartás aktivitása (háztartásfő mellett más is foglalkoztatott)							
Csak a háztartásfő foglalkoztatott	2,23	6,16	3,10	4,44	2,27	2,68	3,34
Háztartásfő inaktív vagy munkanélküli	8,14	20,3	16,7	12,0	10,8	23,4	14,4
Háztartásfő nyugdíjas, nincs foglalkoztatott	4,74	8,44	8,78	6,72	13,5	6,59	8,00
Háztartásfő nyugdíjas, van foglalkoztatott	<u>0,33</u>	1,68	4,35	2,58	<u>2,05</u>	4,23	2,19
Háztartásfő etnikuma (nem roma)	5,83	2,47	1,91	2,75	6,49	4,44	3,53
Háztartás típusa (pár, mindkét tag <65 éves)							
Egyszemélyes, <65 éves	0,35	<u>0,60</u>	0,46	0,39	0,19	<u>0,48</u>	0,40
Egyszemélyes, 65+ éves	0,12	0,13	0,06	0,14	0,06	0,14	0,11
Pár, legalább egy tag 65+ éves	0,40	0,51	0,37	0,38	0,38	0,43	0,43
Más háztartás gyermek nélkül	0,39	0,35	0,49	0,47	0,37	0,35	0,42
Egyedülálló szülő	3,14	2,90	<u>1,97</u>	1,16	<u>1,98</u>	1,45	2,01
Pár 1 gyermekkel	<u>0,45</u>	1,07	0,58	1,59	<u>0,62</u>	0,95	0,87
Pár 2 gyermekkel	0,97	0,94	1,01	<u>1,80</u>	1,32	1,00	1,14
Pár 3+ gyermekkel	0,58	0,84	1,44	1,51	0,57	1,62	0,99
Más háztartás gyermekkel	0,81	0,53	<u>0,65</u>	0,85	<u>0,61</u>	0,86	0,77
Lakóhely (Budapest)							
Község	2,79	<u>1,43</u>	2,18	3,18	6,09	<u>1,54</u>	2,24
Város	2,94	1,15	<u>1,64</u>	2,59	4,50	<u>1,52</u>	1,95
Állandó hatás modell év dummy-k							
2003							1,08
2005							1,13
2007							<u>1,21</u>
2009							1,04
2012							1,49
-2*Log pseudo-likelihood	2415,6	2617,8	2256,4	2385,0	2126,5	2288,8	14546,2
Wald χ^2 -statisztika	889,5	1073,1	709,5	757,6	1185,9	1386,3	5585,3
Szabadságfok	22	22	22	22	22	22	27
Pseudo R ²	0,35	0,38	0,31	0,32	0,45	0,48	0,36
A függő változó 1-es kategóriájában helyesen besorolt esetek aránya (%)	30,1%	33,0%	18,8%	22,6%	41,7%	52,5%	32,9%
Súlyozatlan esetek száma	4436	5168	4216	4135	4224	4147	26326

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A függő változó értékei: 0 – az adott küszöb mellett nem szegény, 1 – az adott küszöb mellett szegény. A táblázatban a változók után a referenciakategóriákat zárójelben tüntettük fel. Az esélyhányadosok ebben az esetben ehhez a kategóriához képest értelmezendők. Az esélyhányadosok közül azokat tekintettük szignifikánsnak, melyek esetében a regressziós együttható 0,01-es, 0,05-ös vagy 0,1-es szignifikancia-szinten különbözik nullától.

A szegénységi küszöb az OECD2-es skálával számított ekvivalens háztartásjövedelem 60 százaléka.

2.8. táblázat A szegény és társadalmilag kirekesztett népesség összetétele néhány demográfiai és munkaerő-piaci jellemző szerint, 2000-2012

	2000	2003	2005	2007	2009			2012		
	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SAD	SZ&TK	SZ	SAD	SZ&TK
Életkor										
0-17	26	32	27	26	28	20	20	28	22	21
18-24	13	9	12	12	12	10	9	14	12	11
25-49	32	34	33	31	34	33	30	30	30	28
50-64	19	15	19	21	21	22	26	20	22	26
65+	10	11	9	10	5	15	15	8	15	15
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Háztartásfő neme										
Férfi	82	76	77	76	76	71	73	84	79	78
Nő	18	25	23	24	24	29	27	16	21	22
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Háztartásfő iskolázottsága										
Legfeljebb általános	55	53	47	44	47	42	36	50	35	32
Szakmunkásképző	31	34	34	43	41	37	40	39	43	43
Érettségi	10	11	18	10	11	16	18	9	17	18
Diploma	4	2	2	3	2	5	6	2	6	7
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Háztartásfő etnikuma										
Nem roma	72	77	83	76	67	83	86	66	83	85
Roma	28	24	17	24	34	17	14	34	17	15
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Háztartás típusa										
Egyszemélyes, <65	10	9	9	10	8	8	8	7	6	7
Egyszemélyes, 65+	5	5	6	6	2	6	5	5	7	6
Pár, legalább egy tag 65+	3	3	1	3	1	6	8	2	5	7
Pár, mindkét tag <65	7	7	7	6	8	8	10	3	7	9
Más háztartás gyermek nélkül	14	13	20	17	17	23	23	17	24	23
Egyedülálló szülő	4	10	6	6	6	4	3	5	4	4
Pár 1 gyermekkel	6	6	4	8	8	8	7	8	7	7
Pár 2 gyermekkel	15	10	9	12	14	9	10	8	7	7
Pár 3+ gyermekkel	7	15	12	13	7	7	6	12	8	7
Más háztartás gyermekkel	30	21	26	20	29	21	20	34	25	24
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
A háztartás munkaintenzitása										
MI=0-0.20					56	36	49	51	33	41
MI=0.20-0.45					22	17	14	25	19	18
MI=0.45-0.55					14	16	13	13	18	16
MI=0.55-0.85					6	13	10	6	13	11
MI=0.85-1.0					2	19	14	5	17	14
Összesen					100	100	100	100	100	100
A háztartás gazdasági aktivitása										
Htfő foglalkoztatott, más nem	21	33	26	27	15	20	19	17	21	21
Htfő foglalkoztatott, más is	11	6	9	11	8	18	15	11	24	21
Htfő inaktív vagy munkanélküli	37	35	29	28	43	25	22	50	27	26

	2000	2003	2005	2007	2009			2012		
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	29	23	28	27	30	30	37	18	23	28
Htfő nyugdíjas, van fogl.	1	3	8	7	3	8	8	5	5	5
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Lakóhely										
Budapest	5	10	7	7	2	11	11	6	11	11
Város	44	44	40	44	45	47	48	49	52	53
Község	52	46	54	49	53	43	41	45	37	37
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Magyarázat: SZ – relatív jövedelmi szegénység (szegénységi küszöb: az ekvivalens háztartásjövedelem mediánjának 60%-a); SAD – súlyos anyagi depriváció (kilenc elemi indikátor közül a háztartás legalább négyben érintett); SZ & TK – szegénység és társadalmi kirekesztettség, az Európa 2020 stratégia szegénységi céljához tartozó kompozit-indikátor.

2.9. táblázat A szegénység mélysége néhány demográfiai és munkaerő-piaci jellemző szerint, 2000-2012 (%)

	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Szegénységi rés-arány – teljes népesség	16,8	19,1	18,9	19,3	18,3	21,8
Életkor						
0-17	22	19	20	18	23	28
18-24	24	22	20	19	24	27
25-49	21	19	23	16	23	27
50-64	15	19	16	20	20	27
65+	12	14	14	13	8	12
Háztartásfő neme						
Férfi	20	19	19	17	22	27
Nő	17	18	17	20	20	23
Háztartásfő iskolázottsága						
Legfeljebb általános	23	21	19	18	23	27
Szakmunkásképző	16	16	17	18	21	25
Érettségi	16	16	31	19	26	15
Diploma	22	12	17	13	25	14
Háztartásfő etnikuma						
Nem roma	16	16	19	14	20	22
Roma	26	25	23	30	28	39
Háztartás típusa						
Egyszemélyes, <65	22	28	30	37	47	50
Egyszemélyes, 65+	12	11	16	15	9	11
Pár, legalább egy tag 65+	11	14	5	7	6	12
Pár, mindkét tag <65	18	19	27	19	20	18
Más háztartás gyermek nélkül	14	20	13	19	21	24
Egyedülálló szülő	20	31	23	45	24	44
Pár 1 gyermekkel	13	21	23	10	14	13
Pár 2 gyermekkel	29	13	15	12	20	22
Pár 3+ gyermekkel	26	19	20	27	25	34
Más háztartás gyermekkel	21	19	20	14	23	27
A háztartás munkaintenzitása						
MI=0-0.20					30	40
MI=0.20-0.45					20	23
MI=0.45-0.55					11	20
MI=0.55-0.85					14	13
MI=0.85-1.0					14	12
A háztartás gazdasági aktivitása						
Htfő foglalkoztatott, más nem	12	15	26	13	13	27
Htfő foglalkoztatott, más is	21	15	10	19	16	8
Htfő inaktív vagy munkanélküli	26	24	31	23	30	34
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	18	16	18	19	21	19
Htfő nyugdíjas, van fogl.	4	34	14	11	28	35
Lakóhely						
Budapest	16	11	13	14	37	26
Város	20	18	17	15	20	27
Község	21	20	23	20	24	25

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.10. táblázat Az anyagi depriváció indikátorai – az érintett népesség aránya (%), 2009-2012

	2009	2012
Az anyagi depriváció elemi indikátorai		
Anyagi okokból nincs autó	28,6	28,6
Anyagi okokból nincs színes tévé	0,6	0,4
Anyagi okokból nincs automata mosógép	10,1	7,5
Anyagi okokból nincs telefon	13,5	3,5
Nem engedhetnek meg maguknak - egy hét nyaralást	75,7	77,1
Nem engedhetnek meg maguknak - húsfogyasztást kétnaponta	41,3	44,7
Nem engedhetnek meg maguknak - a lakás rendes fűtését	19,8	27,4
Képtelenek váratlan kiadás fedezésére	76,8	80,9
Előfordult rezsiköltség nem fizetése pénzhiány miatt	20,8	24,3
Az anyagi depriváció összetett indikátorai		
Egyetlen elemi indikátor szerint sem deprivált	11,2	9,7
Legalább 2 elemi indikátor szerint deprivált	75,2	75,8
Legalább 3 elemi indikátor szerint deprivált	53,2	56,1
Legalább 4 elemi indikátor szerint deprivált (EU2020)	33,7	37,3
Legalább 5 elemi indikátor szerint deprivált	18,9	21,0

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.11. táblázat A szegénység és a társadalmi kirekesztettség (EU2020 szegénységi cél) indikátorai – az érintett népesség aránya (%), 2009-2012

	2009	2012
Jövedelmi szegénység, anyagi depriváció, vagy alacsony munkaintenzitás	45,7	46,6
Jövedelmi szegénység vagy anyagi depriváció	37,6	41,0
Jövedelmi szegénység vagy alacsony munkaintenzitás	26,5	26,3
Anyagi depriváció vagy alacsony munkaintenzitás	43,2	43,8
Csak jövedelmi szegénység	2,5	2,8
Csak anyagilag deprivált	17,0	18,7
Csak alacsony munkaintenzitású háztartásban él	9,5	6,2
Jövedelmi szegénységben és anyagi deprivációban él	3,7	5,9
Jövedelmi szegénységben és alacsony munkaintenzitású háztartásban él	1,6	0,9
Anyagi deprivációban és alacsony munkaintenzitású háztartásban él	5,1	4,0
Jövedelmi szegénységben, anyagi deprivációban és alacsony munkaintenzitású háztartásban él	6,4	8,1
Összesen	100,0	100,0

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.12. táblázat Az anyagi depriváció, az alacsony munkaintenzitás, valamint a szegénység és a társadalmi kirekesztettség kiterjedtsége néhány demográfiai-társadalmi jellemző szerint, 2009-2012 (%)

	Súlyos anyagi depriváció		Nagyon alacsony munkaintenzitás		Szegénység és társadalmi kirekesztettség	
	2009	2012	2009	2012	2009	2012
Teljes népesség	33,7	37,3	22,8	19,9	45,7	46,6
Életkor						
0-17	37	44	21	18	49	52
18-24	36	44	15	15	44	50
25-49	33	33	14	10	41	38
50-64	33	37	37	34	54	54
65+	31	34	44	43	41	42
Háztartásfő neme						
Férfi	30	36	20	17	43	44
Nő	46	44	34	37	58	58
Háztartásfő iskolázottsága						
Legfeljebb általános	61	63	47	41	72	73
Szakmunkásképző	32	43	23	21	48	53
Érettségi	23	24	13	11	34	33
Diploma	11	14	12	9	19	19
Háztartásfő etnikuma						
Nem roma	30	33	20	16	41	42
Roma	86	89	73	53	97	92
Háztartás típusa						
Egyszemélyes, <65	43	41	75	85	57	56
Egyszemélyes, 65+	38	39			39	39
Pár, legalább egy tag 65+	27	26	100	100	47	48
Pár, mindkét tag <65	28	29	73	36	46	43
Más háztartás gyermek nélkül	32	34	49	53	42	40
Egyedülálló szülő	48	61	63	77	55	73
Pár 1 gyermekkel	28	32	47	24	35	39
Pár 2 gyermekkel	27	29	38	27	40	34
Pár 3+ gyermekkel	50	56	68	61	62	61
Más háztartás gyermekkel	39	47	57	49	52	56
A háztartás munkaintenzitása						
MI=0-0.20	51	63				
MI=0.20-0.45	43	50				
MI=0.45-0.55	28	35				
MI=0.55-0.85	25	29				
MI=0.85-1.0	21	22				
A háztartás gazdasági aktivitása						
Htfő foglalkoztatott, más nem	31	35	8	6	41	43
Htfő foglalkoztatott, más is	19	24	1	1	22	25
Htfő inaktív vagy munkanélküli	67	78	44	53	78	90
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	39	40	90	91	67	61
Htfő nyugdíjas, van fogl.	29	30	15	10	38	37
Lakóhely						
Budapest	21	25	12	12	29	30
Város	32	39	21	19	45	49
Község	42	41	31	26	55	50

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

3. A HÁZTARTÁSOK FOGYASZTÁSA 2012-BEN (SIMONOVITS BORI – SZIVÓS PÉTER)

A Háztartás Monitor kutatás a lakossági jövedelmek részletes vizsgálata mellett minden alkalommal a kiadások, azaz a fogyasztás szerkezetét is feltárja. Ebben a tanulmányban tehát – a tanulmánykötetben található más témakörökhöz hasonlóan – lehetőségünk van az időbeli összehasonlításra. Az idősoros elemzések a 2005, 2007, 2009 valamint a 2012-es adatfelvétel eredményeit tekintik át.

A fogyasztással kapcsolatos kutatások legfontosabb kérdései közül elemzésünk szempontjából a két legfontosabb számunkra, hogy *milyen tételeket és milyen elemzési szinten* vizsgáljunk. Az előbbire évek óta kiforrott tételsort alkalmazunk, amelyek fogyasztására – jellegüktől függően – havi (pl. élelmiszer, lakásfenntartással kapcsolatos rendszeres kiadások), háromhavi (pl. ruházkodás, egészségügyi kiadások) vagy éves szinten (pl. lakáskarbantartás, üdülés, tartós műszaki cikkek) kérdezzük rá. A fogyasztás ebben az esetben az adott időszakban az adott termékcsoporthoz vagy szolgáltatástípusra költött forintban kifejezett pénzt jelenti.¹⁵ Jelezzük, hogy ez a módszertan eltér a KSH által nagyon hosszú ideje alkalmazott módszerétől, ahol az adatgyűjtés fontos részét képezi az ún. naplóvezetés is. Részben ennek következtében az adatok közvetlenül nem összehasonlíthatóak.

Az elemzési egység kérdésköre az előzőnél valamivel összetettebb. Abban viszonylagos konszenzus van, hogy a fogyasztás jellemzően háztartási szinten értelmezendő, még akkor is, ha egyes tételek esetén jól elkülöníthető személyenként is a fogyasztás mértéke. Alapvetően tehát a háztartások fogyasztását vizsgáljuk, ugyanakkor a háztartások nagysága, szerkezete (pl. hány felnőtt és hány gyerek él együtt, milyen az aktívak és inaktívak aránya) és ezekből fakadóan a háztartási fogyasztás méretgazdaságossága miatt differenciáltabban érdemes megközelíteni e kéréskört. Ha a háztartásokat össze akarjuk hasonlítani, olyan súlyt kell rendelni az egyes háztartástagokhoz, amelyek arányban állnak a fogyasztásukkal az adott méretű és szerkezetű háztartáson belül. Ennek a problémának a kezelésére különböző ekvivalencia-skálákat használnak a kutatók, amelyeknek a magyar háztartások fogyasztásához való „illeszkedését” a 2005-ös adatok alapján, Varga (2006) részletesen vizsgálta. Az összehasonlítás alapján arra következtetésre jutott, hogy a magyar viszonyokhoz a világszerte elterjedt egységskálák közül leginkább az OECD1-es skála illeszkedik¹⁶. Ugyanakkor mivel a korábbi kutatások során a 0,73-as kitevővel számolt ekvivalencia-skálát használtuk, ezért – ahol az összehasonlítás miatt szükséges – a továbbiakban is így kalkulált adatokat közöljük. (A jövedelmi adatokkal történő összevethetőség miatt használjuk továbbá az OECD2-skálát is¹⁷.)

¹⁵ Nem pedig az elfogyasztott mennyiséget: pl. hány kilogramm kenyeret vagy hány kilowatt áramot fogyasztott a kért háztartás.

¹⁶ Az OECD1- skála az 1. felnőtt háztartástaghoz 1-es, a további felnőttekhez 0,7-es, a gyermekekhez pedig 0,5-es súlyt rendel.

¹⁷ Az OECD2- skála a felnőttek mellé 0.5-ös, a gyermekek mellé pedig 0.3-as súlyt rendel.

3.1. A FOGYASZTÁS MÉRTÉKE

A magyar háztartások 2012-ben havonta átlagosan 152096 forintot költöttek fogyasztási kiadásokra, mely egy főre vetítve 75141 forintot jelentett. A kiadásokat 0,73-as kitevővel korrigált fogyasztási egységekre számítva ez 88259, OECD1-es skálával számolva pedig ez 86152 forintnyi kiadást jelentett. Az 3.1. táblázatban összefoglaltuk, hogy ezek az értékek hogyan alakultak a 2007-es és a 2009-re vonatkozó adatfelvétel idején, háztartásonként illetve a különböző fogyasztási ekvivalencia-skálák szerint.

A táblázat értékeit soronként összevetve nominálisan 10-11 százalékos növekedést láthatunk a vizsgálat évei között, melyet azonban korrigálnunk kell a fogyasztói árak inflációjával ahhoz, hogy a reálérték alakulását becsülhessük.

A legutóbbi két vizsgálat, 2009 és 2012 közötti időszakra becsült 115,9%-os, illetve a 2009 és 2007 közötti időszakra becsült 113,9%-os általános fogyasztói árindexszel számolva 4-4 százalékos reálcsökkenést tapasztalunk a két vizsgált időszakban¹⁸. Ez a 2007 és 2012 közötti öt évben nagyjából 8 százalékos reálcsökkenést jelentett, mely hasonló a 2005 és 2007 közötti mértékhez. Mindez alapján összességében megállapíthatjuk, hogy a fogyasztás összehúzódása a teljes hétéves periódust jellemzi.

A 3.2 táblázat azt mutatja, hogy a háztartások jellemzői (összetétel és településtípus) illetve a háztartásfők társadalmi-demográfiai jellemzői milyen mértékben határozzák meg a háztartás fogyasztását. A háztartások mérete alapján összevetve a háztartások fogyasztását, erős és negatív összefüggés figyelhető meg a háztartás létszáma és fogyasztása között: azaz minél nagyobb egy háztartás, annál kevesebb az egy fogyasztási egységre jutó fogyasztás: míg az egyfős háztartások átlagos fogyasztása meghaladta a 101000 forintot a legalább négyfős háztartásoké alig 61000 forint volt fogyasztási egységenként. A településtípus szintén jelentősen összefügg a háztartások átlagos fogyasztásával: míg a fővárosi háztartások az országos átlag 136%-át fogyasztják el havonta, addig a városokban élők az országos átlag 97%-át, és a községek háztartásai pedig mindössze 83%-át. Nyilvánvaló, hogy az előbbi két összefüggés mögött összetételi hatás (is) van, azaz más a különböző összetételű és földrajzi elhelyezkedésű háztartások társadalmi, gazdasági és demográfiai összetétele és ez kihat a fogyasztásukra is.

A legfontosabb szociológiai jellemzők szerint összehasonlítva a háztartások fogyasztását azt látjuk, hogy a legmagasabb jövedelmi ötödébe tartozó, diplomás és szellemi munkát végző illetve vállalkozóként dolgozó háztartásfővel rendelkező háztartások fogyasztása a legmagasabb szintű. E társadalmi csoportok körében az OECD1-es skála alapján számolt egy főre eső fogyasztás az átlagos érték 135-150%-a, ami legalább 116 ezer forintos havi kiadási szintet jelentett 2012-ben.

Ezzel szemben a legalacsonyabb fogyasztási szintet az alacsonyan képzett (érettségivel nem rendelkező) illetve inaktív háztartásfővel rendelkező, legalacsonyabb jövedelmi ötödébe tartozó, legalább négyfős háztartások körében találunk, ahol az egy fogyasztási egységre vetített fogyasztás jellemezően az átlagos szint 60-70%-a, de van, hogy még ennél is alacsonyabb.

Ezeket az eltéréseket összevetve a 2007-es eredményekkel megállapítható, hogy mind a kiemelkedő mértékű fogyasztású, mind a legalacsonyabb fogyasztású háztartások átlagtól való eltérése valamelyest nőtt. (vö. Bernát, 2007. 1. táblázat)

¹⁸ A KSH 2012. november 7-i Statisztikai Tükrében közzétett idevonatkozó adatot a HKÉF alapján. E szerint a fogyasztási kiadások 2012. I. félévében reálértéken 1,6%-kal csökkentek az előző év azonos időszakához képest.

A fogyasztás volumenét az előzőeknél kisebb mértékben ugyan, de szintén befolyásolja háztartásfő életkora. Korcsoportonként összehasonlítva az átlagos havi fogyasztást elmondható, hogy fogyasztási egységenként a 60-69 éves korú háztartásfővel rendelkező háztartások fogyasztanak a legtöbbet (az átlag 112%-át), azonban itt sem szabad megfeledkeznünk arról az összetételi hatásról, hogy ebben a csoportban felülreprezentáltak a kisebb létszámú, nyugdíjasokból álló háztartások.

3.2. FOGYASZTÁSI TÉTELEK

A 3.3. táblázat szerint a magyar háztartások szinte mindegyike (99,8%) költ élelmiszerre és majdnem mindegyike lakásfenntartásra (97,8%), testápolásra (99,2%) valamint mosó- és tisztítószerekre (98,8%) is költ. Ennél kisebb arányban, de tízből legalább kilenc háztartás költ telefonszámlára (91,2%), körülbelül tízből nyolc háztartásban merülnek fel egészségüggyel illetve televízió előfizetéssel kapcsolatos kiadások (83,6%).

A lakásfenntartási kiadások közül a legnagyobb arányban elektromos árammal kapcsolatos kiadások (97,5%), fűtéssel (ez a kiadási tételek tekintetében megoszlik gáz- illetve távfűtés esetén melegvíz- és fűtődíj kiadásban). Emellett a víz- és csatornahasználatból eredő kiadások a magyar háztartások több mint 90%-át terhelik havonta. Szemétszállításra a háztartások háromnegyede költ rendszeresen, lakbérre illetve közös költségre pedig a háztartások bő egyharmada.

A háztartások több mint 80%-ában merült fel televízió illetve kábeltévével kapcsolatos kiadás, mely arány jelentősen nőtt a korábbi évekhez képest. (Ez az arány 2005-ös, 2007-es és 2010-es adatfelvétel idején rendre 63,7%, 69,1% illetve 74,2% volt). Tízből legalább hat háztartás költ közlekedésre, ruházkodásra körülbelül felük szépségápolásra, közel felük (46%) pedig élvezeti cikkekre (pl. cigarettára vagy szeszes italra).

Az internet-előfizetésre költő háztartások aránya 53,7% volt 2012-ben, mely jelentős emelkedés a korábbi évekhez képest, hiszen arányuk a 2005-ös, 2007-es és 2010-es adatfelvétel idején rendre 12,3% 28,7% illetve 41,6% volt.

A háztartások kevesebb, mint egyharmadának kiadásai között találunk valamennyi lakáskarbantartással, háztartással vagy lakásfelszereléssel, illetve művelődéssel, oktatással vagy szórakozással kapcsolatos kiadási tételt. A háztartások nagyjából egyötöde fizetett 2012-ben ház- vagy ingatlanadót. Ennél kevesebben költöttek üdülésre, tartós műszaki cikkekre illetve sportra. A háztartásoknak csak egy nagyon szűk körét érintik olyan jellegű kiadások, mint más háztartások pénzbeli támogatása (8,3%), és csak 2–3%-uk fizet tartásdíjat.

A nagyjából nyolc éves időszak négy „pillanatfelvételét” összehasonlítva számos kiadási tétel esetében azonos trend figyelhető meg, mégpedig az, hogy 2010-ben valamelyest visszaesett a háztartások fogyasztása – akkor volt „a gödör alja” (legalábbis nominális értelemben, a reálérték tovább csökken). Közlekedésre, ruházkodásra, szépségápolásra, üdülésre, lakáskarbantartásra, tartós műszaki cikkekre valamint művelődéssel és oktatással kapcsolatos kiadásokra is kevesebbet fordítottak a magyar háztartások 2010-ben, mint a korábbi illetve a legfrissebb adatfelvétel idején.

A háztartás jövedelemviszonya szerint vizsgálva a fogyasztási tételenkénti kiadási arányokat azt látjuk, hogy vannak olyan alapvető kiadási tételek, melyekre a háztartások szinte mindegyike költ. Ezek az élelmiszerfogyasztás, a lakásfenntartással kapcsolatos, az egészségügyi valamint a tisztító- és tisztálkodószerekre fordított kiadások. Az alapvető szükségletek kielégítésén kívüli tételek esetében viszont jelentős különbségek vannak a jövedelmi ötödök fogyasztási gyakoriságában. (3.4. táblázat)

A leginkább jövedelemérzékeny kiadási tétel az üdülésre, nyaralásra szánt kiadás: míg az alsó jövedelmi ötödbe tartozók mindössze 5,8%-a költött nyaralásra, a felső ötödbe tartozók 43,8%-a nyaralt 2012-ben, ami több mint

hétszeres különbséget takar. Emellett „luxuskiadás” kategóriába sorolható a művelődés, oktatás, korrepetálás, sport, tartós műszaki cikk, vagy a szórakozás: az egy fogyasztási egységre jutó összes háztartási jövedelem ötödei alapján legszegényebb és leggazdagabb háztartásokat összevetve azt látjuk, hogy a jómódúak körében háromszor-hatszor nagyobb arányban találunk ilyen tételekre költő háztartásokat, mint a legszegényebbek körében. Más háztartások pénzbeni támogatását szintén négyszeres arányban teszik meg a leggazdagabb, mint a legszegényebb háztartások. Szintén jelentős, legalább kétszeres arányt találtunk a szépségápolásra, internet-előfizetésre és a lakásfelszerelési cikkekre költő háztartások aránya között a két szélső jövedelmi ötöd összevetésekor. A többi vizsgált fogyasztási tételt a háztartási jövedelem kvintiliseiben felfelé haladva szintén növekvő arányban fogyasztják a háztartások. Amennyiben a fogyasztási tételekre költött átlagos kiadásokat is megvizsgáljuk az ekvivalens háztartási jövedelem szerint, akkor azt találjuk, hogy a legalsó és legfelső ötödbe tartozó háztartások költési volumene között a vizsgált tételek nagy részében 1,5-2-szeres különbség mutatkozik. (3.5. táblázat)

Néhány kivételt mindkét irányból ki kell emelni. A legkisebb különbséget a lakásfenntartással kapcsolatos kiadásokban találjuk: ezek közül is a legkevésbé a fűtésre illetve a fűtés nélküli áram- és gázfogyasztásra költött összeg tekintetében található különbség a legjobb és legrosszabb anyagi lehetőségekkel rendelkező háztartások között, azaz jól látható, hogy legkevésbé az energiaköltségeken képesek a háztartások takarékoskodni.

Említésre méltó még, hogy 2007-hez képest megnőtt a különbség a legalsó és legfelső ötöd élelmiszerre fordított kiadási arányaiban is: míg 2007-ben a leggazdagabbak másfélszer annyit költöttek élelmiszerre, mint a legszegényebbek (Bernát, 2007), addig 2012-ben ez a különbség majdnem kétszeresére nőtt. Ennek oka, hogy 6 év alatt az alsó jövedelmi ötödbe tartozók élelmiszerre fordított kiadásai mindössze 1000 forinttal nőttek (nominálisan).

A legnagyobb, tizenötszörös költségbeli különbséget a más háztartás pénzbeli támogatása terén találjuk (bár ez alapvetően nem nagy tétel), de jelentősen többet, háromszor-négyszer annyit költenek a leggazdagabb háztartások lakáskarbantartásra, háztartási- és lakás-felszerelési cikkekre, tartásdíjra, ruházkodásra, valamint sportolásra és szórakozásra is, mint a legszegényebbek. Ezek a különbségek még nagyobbak, ha figyelembe vesszük a adott tételre való költés tényében való jövedelmi különbségeket is (3.4. táblázat)

3.3. A FOGYASZTÁS SZERKEZETE

A fogyasztás szerkezetének vizsgálatából megtudhatjuk, hogy a háztartások átlagosan a kiadásaik mekkora részét fordítják az egyes tételekre. (3.6. táblázat) Az összes kiadás legnagyobb hányadát az élelmiszerrel kapcsolatos kiadások tették ki az elmúlt 8 évben: az élelmiszerre fordított költség a vizsgált időszakban néhány százaléknnyit csökkent, az elmúlt két évben nagyjából a fogyasztások egyharmadát jelentette. A másik jelentős költség a lakásfenntartással kapcsolatos kiadások voltak, melyek jelentősen megnöttek a vizsgált időszakban. Míg a 2005-ös adatfelvétel idején a kiadások egynegyedét tették ki a lakásfenntartással kapcsolatos költségek, addig 2012-re a kiadások egyharmadát jelentette ez a tétel.

Közlekedésre, telefonálásra és egészségügyi kiadásokra a költségek 5–6%-a jut, élvezeti cikkek pedig nagyjából az összes költségek 4%-a esett a teljes vizsgált időszakban. 2007-hez képest változás, hogy az elmúlt két adatfelvétel idején nagyjából felére esett vissza mind a ruházkodásra, mind a lakáskarbantartásra fordított kiadások aránya, valamint minimálisra csökkent a tartós műszaki cikkek és a lakásfelszerelési cikkek fordított kiadási arány. Növekedett valamelyest az internet-előfizetésre kiadott összeg részesedése, mely növekedést a csökkenő előfizetési árak ellenére az előfizetők körének drasztikus növekedése okozott. Tévéelőfizetésre 2,5%, míg tisztítószerekre és tisztálkodószerekre csaknem 2–2%-ot költöttek a magyar háztartások 2012-ben. A többi kiadási tétel legfeljebb 1%-os súllyal jelent meg az összes kiadáson belül. (3.3. táblázat)

A közgazdaságtudomány egyik legrégebbi összefüggése az Engel-törvény, amely szerint a háztartások esetében a magasabb életszínvonalhoz alacsonyabb élelmiszer kiadási arány tartozik. Az élelmiszerfogyasztás összes fogyasztáson belüli aránya szoros összefüggésben áll a háztartás gazdasági-társadalmi helyzetével. A 3.7. táblázat a háztartások jellemzői (összetétel és településtípus) illetve a háztartásfők társadalmi-demográfiai jellemzői szerint elemzi a háztartások élelmiszerfogyasztási arányát az összes fogyasztáson belül.

Legerősebb az összefüggés a háztartás jövedelme illetve a háztartásfő iskolai végzettsége és az élelmiszerre fordított kiadási arány között. Míg a leggazdagabb jövedelmi ötödbe tartozók fogyasztásának 28%-át, a legalacsonyabb ötödbe tartozók esetében a fogyasztásuk 38%-át teszi ki az élelmiszerfogyasztás aránya. Iskolai végzettség szerint szintén csaknem ugyanilyen mértékű különbséget látunk a legmagasabb és legalacsonyabb végzettségű csoport fogyasztása között: míg a felsőfokú végzettségű háztartásfővel rendelkezők fogyasztásának 28%-át, a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők fogyasztásának 37%-át teszi ki az élelmiszerfogyasztás aránya. A háztartásfő foglalkozása szintén fontos tényező az élelmiszer fogyasztási arány szempontjából: míg a fizikai foglalkozásúak átlagosan a kiadásaik 34%-át fordítják élelmiszerre, addig a szellemi, vezető illetve önálló foglalkozású háztartásfők esetében ez az arány 29-30%. A háztartások mérete és a településtípus alapján összevetve a háztartások fogyasztását, szintén találunk különbségeket. Pozitív összefüggés figyelhető meg a háztartás létszáma és fogyasztása között, azaz minél nagyobb egy háztartás, annál több az élelmiszerre fordított kiadások összkiadáson belüli aránya. Fordított az összefüggés a településméret és az élelmiszerfogyasztás aránya között: minél kisebb településen található a háztartás, annál nagyobb az élelmiszerre fordított kiadás aránya. (A háztartásfő kora nem mutat szignifikáns összefüggést a háztartás élelmiszerfogyasztásával.)

A lakásfenntartással kapcsolatos kiadások jelentősen nőttek a vizsgált nyolcéves időszakban. Ezt a növekvő terhet jelentő kiadási tételt éppen ezért tovább vizsgáltuk a legfontosabb társadalmi-demográfiai változók függvényében. (3.8. táblázat)

A lakásfenntartással kapcsolatos kiadások közé soroltuk a gáz-, víz- és melegvíz- illetve fűtődíjat, az elektromos árammal, a víz- és csatornahasználattal, illetve szemétszállítással kapcsolatos költségeket, valamint a lakbért és közös költséget. A 3.8. táblázat szerint minden vizsgált tényező összefüggést mutat a lakásfenntartási kiadások alakulásával. A háztartás jellemzői szerint látható legfontosabb összefüggések, egyrészt hogy a fővárosban többet költenek lakásfenntartásra, mint a városokban és a községekben, másrészt hogy minél kisebb a háztartás, annál nagyobb arányú fogyasztási tételt jelent számukra a lakásfenntartási költségei. Emellett a 60 éven felüli háztartásfővel élők, a 8 általánosnál alacsonyabb iskolai végzettségűek, a nyugdíjasok és fizikai munkát végzők, valamint a 2. jövedelmi ötödbe tartozók az átlagot meghaladó arányban költenek lakásfenntartásra. Ezzel szemben az 50 évnél fiatalabb háztartásfőjű háztartások tagjai, a nem fizikai munkát végzők, a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozók az átlag alatti mértékben költenek lakásfenntartással kapcsolatos kiadásokra.

3.4. ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban a magyar háztartások fogyasztásának legfontosabb jellemzőit vizsgáltuk, a TÁRKI 2012-es Háztartás Monitor kutatásának adatfelvétele alapján. A magyar háztartások 2012-ben havonta átlagosan 152096 forintot költöttek, mely 75141 forintnyi egy főre jutó fogyasztást, és OECD1-es skála szerint pedig 86152 forintnyi kiadást jelentett.

A háztartások legfőbb jellemzői alapján összevetve a háztartások fogyasztását megállapítottuk, hogy csakúgy, mint a korábbi években a háztartás létszáma és fogyasztása között negatív összefüggés figyelhető meg, azaz minél kisebb a háztartás, annál nagyobb az egy főre jutó fogyasztása. A legfontosabb szociológiai jellemzők szerint vizsgálva a fogyasztást pedig elmondható, hogy legmagasabb fogyasztási szintet a legmagasabb

jövedelmi ötödébe tartozó, diplomás és szellemi munkát végző illetve vállalkozóként dolgozó háztartásfővel rendelkező háztartások érik el. Ezzel szemben a legalacsonyabb fogyasztási szintet az alacsonyan képzett (érettségivel nem rendelkező) illetve inaktív háztartásfővel rendelkező, legalacsonyabb jövedelmi ötödébe tartozó, legalább négyfős háztartások körében találtunk.

A háztartások fogyasztásszerkezetének időbeli alakulását vizsgálva, két fontos megállapítást tettünk. Egyrészt, hogy 2007-hez képest mind a kiemelkedő mértékű fogyasztású, mind a legalacsonyabb fogyasztású háztartások átlagtól való eltérése valamelyest nőtt. Másrészt a nagyjából nyolcéves időszak négy adatfelvételét (2005, 2007, 2009 és 2012) összehasonlítva, számos kiadási tétel esetében azonos trendet követhettünk nyomon. Nevezetesen, hogy 2010-ben valamelyest visszaesett a háztartások fogyasztása, ekkor a magyar háztartások közlekedésre, ruházkodásra, szépségápolásra, üdülésre, lakáskarbantartásra, tartós műszaki cikkekre valamint művelődéssel és oktatással kapcsolatos kiadásokra egyaránt kevesebbet fordítottak, mint a korábbi illetve a legfrissebb adatfelvétel idején.

Adataink megerősítették azt a közgazdaságtanból jó ismert összefüggést, hogy az élelmiszerfogyasztás összes fogyasztáson belüli aránya szoros összefüggésben áll a háztartás gazdasági-társadalmi helyzetével: azaz a magasabb életszínvonalon élő háztartások kisebb arányban költenek élelmiszerre, mint az alacsonyabb státuszúak. Láttuk azt is, hogy az elmúlt nyolcéves időszakban folyamatosan nőtt a lakásfenntartással kapcsolatos kiadások aránya: míg 2005-ben a háztartások átlagosan a kiadásaik 23%, addig 2012-ben ez az arány már a kiadások egyharmadát tette ki (33,5%). A lakásfenntartással kapcsolatos kiadásokat a legfontosabb szocio-demográfiai változók szerint vizsgálva megállapítottuk, hogy minden vizsgált tényező összefüggést mutat a kiadási aránnyal. Általában elmondható, hogy a fiatalabbak, a magasabb iskolai végzettségűek, a szellemi, önálló illetve vezetői munkát végzők, a városokban illetve községekben élők és a 3 főnél nagyobb háztartások az átlagosnál (33%) kevesebbet költenek lakásfenntartásra, de ezek az eltérések nem olyan mértékűek, mint az élelmiszerre fordított kiadások esetében.

IRODALOM

Bernát Anikó (2007): Háztartások fogyasztása In: Szivós Péter és Tóth István György (szerk.): Köz, teher, elosztás. TÁRKI Monitor jelentések 2008. pp 143–153. TÁRKI 2008

Varga Noémi (2006): Fogyasztási jellemzők. In: Szivós Péter és Tóth István György (szerk.): Feketén-fehéren. TÁRKI Monitor jelentések 2005. pp 109–124. TÁRKI 2006

3.1. táblázat Háztartások és a különböző fogyasztási egységekre jutó fogyasztások 2007-ben, 2010-ben és 2012-ben (átlag, forintban)

	N	Háztartás fogyasztása	Egy főre jutó fogyasztás	Fogyasztási egységre jutó (0,73-as kitevővel korrigált háztartás- nagyság)	Fogyasztási egységre jutó (oecd1)	Fogyasztási egységre jutó (oecd2)
2007	2020	131448	60360	72271	70404	n.a.*
2009	1967	139979	66910	79228	77340	86592
2012	1982	152096	75142	88259	86152	96060

* nincs adat

3.2. táblázat Az összes fogyasztás átlaga OECD1-skála alapján számolva a háztartások és háztartásfők társadalmi-demográfiai jellemzői alapján, 2012

	Összes fogyasztás (Ft/hó)	Arány (összes=100%)
Összesen	86152	100,0
A háztartásfő életkora		
18–29 éves	81317	94,4
30–39 éves	84689	98,3
40–49 éves	82000	95,2
50–59 éves	81136	94,2
60–69 éves	96517	112,0
70 év feletti	89271	103,6
A háztartásfő iskolai végzettsége		
Legfeljebb 8 általános	65495	76,0
Szakmunkásképző	74792	86,8
Érettségi	93698	108,8
Felsőfokú	123210	143,0
A háztartásfő gazdasági aktivitása		
Alkalmazott	89871	104,3
Vállalkozó	116061	134,7
Nyugdíjas	88044	102,2
Egyéb	52395	60,8
Az aktív háztartásfő foglalkozása		
Önálló	104722	121,6
Vezető	109527	127,1
Szellemi	121408	140,9
Fizikai	77214	89,6
A háztartási jövedelem ötödei OECD1-skála alapján számolva		
1. kvintilis	51379	59,6
2. kvintilis	70560	81,9
3. kvintilis	83552	97,0
4. kvintilis	96108	111,6
5. kvintilis	128950	149,7
Háztartáslétszám		
1	101385	117,7
2	93450	108,5
3	76181	88,4
4+	61229	71,1
Településtípus		
főváros	116883	135,7
város	83376	96,8
község	71044	82,5

3.3. táblázat Az egyes fogyasztási tételekre költő háztartások aránya és a fogyasztási egységekre vetített átlagos ráfordítás az adott tételre költő háztartások körében 2005-ben, 2007-ben, 2009-ben és 2012-ben

	2005		2007		2009		2012	
	%	Átlag (Ft)	%	Átlag (Ft)	%	Átlag (Ft)	%	Átlag (Ft)
Az elmúlt hónapban								
Élelmiszer	99,8	21160	99,7	21887	99,3	23139	99,8	25074
Élvezeti cikk	50,2	5445	49,9	5824	47,1	6016	46,0	6104
Közlekedés	63,5	6771	65,5	6304	59,9	7419	64,3	8594
Telefonszámla	88,8	4301	92,0	4012	89,6	4127	91,2	4167
TV, kábeltévé	63,7	2060	69,1	2188	74,2	2265	83,0	2236
Internet-előfizetés	12,3	3540	28,7	2737	41,6	2314	53,7	2077
Lakásfenntartás összesen	99,6	14151	97,8	16004	99,4	22135	97,8	26736
<i>Ebből: Lakbér, közös költség</i>	<i>38,7</i>	<i>4441</i>	<i>32,8</i>	<i>5221</i>	<i>35,4</i>	<i>6812</i>	<i>36,7</i>	<i>6970</i>
<i>Szemétszállítás</i>	<i>69,7</i>	<i>761</i>	<i>77,3</i>	<i>898</i>	<i>79,4</i>	<i>1031</i>	<i>75,2</i>	<i>1401</i>
<i>Elektromos áram (fűtés nélkül)</i>	<i>99,5</i>	<i>3466</i>	<i>98,3</i>	<i>4186</i>	<i>98,6</i>	<i>5094</i>	<i>97,5</i>	<i>5982</i>
<i>Gáz</i>	<i>84,3</i>	<i>2643</i>	<i>84,6</i>	<i>4319</i>	<i>79,1</i>	<i>8090</i>	<i>77,7</i>	<i>8585</i>
<i>Melegvízdíj és fűtődíj (táv- vagy központi fűtés esetén)</i>	<i>33,5</i>	<i>4664</i>	<i>26,4</i>	<i>6823</i>	<i>21</i>	<i>10425</i>	<i>27,8</i>	<i>12030</i>
<i>Víz- és csatornahasználati díj</i>	<i>92,5</i>	<i>2181</i>	<i>91,8</i>	<i>2660</i>	<i>92,9</i>	<i>2682</i>	<i>92,8</i>	<i>3586</i>
<i>Fűtésre összesen (egy átlagos téli hónapban)</i>			<i>92,1</i>	<i>11352</i>				
Az elmúlt három hónapban								
Ruházkodás	60,2	11170	62,0	9728	52,1	9584	61,9	10269
Egészségügyi kiadások	83,7	10047	82,5	10679	82,1	10821	83,6	12234
Testápolás, tisztálkodási szerek	98,8	3602	97,8	3593	97,2	3391	99,2	3761
Mosóporok, tisztítószer	98,5	3402	98,3	3571	97,4	3243	98,8	3740
Művelődés, oktatás, korrepetálás	28,5	7840	29,9	6678	21,4	7273	23,2	6943
Szórakozás	23,1	7143	26,7	7943	24,3	6842	25,2	7404
Sport	11,3	10631	12,7	6297	10,7	6300	13,5	6218
Szépességápolás	60,2	3219	63,3	3283	48,7	3758	56,9	4037
Az elmúlt 12 hónapban								
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	27,3	37396	27,1	39694	23,3	27498	29,4	17555
Üdülés	21,5	66365	21,9	61173	16,2	57246	19,2	60026
Lakáskarbantartás	35,4	99030	34,7	147388	23,2	76719	28,8	73387
Tartós műszaki cikk	21,0	45710	21,2	46846	12,8	39070	15,5	37060
Tartásdíj	1,3	125979	2,9	167250	1,7	50425	2,1	136582
Más háztartás pénzbeni támogatása	8,9	97380	6,2	106182	5,3	93887	8,3	221562
Házadó, ingatlanadó	20,7	7664	18,7	7867	17,4	4935	21,4	5390

Megjegyzés: 0,73-as kitevővel számolva

3.4. táblázat Az egyes fogyasztási tételek adott időszakban való fogyasztásának gyakorisága az egy fogyasztási egységre jutó havi háztartásjövedelem ötödei szerint, 2012 (%)

Kiadási tételek	Alsó ötöd	2.	3.	4.	Felső ötöd	összesen
Az elmúlt hónapban						
Élelmiszer	100	100	100	100	100	100
Élvezeti cikk	44,6	39,1	43,1	46,3	56,6	45,9
Közlekedés	50,4	49,4	63,1	73,2	86,8	64,5
Telefonszámla	77,0	89,9	94,4	96,7	99,2	91,4
TV, kábeltévé	68,1	75,8	85,5	91,4	95,7	83,3
Internet-előfizetés	39,7	36,0	49,0	62,3	82,3	53,8
Lakásfenntartás összesen	97,9	99,2	99,2	99,5	99,5	99,1
<i>Ebből: Lakbér, közös költség</i>	<i>24,8</i>	<i>23,7</i>	<i>39,9</i>	<i>39,7</i>	<i>55,2</i>	<i>36,7</i>
Szemétszállítás	67,2	76,3	77,0	78,2	78,6	75,4
Elektromos áram (fűtés nélkül)	94,2	97,2	99,5	99,2	98,0	97,6
Gáz	63,9	76,6	81,6	81,0	86,5	77,9
Melegvízdíj és fűtődíj (táv- vagy központi fűtés esetén)	33,0	40,2	47,9	49,6	58,2	46,2
Víz- és csatornahasználati díj	82,6	94,7	95,9	95,2	96,5	93,0
Az elmúlt 3 hónapban						
Ruházkodás	54,4	49,2	58,2	71,0	77,4	62,0
Egészségügyi kiadások	73,8	85,9	90,1	88,6	81,3	83,9
Testápolás, tisztálkodási szerek	99,0	98,7	99,0	99,5	99,7	99,2
Mosóporok, tisztítószer	98,7	99,0	99,2	99,2	99,0	99,0
Művelődés, oktatás, korrepetálás	12,7	14,6	19,4	28,3	41,3	23,2
Szórakozás	9,1	14,1	19,7	34,1	48,6	25,1
Sport	5,3	8,1	10,4	16,4	27,7	13,6
Szépségápolás	33,7	47,1	55,8	70,1	78,2	57,0
Az elmúlt 12 hónapban						
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	16,7	22,9	30,8	36,4	40,9	29,5
Üdülés	5,8	7,3	15,4	23,5	43,8	19,2
Lakáskarbantartás	24,6	31,2	33,3	31,9	23,3	28,9
Tartós műszaki cikk	7,6	10,3	15,2	22,0	22,8	15,6
Tartásdíj	1,5	1,8	1,5	2,8	3,0	2,1
Más háztartás pénzbeni támogatása	3,0	5,8	7,1	11,1	14,4	8,3
Házadó, ingatlanadó	18,0	26,2	23,5	21,2	18,2	21,4

Megjegyzés: 0,73-as kitevővel számolva

3.5. táblázat Az egyes fogyasztási tételekre költő háztartások kiadása az egy fogyasztási egységre jutó havi háztartásjövedelem ötödei szerint, 2012 (%)

Kiadási tételek	Alsó ötöd	2.	3.	4.	Felső ötöd	Összesen
Az elmúlt hónapban						
Élelmiszer	17 113	22 997	24 303	26 927	34 227	25 062
Élvezeti cikk	4 455	6 225	6 338	6 048	6 997	6 051
Közlekedés	4 077	5 606	6 668	8 948	14 106	8 600
Telefonszámla	2 467	2 974	3 883	4 508	6 488	4 163
TV, kábeltévé	1 644	2 187	2 275	2 328	2 571	2 235
Internet-előfizetés	1 616	1 750	1 928	2 087	2 515	2 075
Lakásfenntartás összesen	16 884	23 031	25 600	30 487	37 556	26 733
<i>Ebből: Lakbér, közös költség</i>	<i>5 132</i>	<i>7 041</i>	<i>6 072</i>	<i>7 108</i>	<i>8 245</i>	<i>6 951</i>
<i>Szemétszállítás</i>	<i>1 153</i>	<i>1 297</i>	<i>1 284</i>	<i>1 627</i>	<i>1 665</i>	<i>1 402</i>
<i>Elektromos áram (fűtés nélkül)</i>	<i>5 832</i>	<i>5 372</i>	<i>5 475</i>	<i>6 068</i>	<i>7 166</i>	<i>5 981</i>
<i>Gáz</i>	<i>6 148</i>	<i>8 930</i>	<i>8 182</i>	<i>9 480</i>	<i>9 662</i>	<i>8 596</i>
<i>Melegvízdíj és fűtődíj (táv- vagy központi fűtés esetén)</i>	<i>10 647</i>	<i>10 540</i>	<i>11 612</i>	<i>11 981</i>	<i>13 854</i>	<i>12 031</i>
<i>Víz- és csatornahasználati díj</i>	<i>2 399</i>	<i>3 053</i>	<i>3 400</i>	<i>4 129</i>	<i>4 810</i>	<i>3 585</i>
Az elmúlt 3 hónapban						
Ruházkodás	5 935	7 319	7 631	10 145	17 577	10 286
Egészségügyi kiadások	7 762	13 508	13 560	13 180	12 202	12 187
Testápolás, tisztálkodási szerek	2 512	2 984	3 691	4 001	5 625	3 758
Mosóporok, tisztítószer	2 852	3 229	3 548	4 270	4 796	3 738
Művelődés, oktatás, korrepetálás	5 396	4 887	4 812	6 354	9 473	6 907
Szórakozás	3 211	3 850	5 298	6 340	10 329	7 233
Sport	5 935	7 319	7 631	10 145	17 577	10 286
Szépségápolás	7 762	13 508	13 560	13 180	12 202	12 187
Az elmúlt 12 hónapban						
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	7 034	19 321	15 595	17 221	22 862	17 555
Üdülés	28 156	33 439	47 664	49 983	76 147	59 769
Lakáskarbantartás	27 638	57 841	67 039	89 476	131 511	73 483
Tartós műszaki cikk	22 296	20 524	31 865	33 787	55 942	37 060
Tartásdíj	65 446	106 314	43 933	56 505	305 728	136 582
Más háztartás pénzbeni támogatása	20 416	147 648	329 822	101 636	302 253	221 562
Házadó, ingatlanadó	4 859	4 722	4 204	6 311	7 657	5 390

Megjegyzés: 0,73-as kitevővel számolva

3.6. táblázat Az egyes kiadásfajták részaránya a teljes kiadásból, 2005, 2007, 2009 és 2012 (%)

Kiadási tételek	2005	2007	2009	2012
Élelmiszer	36,2	35,1	33,8	33,0
Élvezeti cikk	4,5	4,1	4,1	3,7
Közlekedés	6,0	5,8	6,5	6,2
Telefonszámla	6,0	5,8	5,3	4,7
TV, kábeltévé	2,1	2,5	2,4	2,5
Internet-előfizetés	0,5	1,0	1,6	1,4
Lakásfenntartás	23,4	25,4	30,6	33,5
Ruházkodás	3,3	5,2	2,5	2,5
Egészségügyi kiadások	5,1	5,2	4,1	4,9
Testápolás, tisztálkodási szerek	2,0	2,0	1,6	1,7
Mosóporok, tisztítószer	2,0	2,0	1,6	1,8
Művelődés, oktatás, korrepetálás	1,0	0,9	0,6	0,5
Szórakozás	0,6	0,7	0,5	0,5
Sport	0,3	0,2	0,3	0,2
Szépségápolásra	0,9	1,0	0,8	0,8
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	1,0	2,0	0,6	0,4
Üdülés	1,2	1,1	0,9	0,8
Lakáskarbantartás	3,2	3,7	1,8	1,7
Tartós műszaki cikk	1,0	2,0	0,5	0,4
Tartásdíj	0,1	0,2	0,1	0,1
Más háztartás pénzbeni támogatása	0,7	0,4	0,2	0,6
Házadó, ingatlanadó	0,2	0,1	0,1	0,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

3.7. táblázat Élelmiszerfogyasztás aránya és szórás, társadalmi-demográfiai jellemzői alapján, 2012

	Fogyasztási arány	Szórás
Összesen	33,0	12,0
A háztartásfő életkora		
18–29 éves	32,1	12,1
30–39 éves	33,1	11,5
40–49 éves	32,6	12,2
50–59 éves	32,5	13,0
60–69 éves	32,9	12,2
70 év feletti	34,3	12,8
A háztartásfő iskolai végzettsége		
Legfeljebb 8 általános	36,7	13,5
Szakmunkásképző	34,7	12,1
Érettségi	30,8	11,3
Felsőfokú	27,8	10,6
A háztartásfő gazdasági aktivitása		
Alkalmazott	31,7	11,5
Vállalkozó	28,0	10,7
Nyugdíjas	34,0	12,9
Egyéb	36,3	13,4
Az aktív háztartásfő foglalkozása		
Önálló	29,2	10,7
Vezető	29,6	11,2
Szellemi	28,8	11,1
Fizikai	34,2	12,6
A háztartási jövedelem ötödei OECD1-skála alapján számolva		
1. kvintilis	38,3	14,4
2. kvintilis	34,5	11,2
3. kvintilis	33,0	10,3
4. kvintilis	31,9	10,6
5. kvintilis	27,8	13,0
Háztartáslétszám		
1	32,2	13,1
2	32,5	12,1
3	33,1	11,4
4+	34,8	12,5
Településtípus		
főváros	30,1	12,5
város	32,9	11,7
község	34,8	13,0

3.8. táblázat Lakásfenntartási kiadások aránya és szórás, társadalmi-demográfiai jellemzői alapján, 2012

	Fogyasztási arány	Szórás
Összesen	33,5	14,5
A háztartásfő életkora		
18–29 éves	31,7	14,6
30–39 éves	30,5	13,6
40–49 éves	30,7	13,9
50–59 éves	32,6	13,7
60–69 éves	35,1	13,7
70 év feletti	38,6	16,0
A háztartásfő iskolai végzettsége		
Legfeljebb 8 általános	35,2	16,3
Szakmunkásképző	32,7	13,6
Érettségi	34,1	14,2
Felsőfokú	31,7	13,8
A háztartásfő gazdasági aktivitása		
Alkalmazott	31,5	13,3
Vállalkozó	31,1	14,7
Nyugdíjas	36,1	14,9
Egyéb	32,0	16,0
Az aktív háztartásfő foglalkozása		
Önálló	31,0	14,4
Vezető	31,7	14,0
Szellemi	31,9	13,3
Fizikai	34,0	14,7
A háztartási jövedelem ötödei OECD1-skála alapján számolva		
1. kvintilis	33,4	16,8
2. kvintilis	35,0	14,3
3. kvintilis	34,7	13,9
4. kvintilis	33,2	13,8
5. kvintilis	31,1	13,3
Háztartáslétszám		
1	39,4	15,5
2	32,2	13,1
3	31,3	12,6
4+	28,5	13,8
Településtípus		
Főváros	36,4	15,3
Város	33,8	14,3
Község	31,2	14,1

4. MAGYAROK KÜLFÖLDÖN¹⁹ (SIK ENDRE – SZALAI BOGLÁRKA)

4.1. BEVEZETÉS

Míg korábban elsősorban az foglalkoztatta a politikát és a médiát, hogy mennyien jönnek (jöttek, akarnak jönni) Magyarországra, addig manapság inkább a mennyien mennek (mentek, terveznek elmenni) Magyarországról kérdés került előtérbe. A gond csak az, hogy miközben a média gyors hírre, a politikus kész válaszra éhes, addig a statisztikus, szociológus és közgazdász háttérű, migrációval foglalkozó szakember azt tapasztalja, hogy alig van megbízható adat, ami alapján következtetéseit levonhatná. Mi több, mivel a globalizálódó világban, ahol a határok (de távolról sem mindenhol és minden tekintetben) el-eltűnedeznek, a technológiai változások miatt a korábban lassú, akadályokkal nehezített mozgás – nyilvánvalóan nem minden társadalmi helyzetű egyén számára azonos módon – felgyorsul, ezért a hagyományos keretek között úgy-ahogy működőképes migrációs statisztika is egyre rosszabb teljesítményre képes csupán. Míg ugyanis az a migrációs modell, amely a modern korszakban dominált (az egyén A országból átmegy B országba), még csak-csak követhető volt valahogy a nemzeti statisztikai hivatalok évszázados, olykor a nemzetállam építése idején meghozott politikai döntéseket útfüggő módon magával hurcoló rutinjaival, addig a mai világban olyan migrációs folyamatok válnak meghatározóvá, amelyeket ez a merev és bürokratikus rendszer egyre kevésbé képes felmérni (Sik, 2013a). Hiszen mit ismerhetünk meg a hivatalos statisztikák alapján olyan folyamatokról, mint a határ menti ingázás, a lomizás, a turistakereskedelem, az informális hazautalások milliárdjai, a tanulásnak (nem is nagyon) álcázott feketemunka, a nyugdíjasok kétlaki élete, a jóléti migráció?

A migráció mértékének (és irányának, összetételének), okainak, illetve hatásainak megismerése ugyanakkor nem csupán a fentebb emlegetett igények kiszolgálásához szükséges alkalmazott kutatás, de a társadalom működésének megismerésére kíváncsi²⁰ kutató számára is komoly kihívás. A következő elemzés természeténél fogva nem a migráció mértékének statisztikai mérésére irányul,²¹ hanem arra, hogy a migráció néhány szociológiai sajátosságát, elsősorban bekövetkezésének esélyét és hatásait valószínűsítő mechanizmusokat vizsgálja fel a legfrissebb TÁRKI Monitor kutatás eredményeire alapozva.

Mindezek előtt megismerkedünk olyan migrációs arányokkal, amelyek korlátok között, de összehasonlíthatók a több izgalmas elemzés (lásd a folyamatban lévő SEEMIG kutatást, illetve Gödri, 2012; Hárs, 2013) alapjául szolgáló munkaerő felmérés számaival.

Ez után térünk át a tanulmány két fő kérdésére: melyek azok a tényezők, amelyekkel a háztartások, illetve az egyének külföldi munkavállalása vagy/és tanulása összefügg, illetve milyen módon hat a külföldi munkavállalás és tanulás az egyén és a háztartás mai helyzetére. Fontos hangsúlyozni, hogy a 4.4. fejezet regressziós modelljei csak a migráció és a különféle társadalmi jelenségek összefüggésének feltárására, de nem a közöttük lévő oksági kapcsolatok elemzésére alkalmasak. Ennek oka, hogy kutatásunk nem panelkutatás, továbbá az egyének migrációtörténetét sem retrospektív módon mértük, ezért nem tudjuk pontosan, hogy a migráció eseményei és a mai helyzet jellemzői között milyen sorrendiség, illetve időbeli távolság van.

¹⁹ Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Blaskó Zsuzsának (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet), aki építő kritikájával járult hozzá a tanulmány elkészüléséhez.

²⁰ Ami a kutatót ösztönző tényezők talán legtisztább és legkevésbé elkopó eleme (vö. pénz, karrier, dicsőség, világmegváltás, hiúság, eszme szolgálata, unaloműzés stb.).

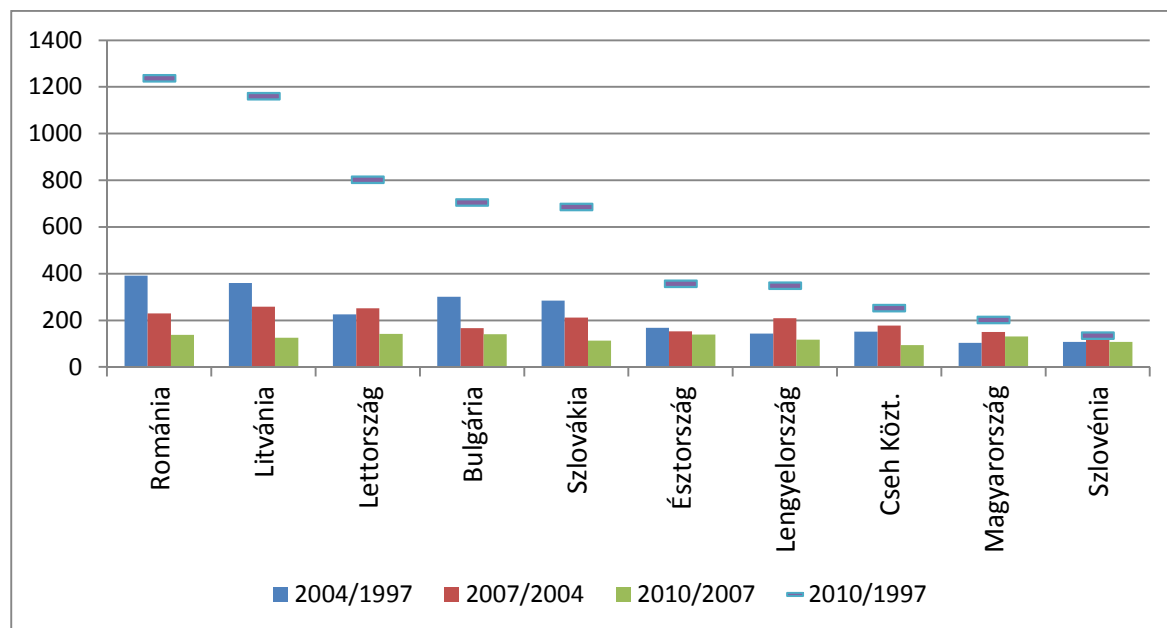
²¹ Erre éppen mostanában történik kísérlet több, a hagyományos statisztikai eredményeknél megbízhatóbb és adatgazdagabb termék létrehozására (lásd SEEMIG, <http://www.seemig.eu/index.php/kivandorlokutatas-bovebben>) és Hárs, 2013). Lásd továbbá a Portfolio és az Index weboldalon közzétett kiváló tanulmányokat a migráció mértékéről és várható hatásairól (Kádár, 2013; Szigel, 2013a, 2013b).

4.2. A MAGYAR MIGRÁCIÓ MÉRTÉKE – EURÓPAI KONTEXTUS ÉS HAZAI TREND

Mind a médiában mind a hivatalos statisztikákban találunk egymásnak ellentmondó információkat a kivándorlás mértékéről. A Világbank 2011-ben kiadott adattára 426 700 magyar emigránst tart számon, ami az ország lakosságának kb. 5 százaléka. Ugyanez ez a kiadvány arról is szól, hogy a felsőfokú végzettségűek és az orvosok körében az adott csoportba tartozók 13, illetve 10 százaléka tekinthető emigránsnak (*Migration...* 2011: 136). Persze a hivatásos kételkedő, aki szeret az adatok mögé pillantani, gyanút foghat azon, hogy ez az adat a valaha Magyarországról kivándoroltak számát mutathatja, mivel az USA és Kanada a célországok között előkelő helyen szerepel, márpedig ezekbe az országokba 1956 óta tömegek nem vándorolhattak ki. Ezt sejteti a nettó vándorlási egyenleg értékeit tartalmazó táblázat (F4.1. táblázat), melyben látható, hogy Magyarországról volt ugyan elszivárgás a hatvanas-hetvenes években – ahogy egy-két kivétellel minden kelet-közép-európai leendő posztoszocialista országból –, de félmillió tömegű magyar diaszpóra (melyről a magyar közbeszédben hallani lehetett) csak úgy jöhet össze, ha abba mindenki beleszámít, aki elment innen.²²

A közelmúltbeli migrációs folyamatoknak egy lehetséges összevetése az, amit Hárs (2013) képvisel, amikor a migráció folyamatait egyfelől a posztoszocialista országok 2004-ben bekövetkező tömeges csatlakozásával, majd a 2008-ban kezdődő válsággal tagolja, másfelől az EU-ra korlátozza (4.4.1. ábra).

4.1. ábra Az Európai Unió más országában élő kelet-európai állampolgárok létszámváltozása az 1997–2010 közötti időszakokban (%)

Forrás: Hárs (2013). Eurostat online regiszter alapján számítva, a hiányzó adatok kiegészítve és korrigálva Fic et al. (2011) adatai alapján.

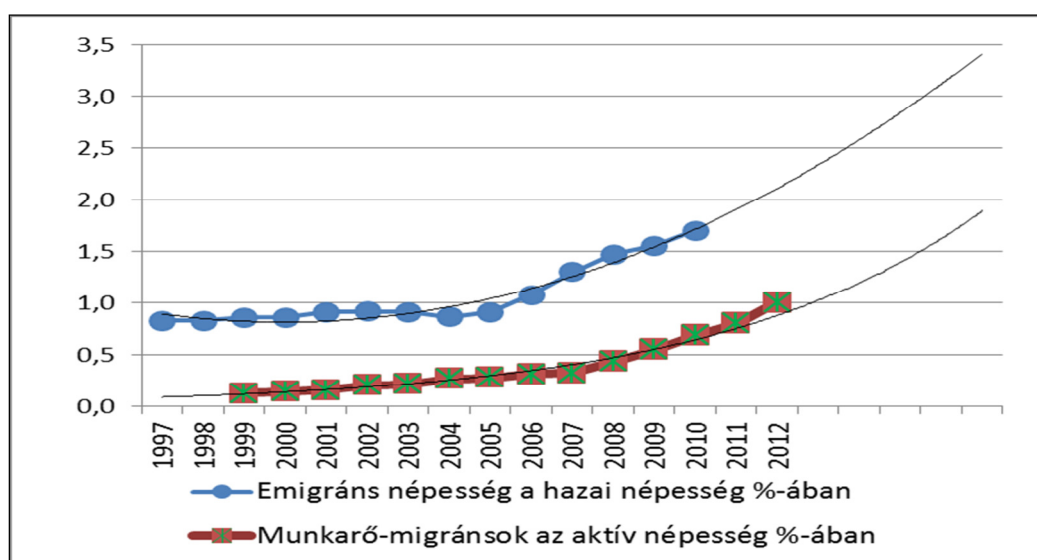
²² Na és mi e helyzet azokkal, akik azóta továbbmentek vagy visszatértek? És hogyan veszi ez a statisztika figyelembe azokat, akik közben meghaltak? És azokat, akik más ország állampolgárává lettek?

Ebben az elnagyolt (és a hivatalos statisztika torzításait és korlátait is erősen megszenvedő) metszetben is jól látható, hogy a magyar migráció növekedése a teljes időszakot tekintve sokkal kisebb, mint a legtöbb posztoszocialista országé. Ha a három korszak relatív értékeit nézzük, akkor pedig azt látjuk, hogy míg a tipikus mód a gyors kezdés utáni fokozatos csökkenés, addig hazánk esetében az 1997–2004 közötti növekedéshez képest a csatlakozás utáni szakasz növekedése nagyobb volt, s a 2007 utáni érték már hasonló a többi posztoszocialista országéhoz.

Ez a lassabb kezdés utáni erősebb folytatás összességében azonban továbbra sem jelenti azt, hogy a lakosság létszámához képest a magyar migráció megközelítene a régió átlagát. Az F4.1. táblázatból kiolvasható, hogy a migránsok aránya a hazai magyarok számához képest továbbra is elenyésző.²³

A migráció hazai trendjét tekintve (4.2. ábra) is azt látjuk, hogy a (munkaerő-)migráció aránya elhanyagolható maradt a rendszerváltás után tíz évvel is, s csak a csatlakozás után kezdett nőni-növekedni, de a gyorsabb növekedés, s ezáltal a korábbi trend megtörése csak az utóbbi években, éppen a válság kirobbanása környékén következett be.²⁴

4.2. ábra Az emigráns és a munkaerő-migráns népesség aránya, 1997-2010 (%)

Forrás: Hárs, 2013. Eurostat online regiszter alapján számítva, a hiányzó adatok kiegészítve és korrigálva Fic et al. (2011) adatai alapján.

²³ S ezen az sem változtatna, ha a migráció nagyon eltérő jellege és nyilvántartási módja miatt hiányzó vagy torzított egyesült királysági adatokat is figyelembe vennénk. Mint az F4.1. ábra mutatja, a magyaroknál kevesebben 2007 óta jobbra csak a csehek mentek dolgozni Angliába [A lengyelek azért maradtak le az ábráról, mert ha rajta lennének (a 2004-ben rögtön közel 50 ezer kapott adószámmal, ami 2007-ben érte el az eddigi csúcst (közel 250 ezer új adószám), de 2011-ben is majd 100 ezer adószámot adtak lengyeleknek), a többi ország nem is látszana].

²⁴ Noha korábban a magyar migrációs potenciál elmaradt a többi országtól, mint az F4.2. ábra mutatja, 2009-ben már magasan az EU átlaga volt. Az F4.3. ábrán az is látható, hogy a migrációs potenciál mértéke is csak az EU-s csatlakozás óta növekszik erősen.

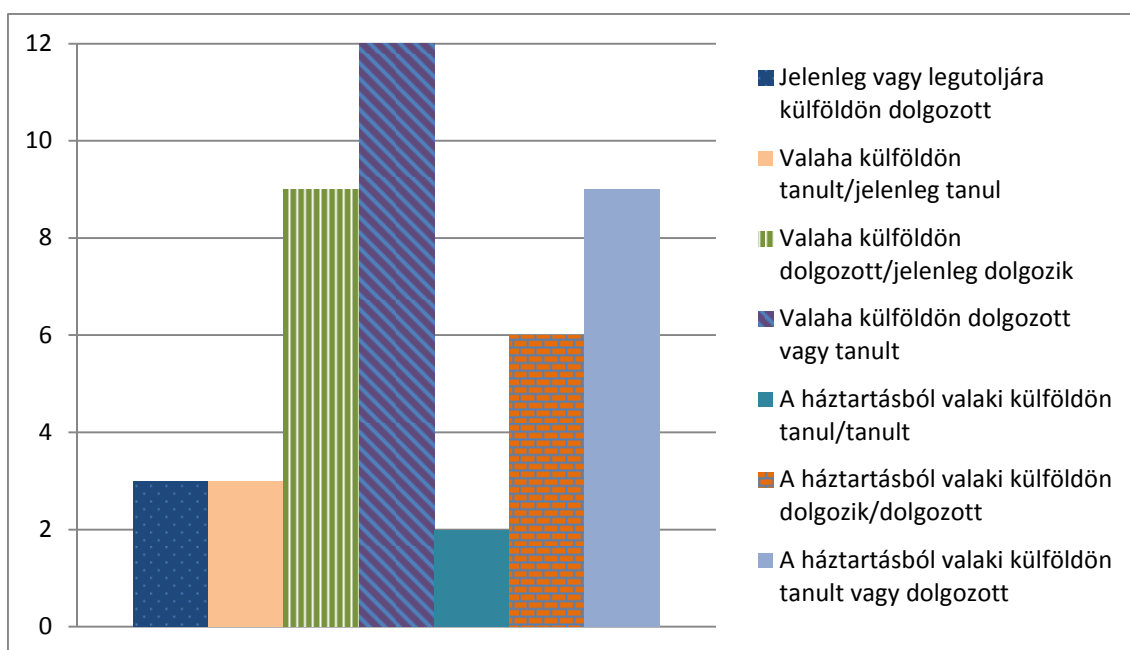
4.3. A KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓ MAGYAROK SZÁMA ÉS A MIGRÁNSOK JELLEMZŐI A MONITOR FELVÉTEL TÜKRÉBEN

A 2012. évi Háztartás Monitor kutatásban a külföldön tartózkodó magyarok számának becslése a következő módokon volt lehetséges:

- A háztartás minden tagja esetében rákérdeztünk arra, hogy jelenlegi vagy legutolsó munkahelye a lakóhelyéhez képest hol volt, s a lehetséges válaszok között szerepelt, hogy „külföldön, de naponta ingázik” (1%), illetve hogy „külföldön dolgozik” (2%).
- A háztartás minden tagja esetében külön kérdésblokkban vizsgáltuk, hogy az illető jelenleg tanul vagy korábban tanult-e, illetve jelenleg dolgozik vagy korábban dolgozott-e külföldön.²⁵ Mindkét esetben azt is vizsgáltuk, hogy erre hány alkalommal, (legutoljára) mikor, mennyi ideig és hol került sor. Azokat, akik életükben bármikor tanultak vagy dolgoztak külföldön (függetlenül attól, hogy hányszor és hova költöztek valamint hogy hazatértek-e már), „valaha migráltak”-nak nevezzük (a háztartástagok 9%-a)²⁶

A 4.3. ábrán látható, hogy az egyéni és háztartásszintű változók szerint a mai Magyarországon mekkora a külföldön dolgozók vagy/és tanulók aránya.

4.3. ábra A külföldi tanulás és munkavállalás alternatív mértékei (%)

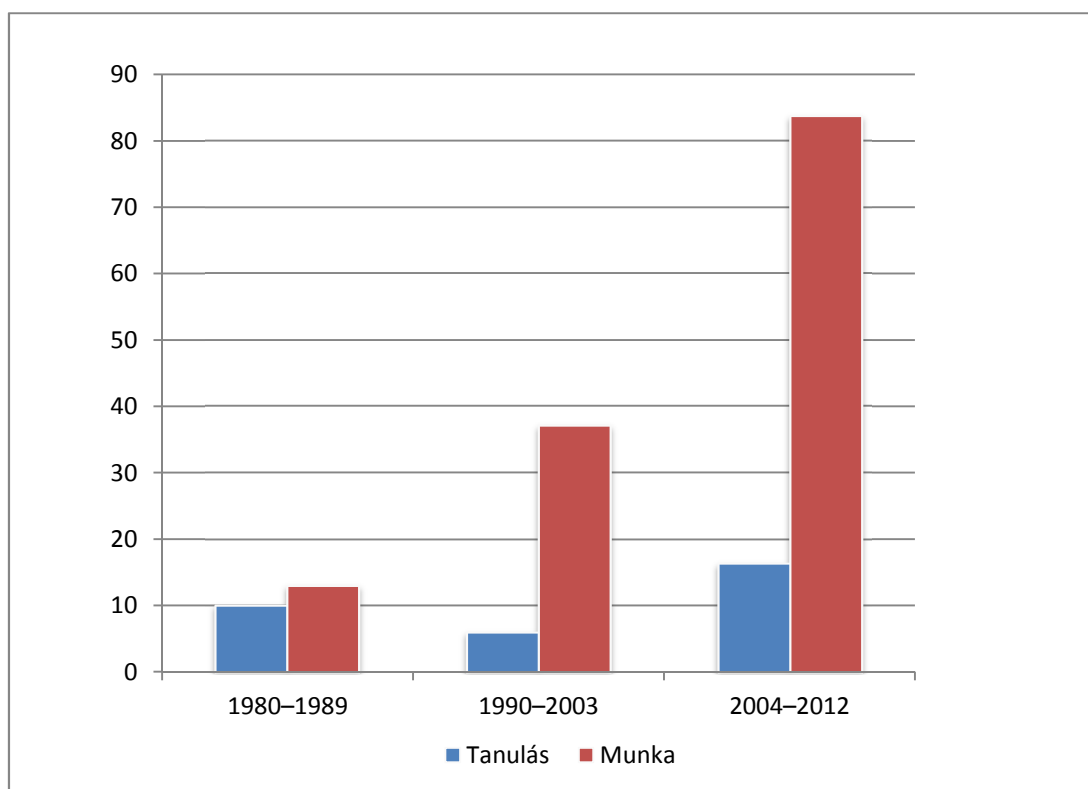
Megjegyzés: Az egyéni szintű elemzés csak a munkaképes életkorúakat (16–64 évesek) foglalja magában (N = 3314), a háztartási szintű elemzés elemszáma N=1986.

²⁵ A jelenleg külföldön tartózkodó háztartástagok helyett a kérdőívet kitöltő háztartástag válaszolta meg a kivándorolt családtagra vonatkozó kérdéseket.

²⁶ A két csoport részben fed át; legtöbben azok vannak, akik külföldön dolgoztak, de nem tanultak (114 fő), őket követik azok, akik csak tanultak külföldön (29 fő), majd a két halmaz metszete (23 fő).

Az 1980 és 2012 közötti időszakot tekintve szembetűnő, hogy mind a külföldi munkavállalás, mind a tanulás egyre népszerűbbé vált: munkavállalás tekintetében különösen figyelemre méltó az EU-csatlakozás óta bekövetkezett növekedés (4.4. ábra).

4.4. ábra A valaha külföldön tanult vagy/és dolgozott migránsok megoszlása a legutolsó migráció időpontja szerint (fő)

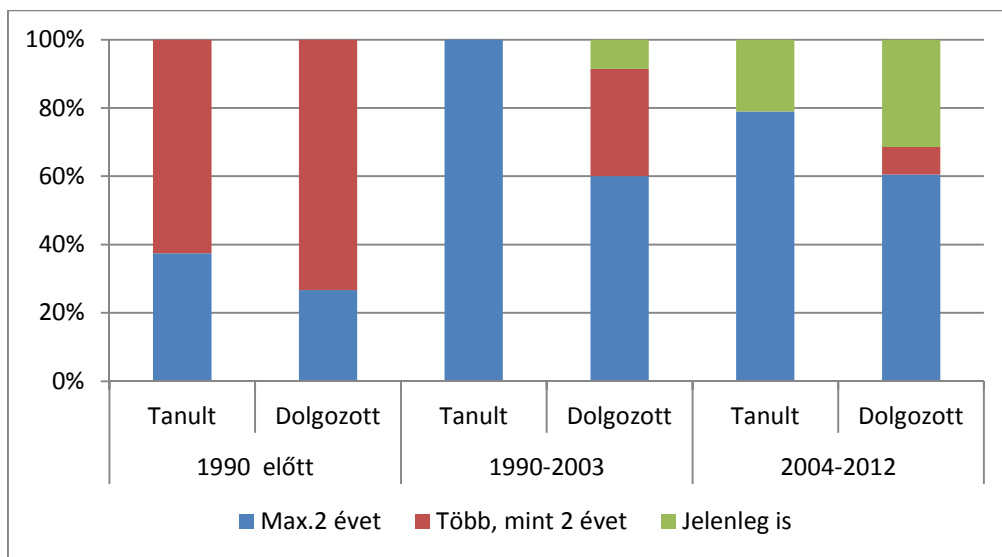

A valaha külföldön tanulók ($N=52$) több mint egyharmadát azok adják, akik 16 éves koruk előtt tanultak külföldön, ők valószínűleg kint (jó eséllyel a határon túli kvázi-diaszpórában) születtek.

A külföldön munkát vállalók átlagéletkora 32 év volt, leggyakrabban a 26–35 éves korosztály döntött a munkavállalás ezen formája mellett. Mind a külföldi munkavállalók, mind a kint tanulók nagy része (a munkavállalók 74%-a, a tanulók 88%-a) életében egyszer próbált szerencsét külföldön, a tanulók kb. fele a rendszerváltás előtt tett így. Ebben az időszakban jellemzően két évet vagy annál többet töltöttek külföldön a munkavállalók (4.5. ábra), s a legnépszerűbb célországok a posztoszocialista tömb tagjai voltak, de a németországi munkavállalás már ekkor is megjelent.

A rendszerváltás utáni, de az EU-csatlakozás előtti időszak között kint dolgozók többsége maximum két évet töltött külföldön, a munkavállalás legkedveltebb célországává ebben az időszakban Németország és Ausztria vált. Az EU-csatlakozás óta (a mához közeledve értelemszerűen) nő a jelenleg is külföldön dolgozók aránya, de továbbra is a két évnél rövidebb munkavállalás a jellemző, Németország és Ausztria dominanciája pedig megmaradt.

4.5. ábra A valaha külföldön dolgozók és tanulók megoszlása a legutóbbi külföldi munkavállalás/tanulás időpontja és a kint tartózkodás időtartama szerint

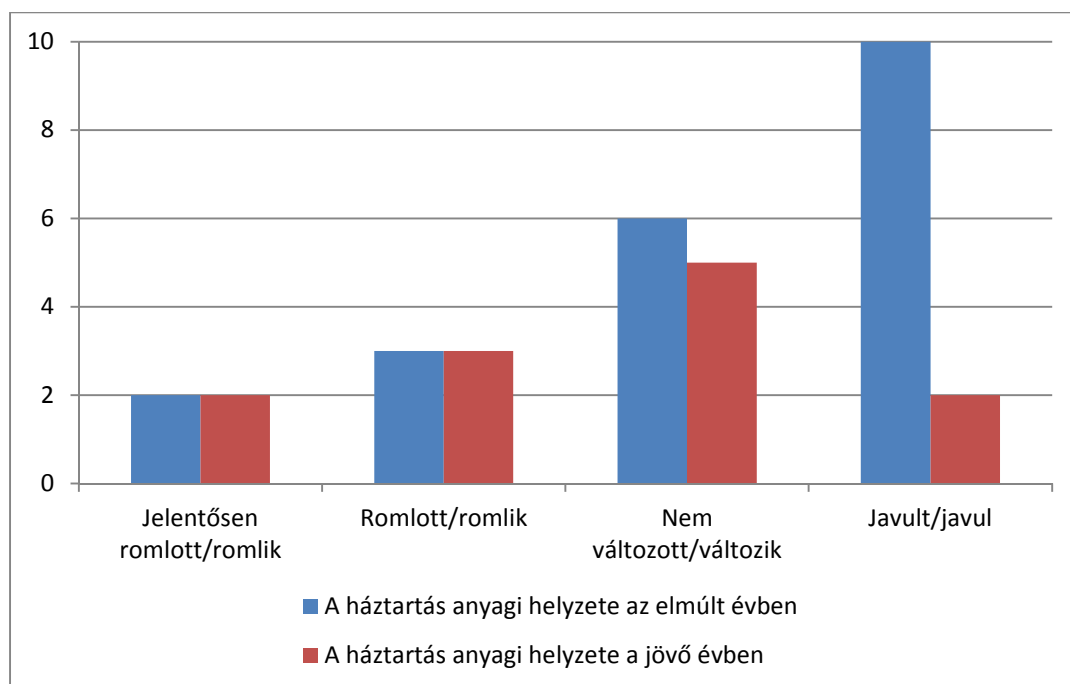
Megjegyzés: 1990 előtt N=15, 1990–2003 között N = 35, 2004–2012 között N = 86.

A migráció legfontosabb jellemzői után vizsgáljuk meg a migránsok legfontosabb sajátosságait!

A jelenleg (vagy legutoljára) külföldön dolgozókra jellemző, hogy arányuk az átlagosnál (3%) magasabb az alábbiak körében:

- az elváltak és élettárrsal élők (6%),
- a háztartás „peremén” élők két típusa [a háztartásfő testvére (7%) vagy egyéb rokona (8%)],
- a jogosítvánnyal rendelkezők (5%),
- az idegen nyelvet beszélők [leginkább német, kisebb mértékben angol nyelven (5%)],
- a szlovák, német vagy egyéb kisebbségűnek, de nem tekintik romának magukat (első- vagy másodsorban),
- a hetente többször internetezők (6%),
- a magukat felső középosztályba sorolók (6%),
- a nem vallásosak (5%),
- a nem szavazók (5%),
- a közép-, nyugat- vagy dél-dunántúli lakosok (7%, 5%, 4%),
- a megyeszékhelyen élők (5%),
- a nem nukleáris háztartásban élők (6%),
- a család múltbeli anyagi helyzetét jónak, jövőjét stabilnak vélők, de akik a jövőtől inkább a változatlanságot, mint a további javulást remélik (4. ábra).

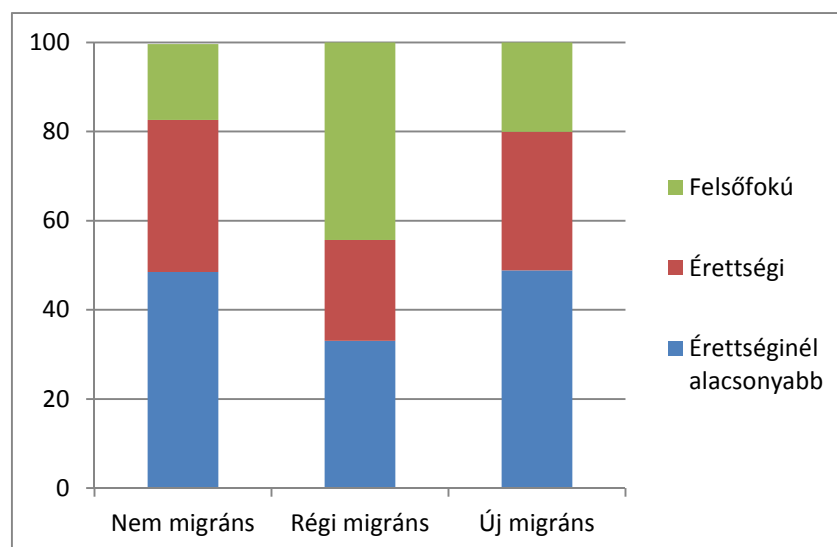
4.6. ábra A háztartás elmúlt és jövő évi anyagi helyzetének értékelése a jelenleg/utoljára külföldön dolgozók és a valaha külföldön dolgozók körében (%)

Ennek a csoportnak az átlagosnál nagyobb a háztartási munkaintenzitása (0,63 a 0,57-hez képest), továbbá az éves egy főre jutó háztartási jövedelme is magasabb az átlagnál (1 164 ezer forint az 1 034 ezer forinthez képest). Azok körében, akik valaha dolgoztak külföldön (9%)²⁷, a következő csoportok aránya magasabb az átlagosnál az egyetemet vagy szakközépiskolát végzettek (18% és 12%) (4.7. ábra), a jogosítvánnyal rendelkezők (11%), az idegen nyelvet (14%), s ezen belül különösen a német (19%), a francia (18%) és a szomszédos országok nyelveit (29%) beszélők között. Ugyanez igaz a naponta vagy hetente többször számítógépet használókra (12–12%), illetve internetezőkre (10% és 13%) is, továbbá a magukat a felső középosztályba vagy a középosztályba sorolók (17% és 12%), a felsőfokú szakképzettségűek (11%), a közép- és nyugat-dunántúliak (15% és 12%), a megyeszékhelyen élők (11%), a gyereket párban vagy egyedül nevelők (12–12%) illetve a családja múltbeli anyagi helyzetét jónak, jövőjét stabilnak vélők körében is.

²⁷ A valaha külföldön dolgozók körében az utolsó migráció időpontja alapján megkülönböztettük a „régit” (1990 és 2003 között migráltak) és az „új” (2004 után migráltak) migránsokat.

4.7. ábra A „régí”, az „új” migránsok és a nem migráns népesség iskolai végzettsége (%)

Ennek a csoportnak az átlagosnál sokkal nagyobb a háztartási munkaintenzitása (0,64 a 0,57-hez képest), továbbá az éves egy főre jutó háztartási jövedelme is magasabb az átlagnál (1 250 ezer forint az 1 034 ezer forinthez képest). A külföldi tanulás értelemszerűen magasabb az átlagosnál (3%) az egyetemi és főiskolai végzettségűek (19% és 6%), illetve érettségizettek (5%), valamint a jelenleg tanulók (7%), továbbá a különféle értelmiségi foglalkozási csoportokba tartozók és a vállalkozók (5%) valamivel fiatalabbak az átlagosnál (36,8 év a 39,6 évhez képest), a lakásban „peremhelyzetben” élők (albérlésben élők és szívésségi lakáshasználók 13–13%, haszonélvezőként lakók 9%), az ország és a család anyagi helyzetét változatlanak érzők (7 és 6%), a naponta számítógépezők és internetezők (7–7%), a jó egészségi állapotúak és az átlagosnál egészségesebbek (5 és 7%), a magukat felső közép- vagy középosztályba sorolók (21 és 6%), a megyeszékhelyen vagy Budapesten élők (5–5%), a gyereket egyedül vagy nukleáris családban nevelők (7–7%). Körükben továbbá az átlagosnál sokkal nagyobb a háztartási munkaintenzitás (0,70 a 0,57-hez képest), és az éves egy főre jutó háztartási jövedelem is magasabb az átlagnál (1 403 ezer forint az 1 034 ezer forinthez képest).

A „régí” és az „új” migránsok esetében az is látható, hogy:

- a régebben migráltak fiatalabb korukban (átlag 28 évesen) vállaltak külföldi munkát, míg az újak ezt átlag 34 éves korukban tették;
- a régi migránsok között majd’ kétszer annyian vannak a felsőfokú végzettségűek, mint az új migránsok körében, akiknek majdnem a felét az érettségivel sem rendelkezők adják (4.7. ábra);
- Az új migránsok nagyjából ugyanazokról a területekről jönnek, mint a régiek: Budapestről mindig is nagy volt a kivándorlás esélye, Közép- és Dél-Dunántúl szerepe azonban megnőtt, hiszen míg ma a migránsok 37 százaléka innen kerül ki, addig az EU-csatlakozás előtt arányuk csupán 17 százalék volt.

4.4. A KÜLFÖLDI MUNKA ÉS TANULÁS ÉS A TÁRSADALMI HELYZET ÖSSZEFÜGGÉSE

Ha az eddig bemutatott tényezők együttes hatását akarjuk megérteni, akkor ki kell választanunk azokat a változókat, amelyek összefüggésbe hozhatók a külföldi munkavállalási és tanulási hajlandósággal, képességgel. A szakirodalom alapján feltételezzük, hogy a külföldi munkavállalás esélyével a következő tényezők függhetnek össze:

- Demográfiai jellemzők:

- Nem: a férfiak külföldi munkavállalásának az esélye nagyobb, de ennek mértéke (a migráció életciklusának, a munkahelyszerkezet és a kulturális hatások függvényében) változó lehet.
- Életkor: az idősebbek külföldi munkavállalásának esélye kisebb, de nem is a legfiatalabbaké a legmagasabb.
- Családciklus: a családi szerkezet peremén élők, a kevésbé kötődők esélye nagyobb. (Ez jelenthet szingli létet, élettársi kapcsolatot, nem nukleáris családi szerkezetet, albérleti vagy egyéb nem tulajdonosi viszonyt stb.).
- Emberi tőke: a magasabb iskolai végzettség, a nyelvtudás, a jogosítvány és a világhálón való bensőséges viszony növeli a külföldi munkavállalásra való képességet, amennyiben az ottani (jobb) munkahelyek elérésének esélyét növeli.
- Munkaerő-piaci helyzet: a (nagy) városból és a hátrányos területekről nagyobb a külföldi munkavállalás esélye. A munkanélküliség és a kisebbségi helyzet sokféle kényszere is ebbe az irányba hat.

Értelemszerűen a külföldi tanulás esetében a demográfiai jellemzők feltehetően másként hatnak a migráció esélyére: míg a nem hatása vélhetően nem lesz szignifikáns, addig az életkor esetében a fentihez hasonló, de annál sokkal erősebb hatásra számíthatunk. Korábbi elemzések híján az összes többi tényezővel kapcsolatban csak az összefüggések feltárása a célunk, hipotézisek megfogalmazására nincs módunk.

A 4.2. táblázatban a valaha, illetve jelenleg/utoljára külföldön munkavállalási célú, valamint a külföldi tanulási célú migráció bekövetkezésével összefüggő tényezőket vizsgáljuk. Mint az várható volt, a nemek között nincs különbség a munkavállalási és a tanulási migráció tekintetében. Az azonban további elemzéseket indokol, hogy mi az oka az életkor váratlan hatásának, amennyiben

- a feltételezésekkel ellentétben a legfiatalabb két korosztály migrációs esélye nem tér el a legidősebbekétől szignifikánsan még a külföldi tanulás esetében sem²⁸;
- a harmincévesek körében feltehetően kohorsz-hatásnak tudható be a jelenlegi külföldi munkavállalás nagyobb esélye, amennyiben ők voltak akkor (vagyis 2007 óta) a legalkalmasabb korban ahhoz, hogy a lassan beinduló migrációs tanulási folyamat (továbbá az eddigre kiépülő diaszpóra kapcsolati tőkéje) adta lehetőségek és a növekvő gazdasági kényszerek miatt külföldi munkavállalással próbálkozzanak;
- a külföldi tanulás szempontjából ez a kohorsz ugyanakkor „túl öregnek” tűnik, a negyvenévesek között viszont talán a Magyarországra áttelepült népesség aránya magyarázhatja a nagyobb esélyt.

Az emberitőke-változók közül egyedül a német nyelvtudás hatása terjed ki valamennyi migrációs formára: mint az a migrációs potenciál mentális térképe (Nyíró, 2013) és a korábban már bemutatott migrációs mozgások célországai alapján várható volt, a németnyelv-ismeret erősen összefügg a korábbi és a jelenlegi külföldi munkavállalás, illetve a külföldi tanulás esélyével egyaránt.

A korábbi külföldi munkavállalás és a szakképzettség különböző formái összekapcsolódnak, ami mögött feltehetően az áll, hogy ezek a végzettségek a munkaerőpiacon nemzetközileg is jól értékesíthetők.

Végül a munkaerő-piaci helyzet változói közül a területi elhelyezkedés dimenziójának szerepét kell hangsúlyoznunk.²⁹ A korábbi külföldi munkavállalás esélye az ország nyugati felén, az alföldi (és a déli) részeken szignifikánsan magasabb volt, s ugyanez érvényes a településlejtő tetején lévő településtípusokra

²⁸ Talán mert a mintában lévő külföldön valaha tanulók egy része külföldön (a határon túli magyar kisebbségben) született és járt iskolába, és ők ma az idősebb kategóriákba tartoznak.

²⁹ Az, hogy tanuló nem mehet külföldre dolgozni, illetve hogy munkanélküli nem tanult külföldön triviális összefüggés.

(Budapest és a megyeszékhelyek). A jelenlegi/legutolsó külföldi munkavállalók kisebb köre esetében a közép-dunántúli régió és a megyeszékhelyek hatása erős.

Mivel a migráció gyakran nem elszigetelt egyéni döntés eredménye, ezért megvizsgáltuk, hogy a külföldi munkavállalás és tanulás esélye miképpen függ össze a háztartás társadalmi-gazdasági helyzetével. Mint az a 2. táblázatban látható, a korábbi változók gyengébb és a triviális összefüggéseken (az egyszemélyes háztartásból kisebb eséllyel kerülhet ki külföldi munkavállaló vagy tanuló) kívül nem találtunk érdemi újdonságot.³⁰

4.5. A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS HATÁSA ÉS AZ EGYÉN, ILLETVE A HÁZTARTÁS TÁRSADALMI HELYZETÉNEK KAPCSOLATA

A 4.3. táblázatban látható hat modellben két egyéni és négy háztartási – egymástól nem független, tehát igazából csupán egy egyéni és egy háztartási – dimenzió esetében vizsgáljuk a migráció hatását a társadalmi helyzetre.

- Az egyéni változó a kérdezett szubjektív értékelése háztartása anyagi helyzetéről. Feltételezzük, hogy külföldi munkavállalás és tanulás akkor tekinthető pozitív hatásúnak, ha javítja a kérdezett közérzetét, ha növeli az elégedettség mértékét.
- A háztartási változó az egy főre jutó háztartási jövedelem két alsó és két felső decilise. Feltételezzük, hogy a külföldi munkavállalás és/vagy tanulás a magasabb jövedelem elérésével jár együtt, tehát ha növeli annak esélyét, hogy a háztartás ne kerüljön az alsó jövedelmdecilis(ek)be, illetve a legmagasabb jövedelmdecilis(ek)be kerüljön, akkor az a migráció pozitív hatásaként értelmezhető.

Az egyén elégedettségét a modell változói sokkal gyengébben magyarázzák, mint a jövedelem háztartási szintű változóit.

A korábbi külföldi munka szignifikánsan növeli³¹ a egyén szubjektív jólétét, vagyis a háztartás közelmúltbeli anyagi helyzetével (ami ugyanakkor nem több mint a romlás elkerülése) való elégedettségét..

A háztartás anyagi helyzetének várható alakulására nem hat erősen sem a külföldi munkavállalás, sem a külföldi tanulás. A jobb jövőbe vetett reményt a magas jövedelem és az angol nyelvtudás (és furcsa módon az, hogy a kérdezett ne tartozzon a negyvenes életéveibe, illetve a munkanélküliség) valószínűsíti.

A jövedelemszegénység elkerülésére, illetve a jövedelemgazdagság elérésére a korábbi külföldi munkavállalás erősen hat, nem kevésbé a külföldi tanulás (ám ennek hatására a jövedelemszegénység esélye éppenséggel nő?).³²

³⁰ Ha a modell a munkaintenzitás változót is tartalmazza (ekkor az elemszám csupán 1516), a kép akkor sem változik, de a nagyobb munkaintenzitás általában a külföldi munkavállalás nagyobb esélyével jár együtt, sőt a külföldi tanulás esélye is magasabb.

³¹ Miután kiszűrtük a szakmunkásképző, a roma származás, a munkanélküliség, a dél-dunántúli lakóhely negatív, illetve a magas jövedelem, a nagyváros, a nyugati régiókban lévő lakóhely pozitív hatásait.

³² A kontrollváltozók úgy viselkednek (a regionális változók kivételével), ahogy azt a szegénységkutatások során tapasztaltak alapján vártuk: a férfiak, az idősebbek, az iskolázottabbak (és a jogosítvánnyal rendelkezők, illetve a gyakran internetezők), a nagyvárosban élők, a nem munkanélküliek és a nem romák körében valószínűbb a magas és kisebb az alacsonyabb jövedelmdecilisbe kerülés esélye

4.4. ÖSSZEFOGLALÁS

Bár tanulmányunk elsődleges célja nem a külföldön tartózkodó magyarok számának becslése volt, az általunk áttekintett statisztikák és a legújabb Monitor adatfelvétel adatai alapján kijelenthetjük, hogy bár az EU-csatlakozás utáni években megnőtt mind a munkavállalási, mind a tanulási célú migráció, korántsem beszélhetünk új magyar exodusról (ahogyan azt a közbeszéd és a média néha sugallja). A kivándorlás a régiós átlag alatt van, az uniós országokban élő magyarok aránya pedig elhanyagolható a népességhez képest (a régiós országok közül egyedül Csehország múl minket alul ebből a szempontból).

A munkavállalási célú migráció legkedveltebb célpontjai a rendszerváltás óta Ausztria és Németország, ahol jellemzően egy átmeneti periódust (2 évnél rövidebb időszakot) töltenek a magyarok. Tanulás tekintetében nem jellemző ennek a két országnak a dominanciája, inkább más EU-s országokban gondolkodnak a külföldön tanulni vágyók.

Tanulmányunk fő célja azoknak az összefüggéseknek a bemutatása volt, melyek a külföldi munkavállalás vagy tanulás és a társadalmi helyzet között mutatkoznak, illetve a külföldi munkavállalás és tanulás társadalmi hatásainak elemzése.

A külföldi munkavállalás esélye erősen összefügg a háztartásban lévő gyerekek számával, a német nyelvtudással és a közép-dunántúli és megyeszékhelyen lévő lakóhellyel. A külföldi tanulás esélye pedig összefügg a lakásban al- vagy társbérliőként, vagy egyéb nem tipikus módon való létezéssel, az egyetemi vagy főiskolai végzettséggel, a németnyelvtudással, a megyeszékhelyen lévő lakóhellyel. Azok körében, akik valaha dolgoztak külföldön, magasabb a háztartás anyagi teljesítményével való elégedettség mértéke és a jövedelmi szegénység elkerülésének, illetve a jövedelem gazdagság elérésének az esélye.

4.1. táblázat Az Európai Unió más országában élő kelet-európai állampolgárok aránya a hazai népességben, 2001–2010 (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Románia	1,32	1,72	2,49	3,31	4,08	5,14	7,62	9,01	9,92	10,58
Bulgária	1,31	1,72	2,19	2,58	2,96	3,49	4,35	5,48	5,78	6,25
Észtország	1,64	1,79	2,01	2,17	2,52	2,76	3,34	3,24	4,29	4,64
Litvánia	0,85	1,20	1,43	1,88	2,89	4,22	4,94	5,95	5,56	6,40
Lengyelország	1,32	1,36	1,52	1,67	2,03	2,74	3,48	3,92	3,96	4,07
Szlovénia	1,62	1,60	1,70	1,65	1,76	1,82	1,90	1,87	1,99	2,01
Szlovákia	0,78	0,95	1,22	1,31	1,83	2,05	2,78	2,63	3,07	3,14
Lettország	0,68	0,77	0,96	0,98	1,36	2,23	2,51	3,29	3,34	3,62
Magyarország	0,91	0,91	0,91	0,86	0,91	1,07	1,30	1,47	1,55	1,70
Cseh Köztársaság	0,59	0,69	0,72	0,62	0,69	0,93	1,09	1,06	0,99	1,01

Forrás: Hárs, 2013. Eurostat online regiszter alapján számítva, a hiányzó adatok kiegészítve és korrigálva Fic et al. (2011) adatai alapján.

4.2. táblázat A jelenlegi/utolsó és a valaha volt külföldi munkavállalás, továbbá a külföldi tanulás bekövetkezésének modelljei (logisztikus regresszió, esélyhányados)

	Valaha dolgozott külföldön	Jelenleg/utoljára dolgozott külföldön	Valaha tanult külföldön
Pseudo R-négyzet	9	10	20
Férfi (nő)			
16–20 éves (51 év feletti)			
21–30 éves			
31–40 éves		1,83*	0,47*
41–50 éves			2,00*
Egyszemélyes háztartás	0,49*		0,07*
Szingli			
Házas			
Élettárs			
Háztartás két gyerekkel			1,89*
Háztartás három gyerekkel	1,78*	2,58*	
Laklaza**	0,37*		5,30*
Szaktanulmányok (ált. isk.)	1,84*		
Szaktanulmányok	2,15*		
Gimnázium			
Felsőfokú képzés			
Főiskola			2,43*
Egyetem	2,42*		6,72*
Angolul tud			
Németül tud	2,46*	2,64*	2,00*
Naponta internetezik			
Jogosítványa van			
Közép-Dunántúl (alföldi)	2,40*	2,83*	
Nyugat-Dunántúl	1,56*		
Dél-Dunántúl			
Észak-Magyarország	1,67*		
Budapest	1,71*		
Megyeszékhely	1,42*	1,90*	1,64*
Nem szavazna			
Tanuló		0,41*	X
Munkanélküli			0,24*
Roma			

X a modellben nem szereplő változó; zárójelben a referenciakategória.

** $p < 0,01$ szignifikáns összefüggést mutat.*

*** laklaza: a lakásban valamilyen nem tipikus (nem tulajdonos vagy családtag) módon lakik (al- vagy társbérleti, szivességi lakáshasználó, egyéb mód).*

4.3. táblázat A külföldi munkavállalás és tanulás hatása a jelenlegi életszínvonallal való elégedettség, a várható életszínvonal javulása, illetve a jövedelemszegénység és gazdagság esélyére modelljei (logisztikus regresszió, a szignifikáns esélyhányados*)

	Egyéni metszet			Háztartási metszet		
	A család életszínvonala nem romlott	A család életszínvonala javulni fog	Alsó jövedelemdecilis	Alsó két jövedelemdecilis	Felső két jövedelemdecilis	Felső jövedelemdecilis
Pseudo R-négyzet (%)	16	12	35	29	28	33
Férfi (nő)					1,27	1,34
–20 éves (51 év feletti)			2,33	2,67	0,26	0,37
21–30 éves			2,65	3,27	0,57	0,52
31–40 éves			1,73	2,87	0,40	0,56
41–50 éves		0,43		1,72	0,35	0,34
Szakmunkásképző (ált. isk.)	0,45		0,50	0,45		
Szakiskola			0,30	0,28	3,90	3,91
Gimnázium			0,19	0,27	2,90	3,05
Felsőfokú szakképzés			0,05	0,11	5,4	7,5
Főiskola			0,02	0,12	9,4	11,6
Egyetem			0,38	0,15	12,3	14,3
Angolul tud		2,74				
Németül tud						
Naponta internetezik			0,49	0,60	1,28	
Jogosítványa van	1,27		0,58		1,29	1,45
Közép-Dunántúl (alföldi)	1,92		0,25	0,32	1,60	2,32
Nyugat-Dunántúl	1,65			0,46	1,63	1,83
Dél-Dunántúl	0,40		0,59	0,55	0,59	0,33
Észak-Magyarország			2,31		1,47	
Budapest	2,23			0,25	8,2	10,3
Megyeszékhely					1,60	1,78
Munkanélküli	0,21	2,07	5,71	4,79	0,13	0,14
Roma	0,32		7,41	7,56	0,24	0,16
Felső egy főre jutó jövedelemdecilisbe tartozik	2,22	3,15	X	X	X	X
Alsó egy főre jutó jövedelemdecilisbe tartozik			X	X	X	X
Dolgozott külföldön	2,00			0,66	1,46	1,84
Tanult külföldön				1,98	1,61	1,74

X a modellben nem szereplő változó; zárójelben a referenciakategória.

** $p < 0,01$ szignifikáns összefüggést mutat.*

IRODALOM

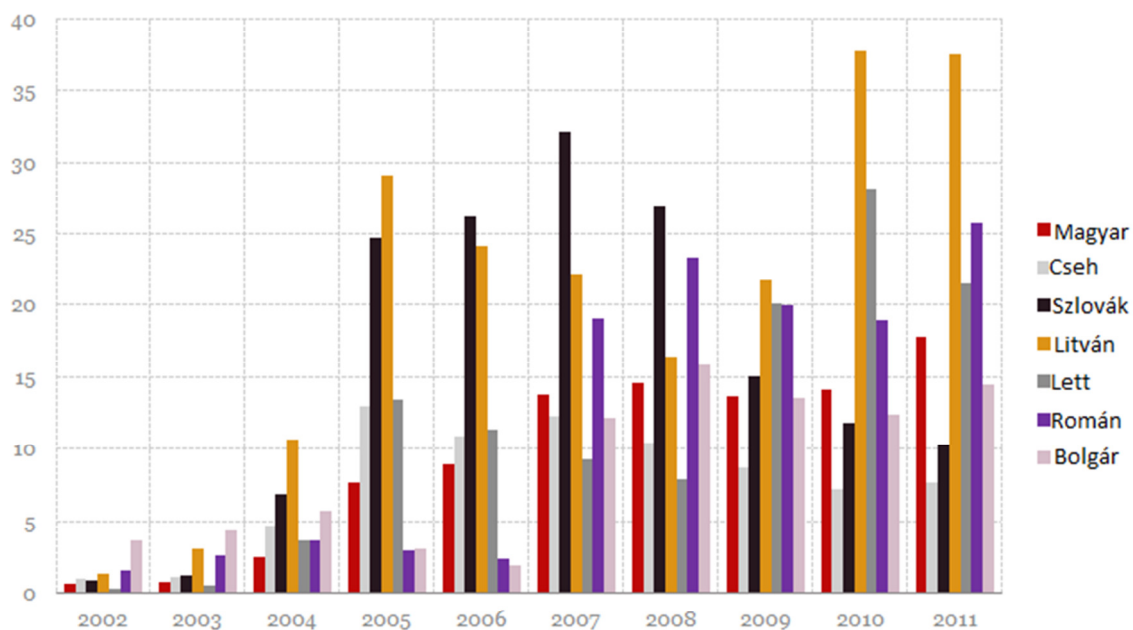
- Gödri Irén (2012): Elvándorlás Magyarországról – növekvő tendencia? *SEEMIG Hírlevél*, 1. sz., 3. old.
<http://www.seemig.eu/downloads/newsletters/SEEMIGNewsletterHU1.pdf>
- Fic, T., D. Holland, P. Paluchowski, A. Rincon-Aznar, L. Stokes (2011): Labour mobility within the EU – The impact of enlargement and transitional arrangements. *NIESR Discussion Paper*, No. 379.
- Hárs Ágnes (2013): Magyarok külföldön. Gondolatok a magyarok külföldi munkavállalásáról *Magyar Tudomány*, 3. sz., 286–291 old.
- Kádár Piroska (2013): Tényleg itt az új magyar exodus? http://www.portfolio.hu/gazdasag/munkaugy/tenyleg_itt_az_uj_magyar_exodus.179053.html
- Melegh Attila (2011): A globalizáció és migráció Magyarországon. *Educatio*, 2. sz.
http://epa.oszk.hu/01500/01551/00056/pdf/educatio_EPA01551_2011-02-tan3.pdf
- Migration and Remittances Factbook 2011* (2011). The World Bank, Washington DC.
<http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>
- Nyíró Zsanna (2013): A migrációs potenciál alakulása Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 3. sz., 281–285. old.
- Sik Endre (2012): *Csúcsra a migrációt tervezők aránya*. TÁRKI, Budapest.
http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html
- Sik Endre (2013a): Bevezetés. *Magyar Tudomány*, 3. sz., 242–243. old.
- Sik Endre (2013b): Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya. TÁRKI, Budapest.
http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html
- Szigel Gábor (2013a): Mi igaz a kivándorlási parából? *Index*, 1. rész.
http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2013/02/27/mi_igaz_a_kivandorlasi_parabol/
- Szigel Gábor (2013b): Mi igaz a kivándorlási parából? *Index*, 2. rész.
http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2013/02/28/mi_igaz_a_kivandorlasi_parabol_2/

F4.1. táblázat Nettó vándorlási egyenleg, 1950–2010 (1000 főre)

	Magyar-ország	Románia	Szlovákia	Lengyel-ország	Cseh Köz-társaság	Szlovénia	Albánia	Ausztria
1950–55	4	16	6	–10	–4	–5	0	–15
1955–60	–43	–52	8	–50	–1	–5	1	–10
1960–65	1	–19	–10	–3	–8	–3	1	3
1965–70	1	–4	–9	–39	–10	–4	0	10
1970–75	–2	–10	–1	–43	–3	3	0	17
1975–80	–2	–13	–1	–42	–1	7	–1	1
1980–85	–13	–19	–4	–23	–3	3	–1	4
1985–90	–25	–24	–7	–40	–4	4	5	22
1990–95	21	–106	–1	–15	2	8	–85	47
1995–00	20	–70	0	–60	2	5	–53	13
2000–05	14	–54	2	–40	13	5	–20	44
2005–10	15	–40	4	–24	45	4	–15	32

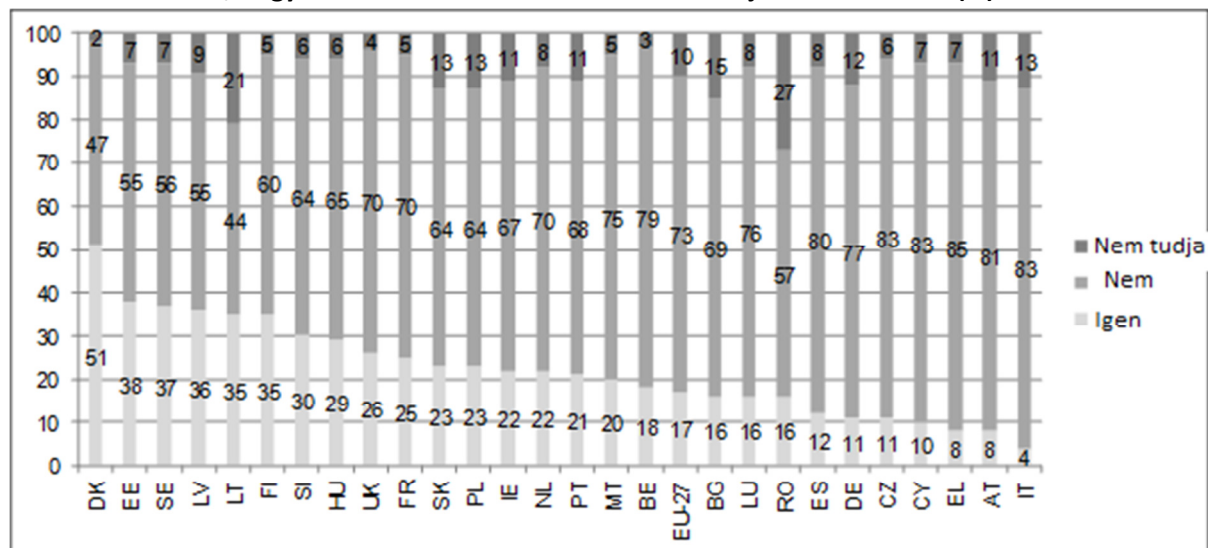
Forrás: Melegh, 2011, 170. old.

Megjegyzés: A népszámlások egymás utáni összevetése és a népesség előreszámítás módszerével előállított adatsor, amely trendjében megfelel az adott országok adatközléseivel

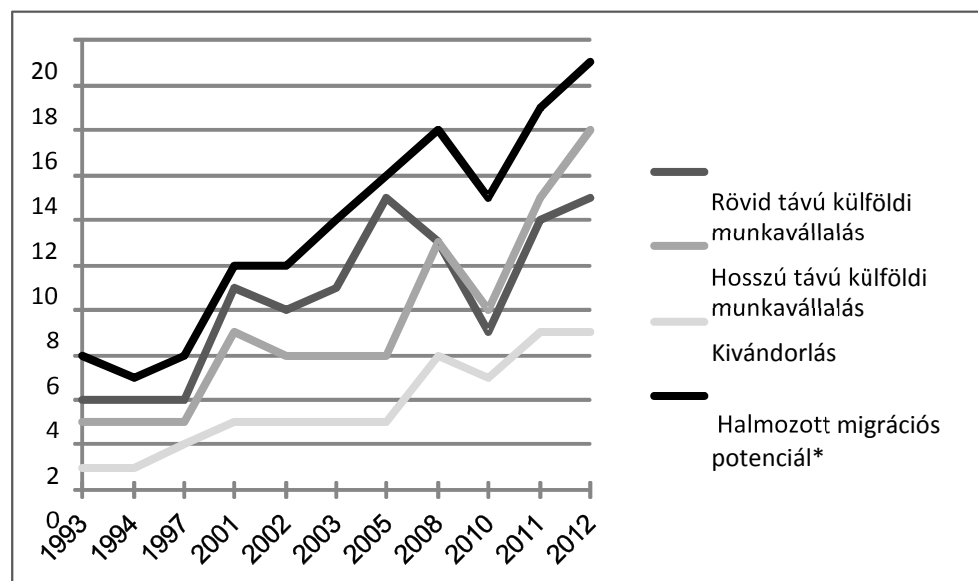
.F4.1. ábra Adószámok igénylése az Egyesült Királyságban, 2002–2011 (ezer darab)

Forrás: UK Dep. Work and Pension, Portfolio.hu

Forrás: Kádár (2013)

F4.2. ábra Tervezi, hogy külföldön vállal munkát valamikor a jövőben? – 2009 (%)

Forrás: Nyíró (2013) egy 2009-es Eurobarometer alapján.

F4.3. ábra A migrációs szándék alakulása a tervezett migráció időtávja szerint, 1993–2012 (%)

Forrás: Nyíró, 2013 Sik (2012) alapján.

F4.2. táblázat A jelenlegi/utolsó és a valaha volt külföldi munkavállalás, továbbá a külföldi tanulás bekövetkezésének háztartási modelljei (logisztikus regresszió, esélyhányados)

	Valaha dolgozott külföldön	Jelenleg/utoljára dolgozott külföldön	Valaha tanult külföldön
Pszedo R-négyzet	8	9	21
Háztartásfő fiatal (idős)			
Háztartásfő fiatal középkorú			5,08*
Háztartásfő középkorú			
Van 16 év alatti gyerek			
Egyszemélyes háztartás	0,36*	0,34*	0,15*
Háztartás két gyerekkel			
Háztartás három gyerekkel			
Háztartásfő – szakmunkásképző (ált. isk.)	4,18*		
Háztartásfő – szakiskola	3,43*		
Háztartásfő – gimnázium			
Háztartásfő – főiskola	4,49*		
Háztartásfő – egyetem	7,10*		10,87*
Közép-Dunántúl (alföldi)	2,81*	2,27*	
Nyugat-Dunántúl			
Dél-Dunántúl			
Észak-Magyarország			
Budapest			
Megyeszékhely			

Zárójelben a referenciakategória.

* $p < 0,01$ szignifikáns összefüggést mutat.

5. VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK: POLITIKAI-IDEOLÓGIAI CSOPORTOK MAGYARORSZÁGON (FÁBIÁN ZOLTÁN)

A magyarországi társadalomtudomány egyik legfontosabb kérdése manapság az, hogy miként vesztette el Magyarország azt a helyzeti előnyét, amely a rendszerváltás kezdetekor megvolt a régió más egykori szocialista államhoz képest a gazdasági és társadalmi fejlettség tekintetében (Kolosi and Tóth 2012a). Sokáig úgy tűnt, hogy ez az előny a demokratikus politikai rendszer kiépülése és a piacgazdasági átmenet lezajlásában is megmutatkozik majd. Magyarországra úgy tekintettek, mint a reformok éllovasára, ahol a politikai elitek tárgyalásán és megegyezésén alapuló átmenet szabályozottan, nagyobb társadalmi kataklizmák nélkül megy végbe. A transzformációs válságot gazdasági értelemben valóban sikerült a rendszerváltást követő bő egy évtizedben leküzdeni, a gazdaság teljesítménye és a lakossági reáljövedelmek elérték az 1990-es szintet az ezredfordulóra, igaz megnövekedett társadalmi egyenlőtlenségekkel kísérve. A fellendülésből tehát jelentős társadalmi csoportok kimaradtak, de remény mutatkozott arra, hogy tartós növekedés esetén a leszakadt rétegek is felzárkózhatnak a középosztályokhoz. A 2000-es évek közepére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország fenntarthatatlan gazdasági pályát választott és a lakossági jóllét sem növekedhet tovább, sőt a reáljövedelmek csökkentek (Oblath and Palócz 2012). A 2008-as gazdasági-pénzügyi világválságot megelőzően Magyarország 2006-ra társadalmi-politikai válságba került. Ennek közvetlen kifejeződése az akkori miniszterelnök beismerése volt. Gyurcsány Ferenc az ún. őszi beszédében elmondta, hogy kormányzás helyett a választások megnyerésén dolgoztak és a társadalmi, gazdasági reformok elodáztatlanok. A beszédet követően évekre politikailag megbénult az ország. Az ellenzék népszavazással meggátolta a kormány reformterveit és előrehozott választásokat szeretett volna elérni. Az erőteljesen megosztott politikai közhangulat 2006 és 2008 között utcai tüntetésekben is megnyilvánult.

Sokak szerint ez a mély politikai megosztottság, a két politikai blokkra szakadtság okolható azért, hogy az egymást váltó politikai elitek nem voltak képesek olyan hosszabb távú célokat megfogalmazni és elfogadtatni, amelyek túlmutatnak a rövid politikai ciklusok diktálta hatalmi logikán (Kolosi and Tóth 2012b). Az is megkérdőjeleződött visszamenőleg, hogy a rendszerváltás valójában az elitek konszenzusán alapult (Körösényi 2012). A 2000-es évekre ugyanis a bal- és jobboldal ádáz küzdelme, a politikai blokkosodás volt jellemző. Egy olyan pártrendszer alakult ki, amely rendkívül stabilnak mutatkozott: alacsony volt a változékonyság (volatilitás) a pártok között, de különösen a politikai blokkok között (Karácsony 2006). A pártok effektív száma nemzetközi összehasonlításban is alacsony volt, vagyis a parlamenti erőter egy nagy baloldali és egy nagy jobboldali párt köré koncentrálódott. A parlamenti választásokon a részvétel viszonylag magas volt, miközben a pártos szavazók aránya is növekedett. Eközben a választók és a pártok ideológiai polarizációja a bal-jobb dimenzió mentén nőtt (Körösényi 2012). Ez a pártos, polarizált társadalmi töke hiányos kontextusban zajlott: alacsony volt az általánosított bizalom szintje, 2002-től csökkent az intézményi bizalom és alacsony fokú civil aktivitás mutatkozott (Fábián 2012). A túlpolitizált és tömbösödött politikai élet a személyi kapcsolathálózatokban politikailag homofil mintázatokat alakított ki, vagyis az emberek a hasonló politikai állásponton állók társaságát keresték (Angelusz and Tardos 2005a).

Az ún. „kvázi kétpártrendszer” avagy kétblokk-rendszer nem a semmiből alakult ki a rendszerváltást követően, hanem az ezredfordulóra kristályosodott ki egy háromosztatú pártrendszerből (Kolosi et al. 1991; Körösényi 1996). A kilencvenes évek első felében ugyanis Magyarországon a pártoknak három nagy csoportja volt megkülönböztethető az első szabad, demokratikus választások nyomán kialakult politikai mezőben. A keresztény-nemzeti pártok (MDF, FKgP, KDNP), a liberális pártok (SZDSZ, Fidesz) és a szocialista-baloldali pártok (MSZP, MSZMP). Az SZDSZ és az MSZP koalícióra lépése és a Fidesz jobboldali fordulata nyomán egy kétosztatú pártrendszer alakult ki. Ezt az átalakulást a magyarországi politikatudományi, politikai-szociológiai szakirodalom

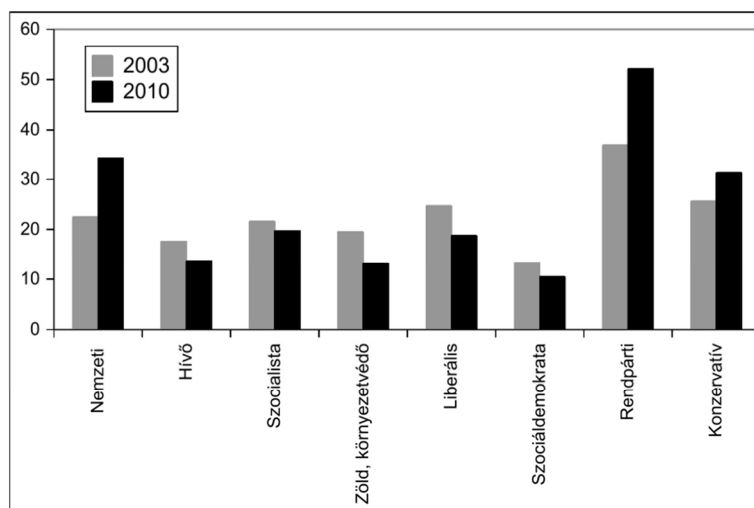
széleskörűen leírta és behatóan elemezte (Soós 2012; Enyedi and Casal Bertoa 2010; Enyedi 2004; Tóka 2005; Angelusz and Tardos 2005b). Az újabb elemzések viszont már a 2010-es választások vízváltató szerepéről szólnak (Enyedi and Benoit 2011). Felmerül a kérdés: véget ért-e a kvázi kétpártrendszer és tényleg Orbán Viktor víziója vált valóra, amely a „centrális politikai erőter”-ről szolt³³? Nem tudjuk tehát, hogy a 2010-es kritikus választás nyomán hosszabb távú vagy csak időleges változás történt a baloldal vereségével. A jelen elemzésben a választók politikai-ideológiai azonosulását tanulmányozva arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen irányba változik a magyarországi pártrendszer, ezen belül pedig arra koncentrálnunk, hogy a pártok szavazóbázisai mennyire homogének a politikai-ideológiai azonosulás tekintetében.

5.1. JOBBRA ÁT: IDEOLÓGIAI VÁLTOZÁS 2003-2010

2003-ban már megfigyelhető volt, hogy a választók politikai bal-jobb ideológiai kötődése magyarázta a legnagyobb mértékben a két versengő nagy párt közötti választást. A Fidesz szavazókra ezen felül az erősebb nemzeti identitás volt a jellemző. Ugyanakkor a konzervatív-liberális dimenzióknak is volt kellő magyarázó ereje, legalábbis az SZDSZ-szavazókra a liberális azonosulás volt jellemző (Fábián 2005a).

2010-ben a Magyar Választáskutatási Program keretében a parlamenti választásokat megelőzően újabb lakossági adatfelvételre került sor. A vizsgálat keretében újra lekérdezésre került az a kérdéssor, amely a választók politikai azonosulásaira vonatkozott. A kérdezetteknek nyolc ideológiai címkéből kellett kiválasztaniuk az első és a második leginkább preferált, azaz rájuk illő kategóriát, valamint azt, hogy melyik az, melyet leginkább elutasítanak. A 2003 és 2010 közötti változásokat a pozitívan preferált kategóriák vonatkozásában az 5.1. ábra mutatja.

5.1. ábra Az első két helyen választott politikai-ideológiai kategóriák százalékos aránya

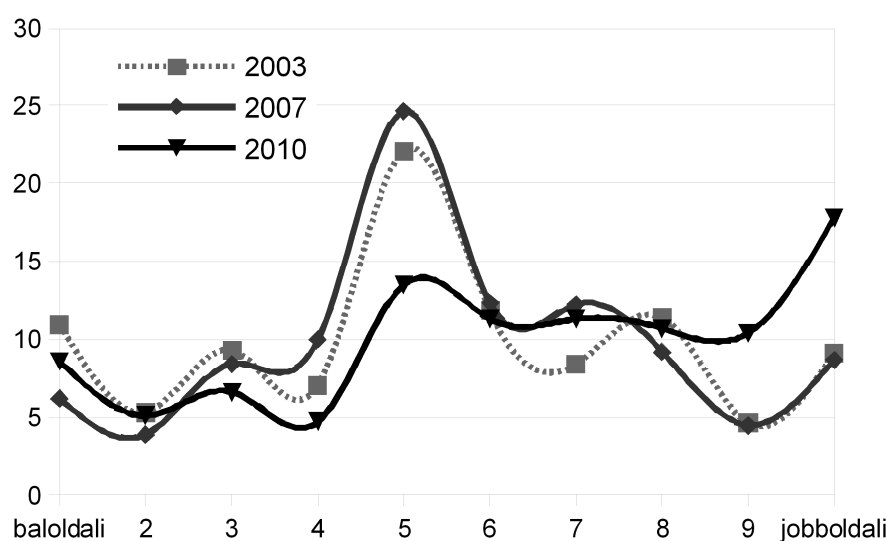
Forrás: Magyar Választáskutatási Program 2003, 2010 lakossági adatfelvételek. Vö. 5.1. táblázat.

³³ „A soron következő választás arról is szól, hogy a magyar politika tizenöt-húsz éve olyan lehet, amelyben egy, a nemzeti ügyek megfogalmazására képes nagy kormányzópárt létezik” - mondta Orbán Viktor 2009 szeptemberében Kötcsén a Polgári Magyarorszáért Alapítvány rendezvényén (http://orbanviktork.hu/cikk/a_nemzeti_ugyek_kormanyzasat_kell_megvalositanunk/).

A politikai identitásban bekövetkezett változások előrevetítették a 2010-es parlamenti választás politikai tartalmát. A jobboldalhoz kötődő címkéket („nemzeti”, „konzervatív”) a válaszadók lényegesen magasabb arányban választották, mint a baloldalhoz, vagy a centrumhoz kötődő címkéket. Kivételt jelent viszont az, hogy valamivel csökkent a magukat „hívő”-ként azonosítók aránya. Különösen nagy mértékben növekedett a „rend és stabilitás” híveinek aránya, amely 37 százalékról 52 százalékra nőtt. A rendpártiság már korábban, a 2003-as vizsgálatban is az említett jobboldali identitáskategóriákkal került egy klaszterbe³⁴, vagyis azokkal említették gyakrabban együtt (Fábián 2005).

Ezekkel egyidejűleg a 10 fokú bal-jobb skálán mért ideológiai azonosulásban a Magyar Választáskutató Program adatai szerint jelentős jobbra tolódás történt. (5.2. ábra)

5.2. ábra A választók százalékos megoszlása a tízfokú bal-jobb skálán Magyarországon, 2003–2010

Forrás: Magyar Választáskutató Program adatfelvételek megfelelő évi országos lakossági adatfelvételek.

5.2. PÁRTOKTÓL, POLITIKÁTÓL TÁVOL

2012 őszén a TÁRKI Háztartás Monitor kutatásában szintén szerepelt a politikai-ideológiai identitás kérdésblokk azzal a változtatással, hogy a választható identitáskategóriák körét kibővítettük a „baloldali” és a „jobboldali” címkékkel. Ennek következtében a gyakorisági megoszlások közvetlenül nem összevethetők a korábbi évekével.

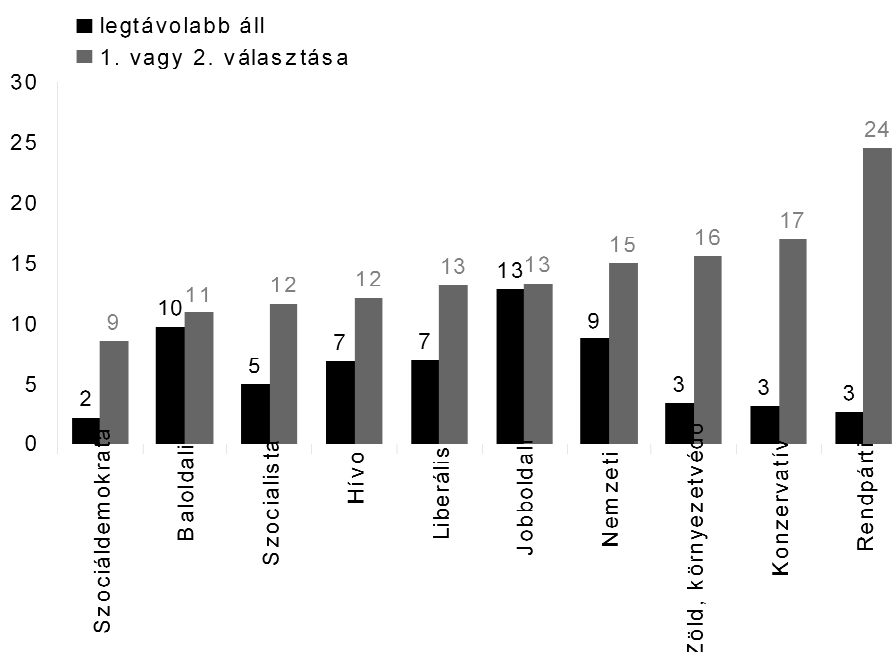
A 18 éves és idősebb népesség 75 százaléka tudott azonosulni a felkínált 10 identitás kategória valamelyikével. 25 százalék nem tudott választani, és ez az arány a 2003-as (7%) és 2010-es (3%) értékekhez képest lényegesen

³⁴ A klaszterelemzés részleteit nem tárgyaljuk, az eredményeket a Függelék 10. és 11. ábrája mutatja.

magasabb. A növekedés okai között említhetjük a lakosság politikai elbizonytalanodását, depolitizálódását, de ismételten emlékeztetünk rá, hogy az adatok az eltérő kérdezési mód miatt nem teljesen összevethetők, így az elbizonytalanodással kapcsolatos feltételezést más adatforrásokkal is össze kell még vetni. Ugyancsak említést érdemel, hogy a Monitor vizsgálatban a szokásosnál is nagyobb bizonytalanságot, látenciát regisztráltunk a pártpreferencia kérdés esetében. A kérdezettek 45 százaléka nem tudta, 15 százalék pedig nem árulta el, kire szavazna „egy most vasárnapi parlamenti választáson”. A mért 60 százalékos látenciával szemben más akkori vizsgálatokban ennek a csoportnak az aránya 50 százalék körül mozgott. A politikai látenciának a magasabb foka a Monitor vizsgálatban összefügghet azzal, hogy most egy igen hosszú egyéni kérdőív legvégén szerepelt a politikai kérdésblokk. Mindenesetre 2012 októberében a magyar lakosság közel kétharmada (64%) úgy gondolta, hogy nem tud olyan parlamenti pártot választani, amelyre aktuálisan szavazna.

Továbbra is a leggyakrabban választott identitáskategória a rendpártiság maradt (24%). Ezt sorrendben a „konzervatív”, a „zöld” és a „nemzeti” kategóriák követik 15-17 százalékos gyakorisággal. (5.3. ábra) Érdekes megfigyelni, hogy „jobboldali”-ként 13 százaléknian definiálták politikai nézeteiket, ugyanakkor 13 százalék választotta ezt mint a legtávolibb, legelutasítottabb kategóriát is. Ezzel a „jobboldali” volt a legelutasítottabb identitáskategória.

5.3. ábra Politikai-ideológiai kategóriák választása és elutasíttósága, 2012 (százalék)

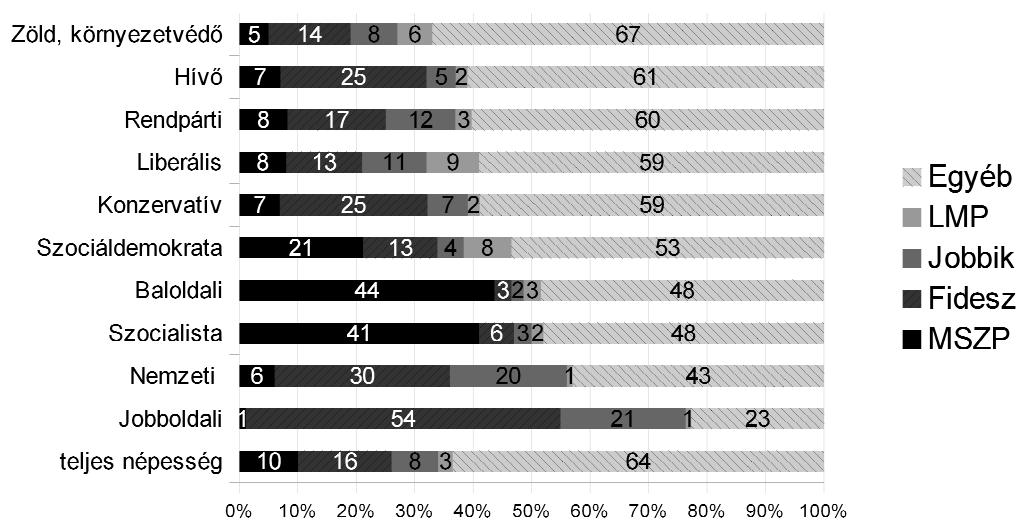
Megjegyzés: Vö. 5.2. táblázat.

A népesség 13 százaléka azonosította magát „jobboldali gondolkodású” emberként. Az ilyen identitással rendelkezők körében a Fidesz szimpatizánsok aránya 54 százalék, a Jobbiké pedig 21 százalék (5.4. ábra). A két jobboldali párt tehát szinte teljesen lefedi ezt a csoportot, az „egyéb” pártpreferenciával rendelkezők aránya mindössze 23 százalék – beleértve a pártokhoz nem kötődő népet is. Összehasonlítva más identitáscsoportokkal ez rendkívül alacsony arány és így azt mondhatjuk, hogy a jobboldali parlamenti pártok hatékonyan szólítják meg a magukat jobboldalinak érzőket. Ugyanakkor nem igaz ez a legnagyobb baloldali

parlamenti pártra, az MSZP-re. A baloldaliak (11%) körében az MSZP népszerűsége 44 százalék, viszont 48 százaléka az egyéb kategóriába tartozik.

A konzervatív azonosulással bírók – arányuk a teljes népességben 17 százalék – körében a Fidesz 25 százalékon áll, szemben a teljes népességen belül megfigyelt 16 százalékos értékkel. A magukat a rend és a stabilitás híveinek vallók köréről elmondható, hogy arányait tekintve ez a legnagyobb csoport (24%) és körükben a Jobbik szavazói felülreprezentáltak (12%). A szociáldemokraták között a szocialista párt vezet (21%), és felülreprezentáltak az LMP szavazók³⁵ (8%) is a teljes népességben megfigyelt arányokhoz képest. A liberális megkérdezettek körében is átlagon felüli az LMP potenciális szavazóinak aránya (9%) és meglepő módon kisebb mértékben a Jobbik tábora is (11%)³⁶. A környezetvédők (16%) az a csoport, amelyik a legkevésbé talál parlamenti pártot magának: körükben az LMP 6 százalékos népszerűségnek örvend, 67 százalék viszont az egyéb kategória, vagyis nem tudnak parlamenti erőt megnevezni. A „szocialista” identitású (12%) kérdezettek 41 százaléka szavazna a szocialista pártra, majdnem olyan magas arányban (44%), mint a baloldali identitásúak. A magukat hívőként azonosítók aránya 12 százalék. Számukra a legszimpatikusabb párt a Fidesz, 25 százaléka szavazott volna rájuk. Az MSZP és a Jobbik egyaránt alulreprezentáltak a „hívők” körében. Az „erős nemzeti érzésű emberek” csoportja 15 százalékot tesz ki; ebben a kategóriában a két jobboldali párt, a Fidesz (30%) és a Jobbik (20%) vezet.

5.4. ábra Politikai-ideológiai csoportok pártpreferenciái (százalékok)

Megjegyzés: Vö. 5.3. táblázat. Az ábra az adott identitáskategóriát első vagy második helyen választók pártpreferenciáit mutatja.

³⁵ Az adatfelvétel idején – 2012. október – a Lehet Más a Politika (LMP) még előtte volt a Párbeszéd Magyarországért platform megalakulásának és az azt követő pártszakadásnak, kiválásnak.

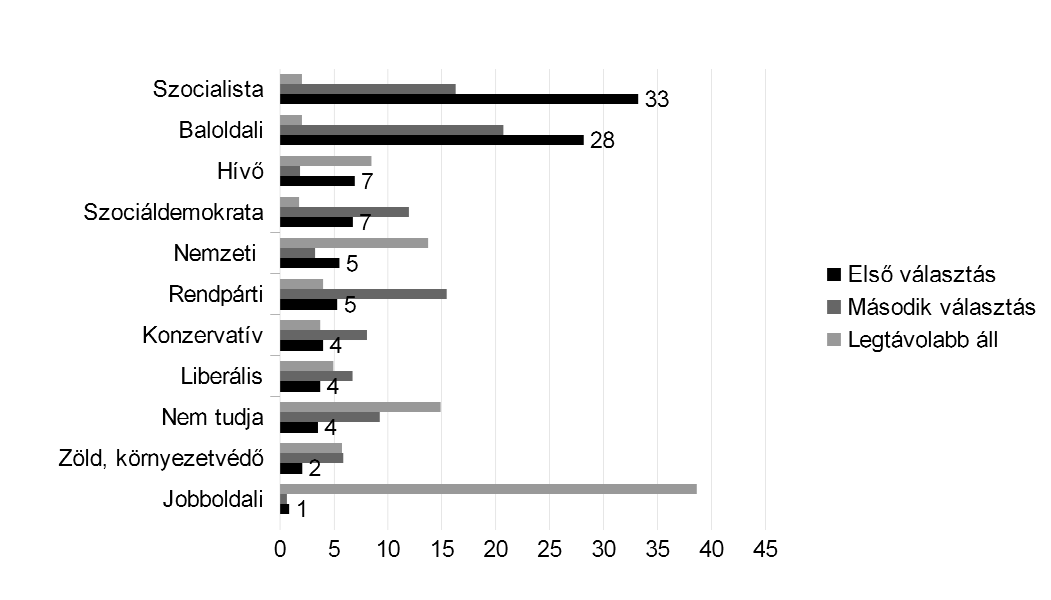
³⁶ Ennek oka a kérdés szövegében rejlő konnotáció is lehet, hiszen nem egyszerűen „liberális”, hanem „liberális, szabad gondolkodású emberek” szerepelt a címkén.

5.3. PÁRTOK ÉS A SZAVAZÓK ÉRTÉKAZONOSULÁSAI

A következőkben a kérdést az ellenkező oldalról közelítjük meg. Milyen azonosulás jellemzi az egyes pártpreferencia csoportokat? Az árnyaltabb kép kedvéért külön vizsgáljuk, hogy mely kategóriákat választottak első, illetve második helyen, valamint melyeket utasították el.

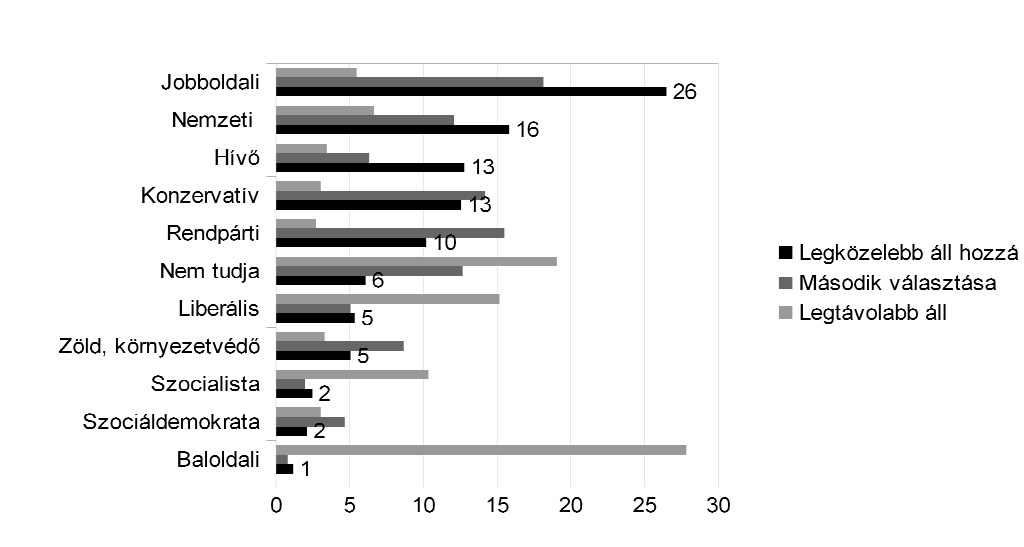
A szocialista párt szavazói (10%) legnagyobb arányban első helyen a „szocialista” (33%) és a „baloldali” címkéket (28%) választották (5.5. ábra), a legtávolabb tőlük a „jobbboldali” és a „nemzeti” kategóriák állnak, egy politikai-ideológiai azonosulás tekintetében ők a legegységesebbek. A homogenitás azonban lehet, hogy nem szolgálja a párt szavazói bázisának bővítését. Második választásuk gyakorlatilag ugyanaz, de a sorrend más: elsőként „baloldaliak” (21%), másodikként pedig „szocialisták” (16%), érdekes viszont hogy harmadik leggyakoribb második preferencia a „rendpártiság” (15%), rögtön ezt követően pedig a „szociáldemokrata” (12%).

5.5. ábra Az MSZP potenciális szavazóinak politikai-ideológiai azonosulása (százalékok)

Megjegyzés: Vö. 5.4. táblázat.

A Fidesz-szavazók politikai-ideológiai azonosulása szinte az MSZP-szavazók identitásmintázatának inverze. Ők mindenképp először „jobbboldaliak” (26%), „nemzetiek” (16%), de magasabb arányban választották a „hívő” (13%) és „konzervatív” (13%) kategóriákat is. Második választásuk is legmagasabb arányban a „jobbboldali” (18%), de ezt követően már a „rendpártiság” (15%) következik. Legtávolabb tőlük a „baloldaliak” (28%) és a „liberálisok” (15%) állnak, harmadik legelutasítottabb kategória (10%) a „szocialista” (5.6. ábra).

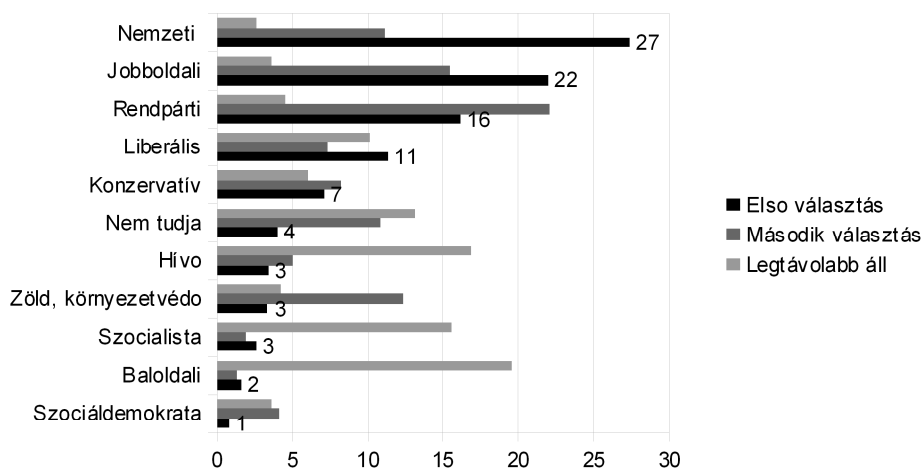
5.6. ábra A Fidesz potenciális szavazóinak politikai-ideológiai azonosulása (százalékok)

Megjegyzés: Vö. 5.5. táblázat.

A Jobbik-szavazók első választásai sorrendben: nemzeti (27%), jobboldali (22%) és rendpárti (16%). Megfigyelhető az az érdekesség, hogy egytizedük (11%) „liberális, szabad gondolkodó”-nak vallja magát leginkább. Mint korábban jeleztük, fontos ebben a címkében az, hogy „szabadgondolkodó”, hiszen a Jobbik politikusi rendre a liberálisok ellenében definiálják pártjuk politikáját. Második választásuk során leggyakrabban a „rend és stabilitás hívei”-nek és „jobboldalinak” mondják magukat. A legtávolabb a „baloldali”, a „hívő” és a „szocialista” kategóriák állnak tőlük (5.7. ábra).

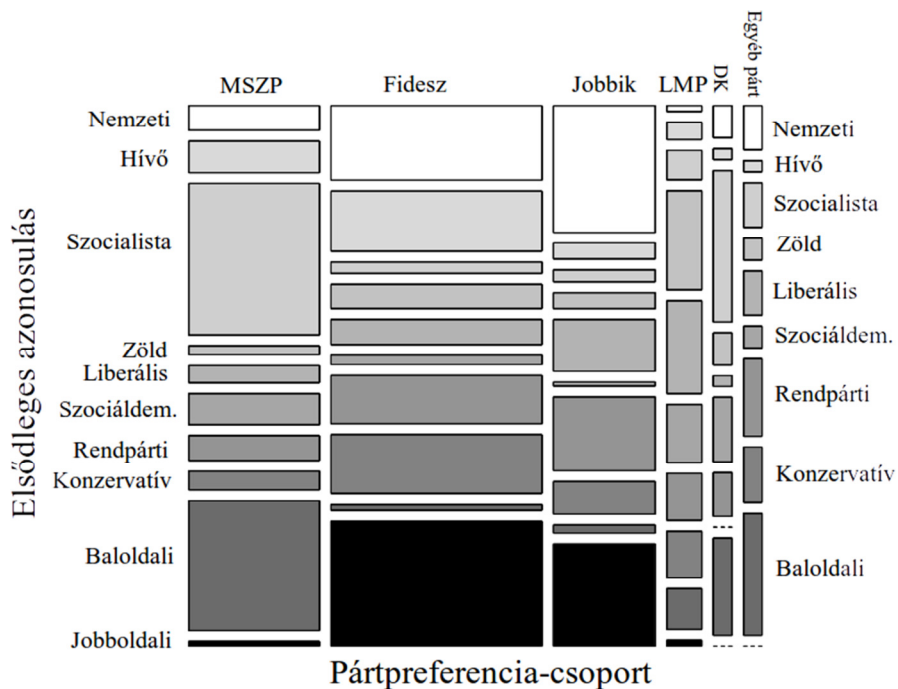
Összefoglalásként a pártpreferencia-csoportok – ideértve a bizonytalan, választani nem tudók körét és a válaszmegtagadókat – elsődleges azonosulását az 5.8. és az 5.9. ábrán foglaltuk össze olyan mozaik diagramokon, melyek jól érzékeltetik a csoportok nagyságát is.

5.7. ábra A Jobbik potenciális szavazóinak politikai-ideológiai azonosulása (százalékok)

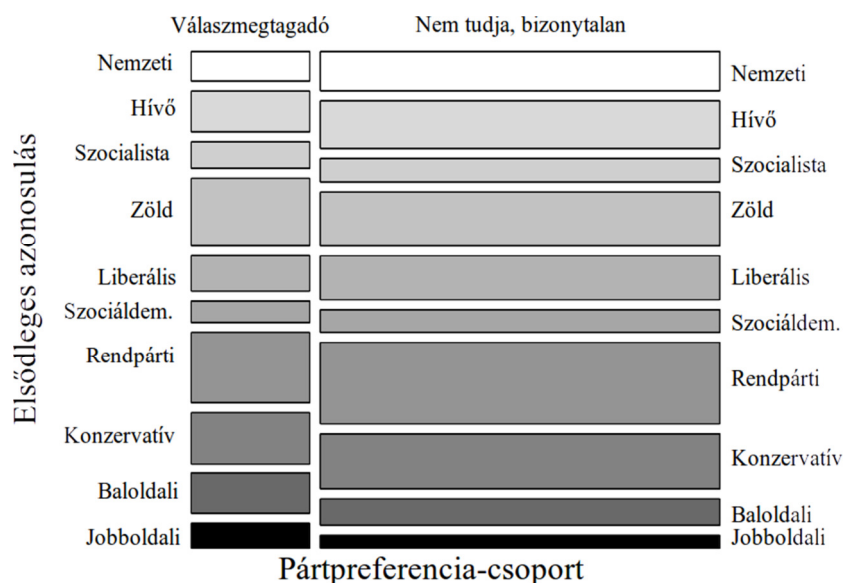
Megjegyzés: Vö 5.6. táblázat.

5.8. ábra A pártot választani tudók politikai-ideológiai azonosulása

Megjegyzés: az identitáskategóriát választani tudók körében.

5.9. ábra A válaszmegtagadók és a bizonytalanok politikai-ideológiai azonosulása

Megjegyzés: Az identitáskategóriát választani tudók körében.

5.4. ÖSSZEFOGLALÁS

2012-ben és az azt megelőző évtized folyamán egyaránt a leggyakrabban választott politikai azonosulás a rendpártiság („rend és stabilitás híve”) volt. A rendpárti identitás a jobboldali identitáscímkékkel (nemzeti, konzervatív) jár együtt. 2010-ben, a választásokat megelőzően volt a legmagasabb arányú (52%) a magukat rendpártiaknak vallók aránya.

2003 és 2010 között egy politikai jobbratolódás zajlott le Magyarországon, amely már a 2010-es választást megelőzően megmutatkozott a bal-jobb skála szerinti azonosulásban, valamint a jobboldalhoz kapcsolódó ideológiai választásokban. Miközben a politikai közép elolvadt, megnövekedett a „nemzeti” és a „konzervatív” identitással rendelkezők köre.

2012 októberében – a Háztartás Monitor vizsgálat idején – kimagasló politikai elbizonytalanodás volt jellemző. Ez megmutatkozott a határozott pártpreferenciával rendelkezők alacsony, valamint a politikai-ideológiai azonosulással nem rendelkezők magas arányában (25%) is.

IRODALOM

- Angelusz, Róbert, and Róbert Tardos. 2005a. "A Választói tömbök rejtett hálózata." In *Törések, hálók, hidak. választói magatartás és politikai tagolódás*, 65–160. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Angelusz, Róbert, and Róbert Tardos, eds. 2005b. *Törések, Hálók, Hidak. Választói magatartás és politikai tagoltság Magyarországon*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Enyedi, Zsolt. 2004. "A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában ." *Századvég* 9 (3): 3–27.
- Enyedi, Zsolt, and Kenneth Benoit. 2011. "Kritikus Választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban." In *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010.*, ed. Zsolt Enyedi, Andrea Szabó, and Róbert Tardos, 17–42. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Enyedi, Zsolt, and F Casal Bertoa. 2010. "Pártverseny-mintázatok Kelet-Közép-Európában (1990–2009)." *Politikatudományi Szemle* 19 (1): 7–30.
- Fábián, Zoltán. 2005a. "Törésvonalak és a politikai ideológiai azonosulás szerepe a pártszimpátiák magyarázatában." In *Törések, hálók, hidak. választói magatartás és politikai tagolódás*, ed. Róbert Angelusz and Róbert Tardos, 207–242. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- . 2005b. "Törésvonalak És a Politikai Ideológiai Azonosulás Szerepe a Pártszimpátiák Magyarázatában." In *Törések, Hálók, hidak. választói magatartás és politikai tagolódás*, ed. Róbert Angelusz and Róbert Tardos, 207–242. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- . 2012. "Pártrendszer és a társadalmi kohézió jelzőszámai Magyarországon." In *Társadalmi Riport 2012*, ed. Tamás Kolosi and István György Tóth, 293–313. Budapest.
- Karácsony, Gergely. 2006. "Árkok és légvárak. A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon." In *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok.*, ed. Gergely Karácsony, 59–103. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Kolosi, Tamás, Iván Szelényi, Szonja Szelényi, and Bruce Western. 1991. "Politikai mezők a posztkommunista átmenet korszakában." *Szociológiai Szemle* 1: 5–34.
- Kolosi, Tamás, and István György Tóth, eds. 2012a. *Társadalmi Riport 2012*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatói Intézet Zrt.
- Kolosi, Tamás, and István György Tóth. 2012b. "Előszó." In *Társadalmi Riport 2012*, ed. Tamás Kolosi and István György Tóth, 7–15. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatói Intézet Zrt.
- Körösényi, András. 1996. "Nómenklatúra és vallás - törésvonalak és pártrendszer Magyarországon." *Századvég Új foljam* (1): 67–93.
- . 2012. "A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltatásra". Budapest.
- Oblath, Gábor, and Éva Palócz. 2012. "Sérülékeny gazdaság: sérülékeny állam, sérülékeny háztartások." In *Társadalmi Riport 2012*, ed. Tamás Kolosi and István György Tóth, 93–114. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatói Intézet Zrt.
- Soós, Gábor. 2012. "Kétblokkrendszer Magyarországon." In *Van irány? Trendek a magyar politikában*, ed. Zsolt Boda and András Körösényi, 14–40. Budapest: MTA TK PTI, Új Mandátum.
- Tóka, Gábor. 2005. "A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer." In *Törések, hálók, hidak. választói magatartás és politikai tagolódás*, ed. Róbert Angelusz and Róbert Tardos, 243–322. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

5.1. táblázat Az első két helyen választott politikai-ideológiai kategóriák százalékos aránya

	2003	2010
Nemzeti	22	34
Hívő	18	14
Szocialista	22	20
Zöld, környezetvédő	20	13
Liberális	25	19
Szociáldemokrata	13	10
Rendpárti	37	52
Konzervatív	26	31

Forrás: Magyar Választáskutató Program 2003, 2010 lakossági adatfelvételek (www.valasztaskutato.hu).

Megjegyzés: A kérdés szövege a következő: „A kártyalapra olyan különféle felfogású embereket írtunk, amilyenek Magyarországon manapság előfordulnak. Kérem, válassza ki közülük azt az egyet, amelyik a legközelebb áll az Ön felfogásához, nézeteihez. [MIUTÁN VÁLASZTOTT:] És másodikként melyiket választaná? [MIUTÁN VÁLASZTOTT:] És melyik áll legtávolabb Öntől? VÁLASZTHATÓ KATEGÓRIÁK: (1) erős nemzeti érzésű emberek; (2) hívő emberek; (3) szocialista gondolkodású emberek; (4) zöldek, környezetvédők; (5) liberális, szabad gondolkodású emberek; (6) szociáldemokrata felfogású emberek; (7) a rend és a stabilitás hívei; (8) konzervatív, hagyománytisztelő emberek.

5.2. táblázat Politikai-ideológiai kategóriák választása és elutasíthatósága, 2012 (százalék)

	Legtávolabb áll	Nem választotta	1. vagy 2. választása	Összesen
Nemzeti	9	76	15	100
Hívő	7	81	12	100
Szocialista	5	83	12	100
Zöld, környezetvédő	3	81	16	100
Liberális	7	80	13	100
Szociáldemokrata	2	89	9	100
Rendpárti	3	73	24	100
Konzervatív	3	80	17	100
Baloldali	10	80	11	100
Jobboldali	13	74	13	100

5.3. táblázat Politikai-ideológiai csoportok pártpreferenciái, 2012

	Százalék							N
	MSZP	Fidesz	Jobbik	LMP	Egyéb	Összesen	Választotta*	
teljes népesség	10	16	8	3	64	100	-	3037
Nemzeti	6	30	20	1	43	100	15	453
Hívő	7	25	5	2	61	100	12	365
Szocialista	41	6	3	2	48	100	12	352
Zöld, környezetvédő	5	14	8	6	67	100	16	472
Liberális	8	13	11	9	59	100	13	400
Szociáldemokrata	21	13	4	8	53	100	9	259
Rendpárti	8	17	12	3	60	100	24	743
Konzervatív	7	25	7	2	59	100	17	515
Baloldali	44	3	2	3	48	100	11	329
Jobboldali	1	54	21	1	23	100	13	404

*Első helyen, illetve második helyen választotta.

5.4. táblázat Az MSZP potenciális szavazóinak politikai-ideológiai azonosulása, 2012

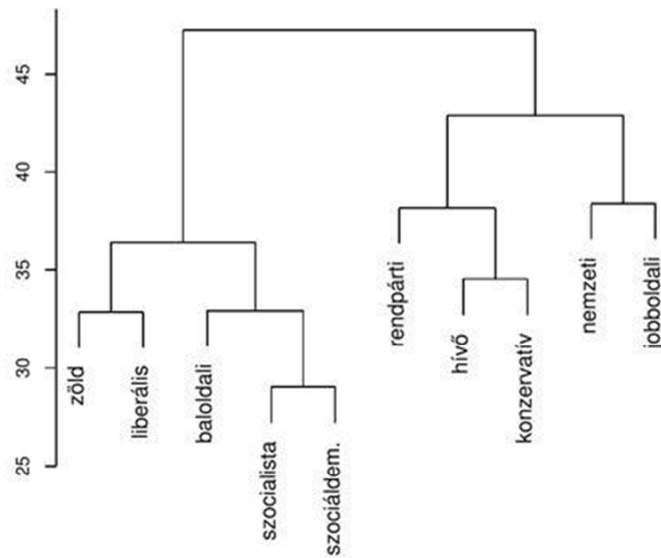
	Első választás		Második választás		Legtávolabb áll	
	Százalék	N	Százalék	N	Százalék	N
Nemzeti	5	16	3	10	14	40
Hívő	7	20	2	5	8	25
Szocialista	33	97	16	48	2	6
Zöld, környezetvédő	2	6	6	17	6	17
Liberális	4	11	7	20	5	15
Szociáldemokrata	7	20	12	35	2	5
Rendpárti	5	16	15	45	4	12
Konzervatív	4	12	8	24	4	11
Baloldali	28	83	21	61	2	6
Jobboldali	1	3	1	2	39	113
Nem tudja	4	10	9	27	15	44
Összesen	100	294	100	294	100	294

5.5. táblázat A Fidesz potenciális szavazóinak politikai-ideológiai azonosulása, 2012

	Első választás		Második választás		Legtávolabb áll	
	Százalék	N	Százalék	N	Százalék	N
Nemzeti	16	77	12	59	7	32
Hívő	13	62	6	31	3	17
Szocialista	2	12	2	10	10	50
Zöld, környezetvédő	5	25	9	42	3	16
Liberális	5	26	5	25	15	74
Szociáldemokrata	2	10	5	23	3	15
Rendpárti	10	50	15	75	3	13
Konzervatív	13	61	14	69	3	15
Baloldali	1	6	1	4	28	135
Jobboldali	26	129	18	88	5	27
Nem tudja	6	30	13	62	19	93
Összesen	100	487	100	487	100	487

5.6. táblázat A Jobbik potenciális szavazóinak politikai-ideológiai azonosulása, 2012

	Első választás		Második választás		Legtávolabb áll	
	Százalék	N	Százalék	N	Százalék	N
Nemzeti	27	63	11	26	3	6
Hívő	3	8	5	12	17	39
Szocialista	3	6	2	4	16	36
Zöld, környezetvédő	3	8	12	28	4	10
Liberális	11	26	7	17	10	23
Szociáldemokrata	1	2	4	10	4	8
Rendpárti	16	37	22	51	5	10
Konzervatív	7	16	8	19	6	14
Baloldali	2	4	1	3	20	45
Jobboldali	22	51	16	36	4	8
Nem tudja	4	9	11	25	13	30
Összesen	100	231	100	231	100	23

5.10. ábra Az identitáskategóriák fadiagramja (dendrogram) – hierarchikus klaszterelemzés, 2012

Megjegyzés: Agglomeratív klaszterelemzés Ward módszerrel a bevont változók standardizált (z) formájának Euklideszi távolságai alapján.

6. SZILÁNKOK³⁷

6.1. VISSZA, DE HOVA? KISGYERMEKES NŐK VISSZATÉRÉSI ESÉLYEI A MAGYAR MUNKAERŐPIACRA (GREGOR ANIKÓ)

A gyermekvállalásról általában úgy gondolkodnak az emberek, mint egy örömteli eseményről. Jóval ritkábban esik szó arról, hogy a sok öröm mellett szociálpolitikai értelemben kockázatként is elemezhetjük a kisgyermekes vállalását. Az angolszász szakirodalomban jól ismert fogalmak az ún. „motherhood penalty” (Correll et al. 2007), „mommy tax” (Crittenden 2001), illetve a „mommy track” (Schwartz 1989). Előbbi kettő mindazokat a pénzben is kifejezhető hátrányokat foglalja magában, amely a kisgyermekes anyákat amiatt éri, mert gyermekük született, és emiatt hosszabb-rövidebb időre kiesnek a munkaerőpiacról, és amikor visszatérnének, akkor erre vagy nincs lehetőségük, vagy korábbi pozíciójukhoz képest alacsonyabban fizetett állásokban találnak maguknak munkát. Ez utóbbi munkalehetőségek ráadásul jellemzően zsákutcák a szakmai előmenetelt tekintve, ezért is nevezik őket mommy track-nek.

Mindazokat a változatos és fantáziadús eszközöket, amelyeket a különböző munkaerő-kiválasztási folyamatban a HR-esek illetve a döntéshozók alkalmaznak Magyarországon a multinacionális nagyvállalatoknál annak érdekében, hogy a nőket rátegyék erre a bizonyos mommy trackre – ha egyáltalán hajlandóak őket az intézménybe beengedni –, Fodor Éva és Christy Glass kvalitatív interjúk kutatásából megismerheti az érdeklődő (Fodor és Glass 2011). Kevesebb figyelem fordult azonban mindeztidáig afelé, hogy kvantitatív kutatás útján vázoljuk fel azt, milyen tényezők képesek befolyásolni, hogy a GYES-en, GYED-en lévő nők közül kinek van nagyobb esélye visszatérni a munkaerőpiacra.

Rövid írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy a TÁRKI 2012-es Háztartás Monitor kutatás adatainak elemzésével választ kapjunk arra a kérdésre, hogy kik azok, akik nagyobb valószínűséggel tudnak visszamenni a munkaerő-piacra a gyermeknevelési támogatások lejártát követően, vagyis kik vannak jobb, és kik vannak kevésbé jobb helyzetben ebben a tekintetben.

A legfrissebb OECD-kimutatások szerint 2009-ben Magyarországon a 3 év alatti gyermekkel rendelkező anyák foglalkoztatási rátája a 20%-ot sem érte el – hasonlóan alacsony rátával rendelkezik az OECD-országok közül Szlovákia, Törökország és Csehország. Valamivel jobb a helyzet, ha azon anyák foglalkoztatási rátáját vizsgáljuk, akiknek legkisebb gyermekük 3-5 év közötti: az ő foglalkoztatási rátájuk ugrásszerűen nő meg közel 60%-ra az előző csoporthoz képest. 2009-ben az egygyermekes (a gyermekek száma a 15 évnél fiatalabb gyermekek számát jelenti) anyák körében a foglalkoztatási ráta közel 60%-os volt, a kétgyermekes anyák körében 50%, míg a három vagy több gyermekes anyák körében mindössze 20%. Ezzel Magyarország Törökország mellett a legalacsonyabb kisgyermekes foglalkoztatási rátával bír az OECD-országok közül (OECD2012).

A GYES-en, GYED-en lévő anyák munkaerő-piaci visszatérési esélyeit az elmúlt években Bálint Mónika és Köllő János elemezték (2008). Eredményeik szerint a 15–40 éves korcsoport középső életkori csoportjának, valamint a diplomásoknak van nagyobb esélye a különböző gyermeknevelési támogatások után munkába visszatérnie. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a gyermek negyedik életévében a legmagasabb a munkába való átlépés esélye, rontja viszont ezt az, ha van még a családban 0–7 év közötti gyermek. A kutatók kontextuális változók

³⁷ A TÁRKI Háztartás Monitor jelentések hagyományos, mélyebb elemzései mellett a Szilánkok fejezetben további érdekes témákat fejtenek ki a szerzők rövidebb terjedelemben. A Szilánkok elemzéseinek témaválasztását és kidolgozását Sik Endre koordinálta.

hatását is vizsgálták, és ezek alapján elmondható, hogy gyorsítja az anyák munkaerő-piaci visszatérését, ha több háztartás él együtt, ha a lakóhely munkanélküliségi mutatói alacsonyak, ha a lakóhely közlekedési adottságai megfelelőek és ha a lakóhelyen egy vagy több bölcsőde is a rendelkezésre áll (Bálint-Köllő 2008).

Mindezek tudatában adódik tehát a kérdés, amire a választ a TÁRKI Háztartás Monitor 2012-es adatai alapján keressük: a jelenleg GYES-en, GYED-en vagy egyéb gyermekgondozási szabadságon lévő nőknek van-e hova visszamenniük dolgozni a szabadságot követően, és milyen tényezők határozzák meg azt, hogy kiknek van inkább lehetőségük erre?

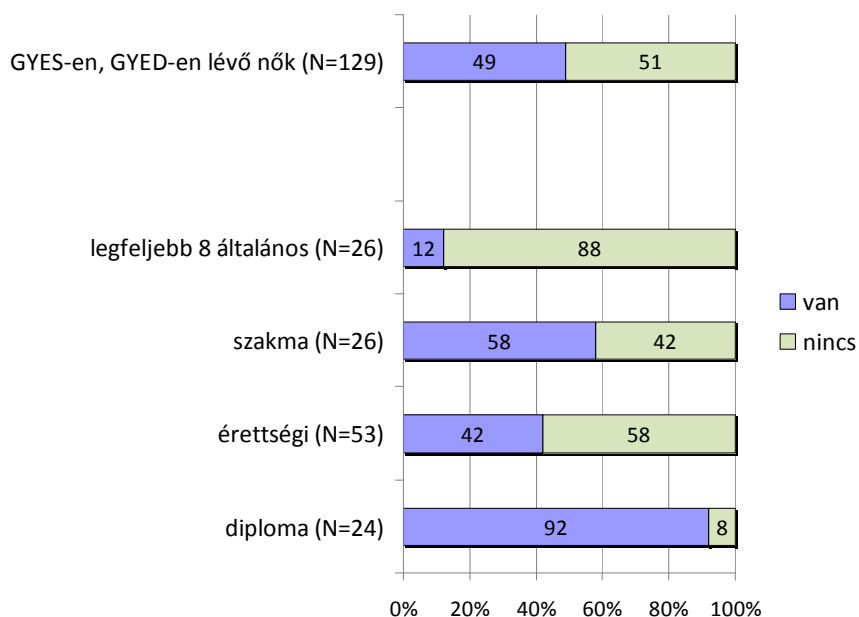
A 2012-es TÁRKI Háztartás Monitor 16 évnél idősebb válaszadóinak egyéni kérdőívvel rendelkezők 3,9 százaléka van GYES-en, GYED-en, GYET-en, ők szinte mindannyian nők³⁸.

Elsőként azt vizsgáltuk meg, hogy a jelenleg GYES-en, GYED-en lévő nőknek van-e hova visszamenniük dolgozni. Úgy tűnik, hogy rendkívül megosztottak a kérdésben: 49 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy van munkahelye, ahova visszamehet dolgozni, míg 51 százalék úgy, hogy nincs. Ez tehát azt jelenti, hogy a kismamák felének a GYES, GYED lejártával munkakereséssel kell kezdeni a munkaerő-piaci reintegrációját.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy milyen tényezők és hogyan befolyásolják, hogy van-e hova visszatérniük a GYES-en, GYED-en lévő nőknek. Ha az iskolai végzettség mentén kirajzolódó különbségeket tekintjük, jól látszik, hogy a magas iskolai végzettség sokkal inkább valószínűsíti, hogy az illetőnek van lehetősége visszatérni a régi munkahelyére. A legfeljebb 8 osztállyal rendelkező GYES-en, GYED-en lévő nők mindössze 12 százaléka, míg a diplomások 92 százaléka jelezte, hogy van munkahelye, ahova visszamehet dolgozni. A két szélső kategória között azonban nincs tendenciózus növekedés azoknak az arányát tekintve, akiknek biztosabb lábakon áll a munkaerő-piaci visszatérése. A szakmával rendelkező és az érettségizett nőknek is körülbelül a fele számol azzal, hogy van hova visszatérnie dolgozni, másik felüknek viszont állás után kell néznie a GYES lejárta után.

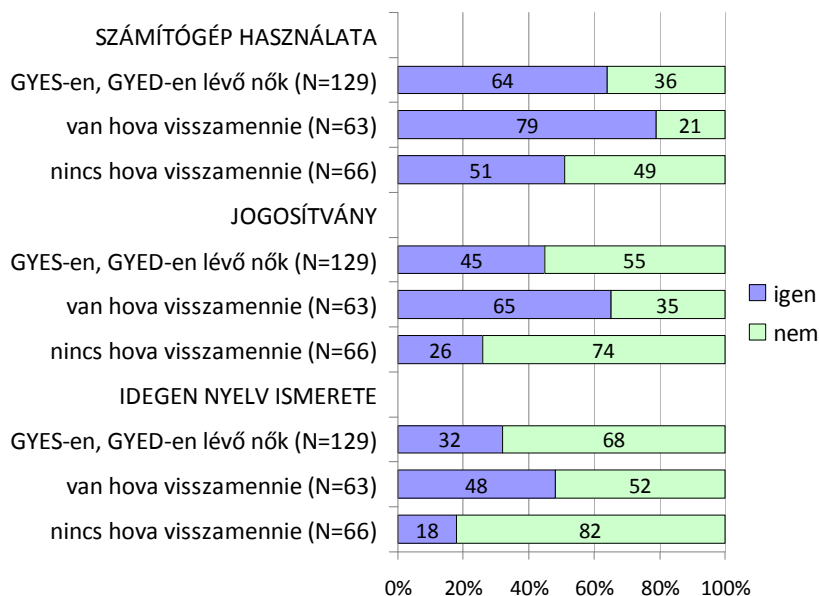
³⁸ Az ilyen formában szülői szabadságon lévők között csupán elvétve találunk férfiakat: a 141 GYES-en, GYED-en lévő válaszadóból mindössze 10 férfi. A továbbiakban ezt a 10 GYES-en lévő férfit kiszűrjük a vizsgálatból, mert nem általában véve a GYES-en vagy GYED-en lévők, hanem a GYES-en, GYED-en lévő nők hátrányaira vagyunk kíváncsiak. Amennyiben magasabb lenne a gyermeknevelési szabadságon lévő férfiak száma, összehasonlíthatnánk, hogy a GYES-en vagy GYED-en lévő nők és férfiak helyzete között van-e különbség, ilyen alacsony elemszám mellett azonban efféle elemzésekre még nem vállalkozhatunk. A 131 GYES-en, GYED-en lévő női válaszadóból 2 fő nem tudott vagy nem akart választ adni arra a kérdésre, hogy van-e hova visszamennie dolgozni a GYES lejártát követően. Őket szintén kiszűrjük a további vizsgálatokból.

6.1.1. ábra Van Önnek munkahelye, ahova visszamehet majd dolgozni?

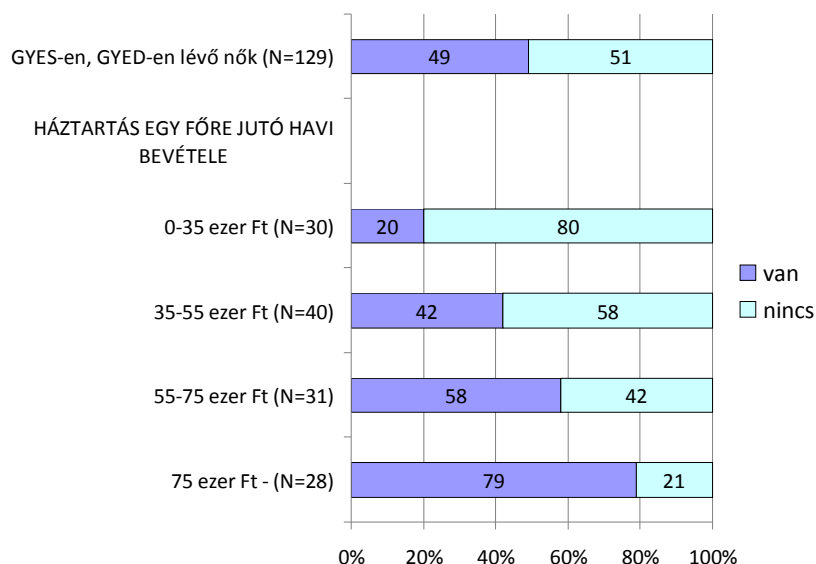
Ennek ismeretében nem csodálkozhatunk azon, ha azt látjuk, hogy a munkahelyszerzésben, illetve az elhelyezkedésben mindenképpen erőforrásként mozgósítható skillek, úgy mint jogosítvány, idegen nyelv ismerete vagy éppen a rendszeres számítógép-használat jellemzően hiányoznak azon GYES-en, GYED-en lévő nők tudáskészletéből, akiknek nincs hova visszamenniük dolgozni. Vagyis kisgyermekkel és erőforrások hiányában még nehezebben tudnak majd várhatóan elhelyezkedni, azaz jelentősen rosszabb munkaerő-piaci helyzetben lesznek, mint képzettebb kisgyermekes társaik.

6.1.2. ábra Használ-e számítógépet rendszeresen (legalább hetente többször)? Van-e jogosítványa? Beszél Ön valamilyen idegen nyelven?

Fontos megemlíteni, hogy a (vissza)fogadó munkahely hiánya egyszerre tűnik problémának a városokban és a kisebb településeken élő GYES-en, GYED-en lévő nők számára. Nincs ugyanis szignifikáns eltérés abban, hogy az egyes településtípusok mentén az ott élő kismamák hány százalékának van hova visszamenni dolgozni. Az adataink tehát nem támasztják alá azt a feltevést, hogy a városokban élő kismamák jobb helyzetben lennének a munkahelyre való visszatérést tekintve, mint a falvakban élők.

6.1.3. ábra Van Önnek munkahelye, ahova visszamehet majd dolgozni?

Már az iskolai végzettség hatásának vizsgálata is előrevetítette, hogy az anyagi helyzet feltehetően erőteljesen befolyásolja a visszatérés lehetőségét. A legalacsonyabb, 35 ezer Ft alatti egy főre jutó havi bevételből gazdálkodó háztartásokban élő nők négyötöde nyilatkozott úgy, hogy nincs munkahelye, ahova visszaterhetne dolgozni. Minél magasabb egy főre jutó bevételből gazdálkodó háztartást tekintünk, annál magasabb azoknak a kismamáknak az aránya, akik úgy nyilatkoztak, hogy van hova visszamenniük dolgozni. Fontos tehát látni, hogy az eleve alacsony jövedelmű háztartásokban a nő jövedelmének kiesésével tartósan kell számolni, ez pedig még további nehézségekbe taszítja a már eleve a peremen lévő háztartásokat és annak tagjait.

Mindez tehát arra utal, hogy nagyon komoly törésvonalak azonosíthatók a kisgyermekes nőkön belül a munkaerő-piaci erőforrásaikat tekintve. Ha valaki nem képes visszatérni, jövedelem hiányában fokozottan ki van téve az elszegényedés veszélyének. Úgy tűnik tehát, hogy az a bizonyos „motherhood panelty” nem minden női csoportot érint egyforma mértékben, hanem fokozottabban sújtja a már eleve hátrányosabb helyzetben élő nőket.

Több támogatott civil szervezet által működtetett program kísérli meg felkarolni a munkaerőpiacra visszatérni vágyó kisgyermekes anyákat. Ezek a programok kiemelkedően fontosak, különösen azoknak a nőknek a számára, akiknek alacsonyabb az iskolai végzettségük, valamint alacsonyabb jövedelmű háztartások tagjai. Ezek a programok ugyanakkor minden bizonnyal nem képesek olyan egyenlőtlenségeket kisimítani, melyek okai az oktatási rendszer mélyében gyökereznek. Eredményeink arra mutatnak rá, hogy az aluliskolázottság komoly hátrányt okoz a munkaerő-piaci reintegrációban a kismamák között, valamint kirajzolódott, hogy a munkaerőpiactól várhatóan távolmaradók jellemzően hiányában vannak olyan ismereteknek (például nyelvtudás, számítógép-használat, jogosítvány), amelyek növelhetnék a visszatérési esélyeiket. Általánosságban tudjuk, hogy ha valaki idejekorán kimarad az oktatási rendszerből, hátrányos élethelyzetek sorával találja magát

szembe. Adataink szerint ezek a megállapítások a kisgyermekes anyákra is igazak, ez pedig átgondolásra készíti a már működő reintegrációs, illetve munkahelyvédelmi programokat és intézkedéseket, mert kérdéses, hogy az igazán rászoruló nőkhez eljut-e a segítség.

IRODALOM

- Bálint Mónika – Köllő János. 2008. „A gyermeknevelési támogatások munkaerő-piaci hatásai.” *Esély* 2008/1. 3-27.
- Correll, Shelley J. – Stephen Benard – In Paik. 2007. „Getting a Job: Is There a Motherhood Penalty?” *American Journal of Sociology* 112(5): 1297-1339.
- Crittenden, Ann. 2001. „Sixty Cents to a Man’s Dollar” In Estelle Disch (szerk.) *Reconstructing Gender. A Multicultural Anthology*. McGraw Hill. 426-433.
- Fodor Éva – Christy Glass. 2011. „Public Maternalism Goes to Market. Recruitment, Hiring, and Promotion in Postsocialist Hungary.” *Gender & Society* 25(1): 5-26.
- OECD. 2012. Maternal employment rates. Report. <http://www.oecd.org/els/familiesandchildren/38752721.pdf>
Letöltés ideje: 2013. január 13.
- Schwartz, Felice N. 1989. „Management Women and the New Facts of Life.” *Harvard Business Review*. January-February: 65-76.

6.2. ANNYIT ÉR, AMENNYIÉRT EL LEHET ADNI? (FEKETE-NAGY PETRA – MELLES ÁGNES)

Elemzésünkben arra keressük a választ, a lakosság hogyan ítéli meg ingatlanvagyonának értékét, illetve mekkorára becsüli eladhatósági értékét. Vizsgáljuk, hogy mekkora a különbség a két ár között, ennek mértékét mi befolyásolja, továbbá azt, hogy (a területi piaci becsléseket kiindulásként tekintve) kik becsülik meg pontosabban lakásuk értékét. Ezen belül különös figyelmet fordítunk arra, hogy mely településen élnek a „pesszimisták”, vagyis azok, akik esetében a becsült eladási ár nagymértékben elmarad az ingatlan valódi értékétől.

Válaszadóinktól kétféle ingatlanár-becslést kértünk. Először arra kértük őket, hogy becsüljék meg, mennyit ér ingatlanuk (általános érték), majd pedig arra, hogy szerintük mennyiért tudnák azt értékesíteni (eladhatósági érték). A jelenlegi gazdasági és lakáspiaci helyzetben hipotézisünk az volt, hogy

1. a lakások általános értékéhez képest az eladhatósági érték jóval kisebb, tehát az emberek pesszimisták (ami az adott feltételek között azt is jelenti, hogy realisták);
2. ezek a különbségek regionálisan és településtípus szerint különböző mértékűek, s különösen azokban a térségekben, ahol a lakások alacsonyabbak, ahol nehezebb értékesíteni egy ingatlant, ott még nagyobb lesz a különbség a két becslés között;
3. a különbség mértékét az ingatlan jellege és mérete is befolyásolja: a könnyebben értékesíthető, kisebb lakásoknál az eladási ár közelebb lesz az értékhez.

A magyar családok döntő többsége (87%) saját tulajdonú lakásban, házban él.³⁹ A tulajdonban lévő ingatlanok átlagosan 80 m²-esek, 2-3 szobások, többségük (63%) jellegét tekintve családi ház.⁴⁰

Az országos átlagot tekintve a tulajdonosok körülbelül 10 és fél millió forintba becsülték ingatlanuk értékét, de a tulajdonosok 24%-a nem tudta, vagy nem akarta megbecsülni az ingatlan értékét. Azt, hogy mennyiért tudnák eladni lakásukat, átlagosan 8 és fél millió forintba becsülték, és e kérdés kapcsán még nagyobb arányban voltak azok (34%), akik nem tudták vagy nem akarták megbecsülni az eladási árat. Az országos átlagot tekintve tehát, ha ingatlanpiacon kellene értékesíteni lakásaikat, a tulajdonosok úgy gondolják, körülbelül kétfélmillió forinttal kapnának érte kevesebbet, mint amennyit szerintük ér.

A vizsgálatot mind az ingatlan értékét, mind az eladási árát megbecsülni képes válaszadókra szűkítve látható, hogy az ingatlanok értékeinek átlaga valamivel alacsonyabb, míg az eladási ár valamivel magasabb. (6.2.1. táblázat)

6.2.1. táblázat A tulajdonosok által becsült ingatlan átlagárak

	Becsült érték (millió Ft)	Becsült eladási ár (millió Ft)	Különbség (millió Ft)
A teljes sokaság körében	10551	8504	2047
A mindkét kérdésre egyaránt válaszolók körében	10388	8523	1865

³⁹ További elemzés tárgya lehet, hogy bár a háztartások jelentős többségének (79%) lakását nem terheli semmilyen pénzügyi teher, míg a tulajdonnal rendelkezők 12%-ának van ingatlanára devizahitelhez kapcsolódó, 9%-ának pedig forint alapú pénzintézeti, banki jelzálog jog bejegyzése.

⁴⁰ Az ingatlanok jellegét a kérdezőbiztosok jegyezték fel.

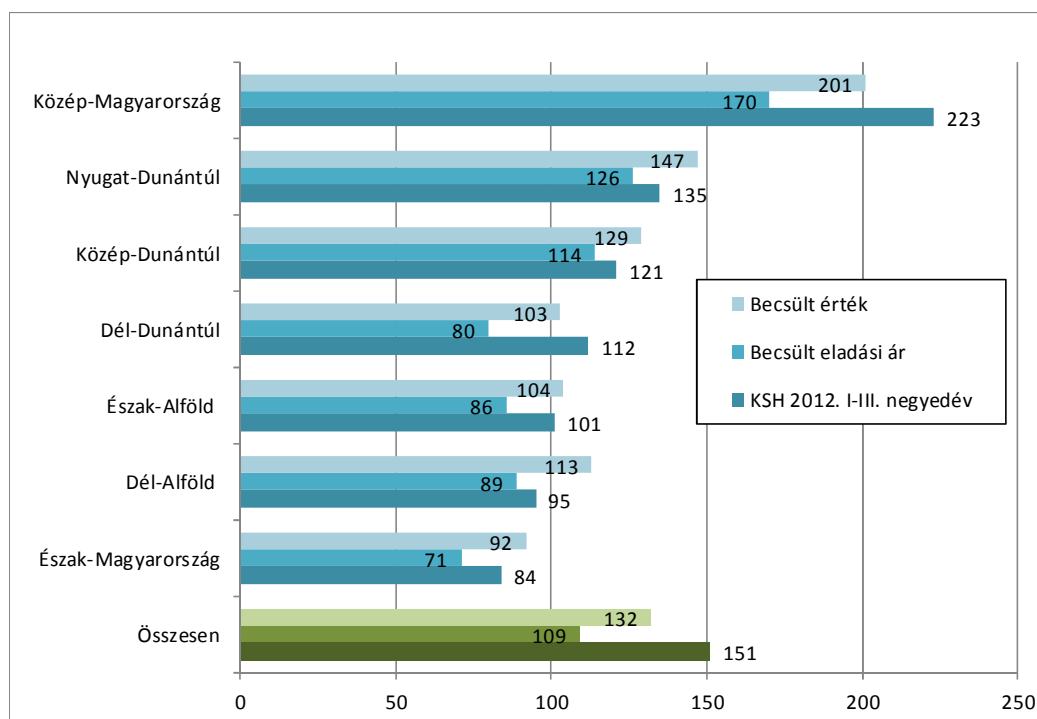
Az elemzés további részében az adatok azon tulajdonosokra vonatkoznak, akik mindkét árat egyaránt megbecsülték (1116 fő).

Mivel közismert, hogy az ingatlanárak tekintetében nagyok a regionális eltérések, következő lépésben megvizsgáltuk a négyzetméterárak regionális átlagát (6.2.1. ábra). A tulajdonosok által becsült árak mellett feltüntettük a vonatkozó, a KSH által kiadott 2012/I-III. negyedéves átlagos négyzetméterárakat⁴¹, ez maga a „megvalósult valóság”. Ezek számítása az adott időben végbement lakástranzakciókon, illetékiszabási eljárás során rögzített árak felhasználásával történik, külön az új és a használt lakásokra. A jobb összehasonlíthatóság érdekében a KSH adataiból a használt lakásokra vonatkozó adatokat használjuk. Másrésztől viszont fontos megjegyeznünk, hogy míg a KSH-s adatok végbement tranzakciókra vonatkoznak, a mi eredményeink a lakosság szubjektív előrebecslésén alapulnak.

A KSH országos használtlakás átlagára 151 ezer forint négyzetméterenként, a tulajdonosok által becsült érték országos átlaga 132 ezer forint, míg a becsült eladási ár 109 ezer forint.

A KSH átlagos lakásáraihoz a tulajdonosok becslései régiós szinten jól igazodnak. Négyzetméterárak tekintetében a közép-magyarországi régió vezet – amely magában foglalja Budapestet, ami a régió húzóereje ebből a szempontból is – legutolsó pedig az észak-magyarországi régió. A régiók többségében (hét közül ötben) ingatlanuk valós értékét magasabbra becsülték a válaszadók a hivatalos átlagos lakásárához képest. Emellett minden régióban hasonló tendencia figyelhető meg: hol kisebb, hol nagyobb mértékben, de alábecslik az eladhatósági árat a KSH hivatalos áraihoz képest, tehát az eladás tekintetében egyértelműen pesszimista a lakosság.

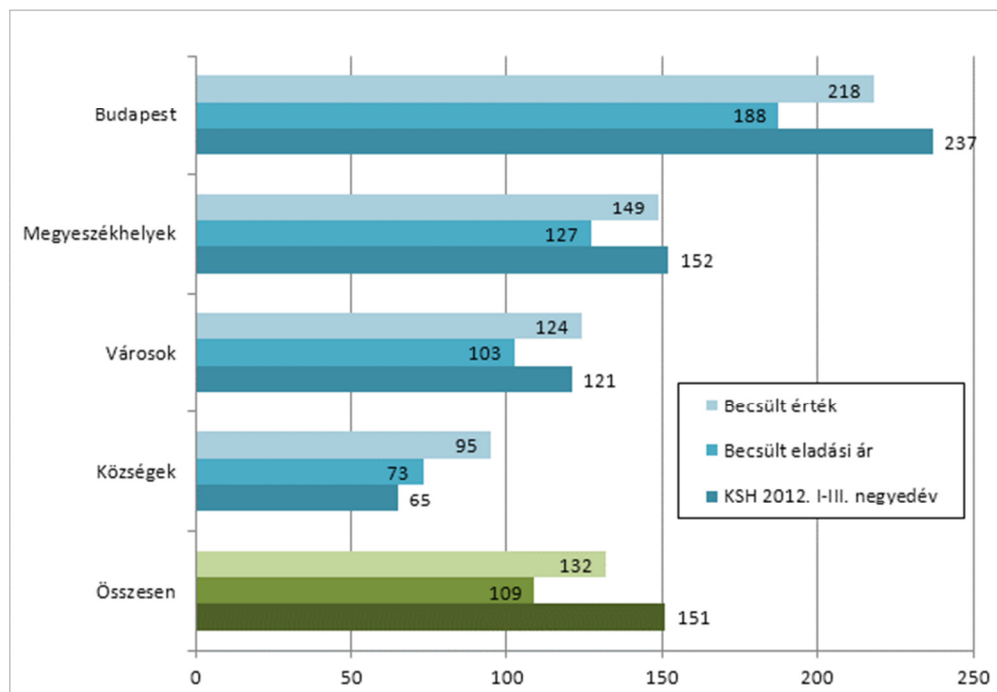
6.2.1. ábra Az ingatlanok tulajdonosok által becsült értéke és KSH eladási adatok regionális bontásban (ezer Ft/négyzetméter, N=1116)

⁴¹ http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=12847&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=697537715568618&p_lang=HU

Az ingatlanbecslések településtípusonként is úgy alakulnak, ahogy az várható volt: a nagyobb települések jobb piaci viszonyai magasabb lakásértéket valószínűsíteneek (6.2.2. ábra).

6.2.2. ábra Ingatlanok tulajdonosok által becsült értéke és KSH eladási adatok, településtípusok szerint (ezer Ft/négyzetméter, N=1116)

A települési hierarchiában lefele haladva egyre kisebb az ingatlanok négyzetméter ára is. Ugyanakkor, míg Budapest, a megyeszékhelyek és a városok tekintetében igaz a tendencia, hogy a KSH átlagos lakásárához képest a megkérdezettek alacsonyabbnak becslik ingatlanuk eladási árát, a községek tekintetében megfordul a reláció: nemcsak hogy az általános ár magasabb a ténylegeshez képest, hanem a becsült eladhatósági érték is. Összességében a községekben élő tulajdonosok becslése közelíti meg legjobban a KSH-s adatokat, ugyanakkor egyfajta „torz optimizmus” jellemzi ezt, nem gondolják, hogy az országos átlagárhoz képest ennyire keveset érne az ingatlanuk (az országos átlag körülbelül felére becsülik, holott az még annál is alacsonyabb).

A következő táblázatban regionális és településtípus szerinti bontásban is bemutatjuk az általános és az eladhatósági érték, valamint a „megvalósult valóság” alakulását és az eltérések mértékét.

6.2.2. táblázat Tulajdonosok által becsült ingatlanárak és KSH-árak

	Becsült érték (ezer Ft/m ²)	Becsült eladási ár (ezer Ft/m ²)	KSH 2012. I-III. negyedév	Becsült érték százalékos eltérése a KSH-hoz képest	Becsült eladási ár százalékos eltérése a KSH-hoz képest
Közép-Magyarország összesen	201	170	223	10	24
Budapest	218	188	237	8	21
város	189	159	180	5*	11
község	117	79	136	14	42
Közép-Dunántúl összesen	129	114	121	7*	6
megyeszékhely	134	116	149	10	22
város	125	107	126	1	15
község	133	121	80	66*	51*
Nyugat-Dunántúl összesen	147	126	135	9*	6
megyeszékhely	169	154	169	0	9
város	81	62	144	44	57
község	134	108	83	62*	30*
Dél-Dunántúl összesen	103	80	112	8	29
megyeszékhely	108	93	142	24	35
város	107	94	129	17	27
község	100	69	51	96*	36*
Észak-Magyarország összesen	92	71	84	10*	15
megyeszékhely	123	86	121	2	29
város	87	66	88	2	25
község	82	68	46	79*	47*
Észak-Alföld összesen	104	86	101	3	15
megyeszékhely	168	155	160	5*	3
város	113	91	81	39*	12*
község	61	43	36	68*	20*
Dél-Alföld összesen	113	89	95	19*	6
megyeszékhely	160	130	146	10*	11
város	112	91	80	39*	14*
község	78	55	39	100*	40*
Összesen	132	109	151	12	28

A százalékos eltérések esetében a csillaggal megjelölt területeken felülbecslés történt, a többi helyen negatív irányú volt a becslés. A becsült eladási ár tekintetében a nyugat-dunántúli városok tulajdonosai a legpesszimistábbak, a KSH-s adathoz képest ugyanis majdnem 60%-kal becslik alá ingatlanuk eladási árát.

A KSH átlagos lakásárához képest a községekben élők (a közép-magyarországi régiót kivéve) minden régióban nagymértékben felülbecslik mind az ingatlan értékét, mind pedig az eladási árát. A becsült érték esetében a dél-alföldi régióban kiemelkedően magas az eltérés: itt a valóságban lakásuk csak a felét érné ahhoz képest, mint amennyire tartják.

Egy ingatlan értéknél meghatározó a lakás településen belüli lakáspiaci helyzete és magának az épületnek a jellege, amelyben a lakás található, vagy az amilyen a ház maga.⁴² A tulajdonosok által becsült négyzetméterár

⁴² Az ingatlanok jellegét és településen belüli lakáspiaci helyét a kérdezőbiztosok jegyezték fel.

a településükön belüli lakáspiac-övezeti besorolással egyenesen arányosan növekszik (6.2.3. táblázat). A lakáspiacon olcsónak számító övezetben átlagosan 106 ezer Ft/m²-re becsülték lakásuk értékét a tulajdonosok, míg a helyileg legmagasabbra értékelt területen (az országos átlagot jelentősen meghaladva), 180 ezer Ft/m²-re. A lakáspiaci helyzet egyes típusaiban a megkérdezettek 17-22%-kal kevesebbnek gondolnák lakásuk értékét, ha eladnák, s ez az arány nem magasabb a jobb lakáspiaci helyzetű övezetekben sem, vagyis a pesszimizmus mértéke nem függ a piaci helyzettől.

6.2.3. táblázat A tulajdonosok által becsült ingatlanárak lakáspiaci övezetek szerint (N=1020)

	Becsült érték (ezer Ft/m ²)	Becsült eladási ár (ezer Ft/m ²)	Különbség (%)
Olcsó lakáspiaci övezet	106	83	22
Közepes, átlagos lakáspiaci övezet	135	114	16
Helyileg magasabbra értékelt lakáspiaci övezet	137	113	17
Helyileg a legmagasabbra értékelt lakáspiaci övezet	180	149	17

A lakás jellegével összevetve a tulajdonosok becsléseit számos figyelemre méltó adatot emelhetünk ki. Így például azt, hogy a legalacsonyabb négyzetméter árat a családi házak esetében regisztráltunk, mind érték (117 ezer Ft/m²), mind eladási árnál tekintetében (95 ezer Ft), és a legnagyobb százalékos különbség is a családi házak esetében, tehát itt a legpesszimistábbak a tulajdonosok, a legmagasabbra az eladási árat (145 ezer Ft/m²) a többlakásos villában, sorházban, társasházban található ingatlanokat értékelték és a legkisebb százalékos különbséget is a többlakásos villák, sorházak, társasházak esetében találjuk, azaz az ilyen ingatlanal rendelkezők a legkevésbé pesszimisták. (6.2.4. táblázat)

6.2.4. táblázat Tulajdonosok által becsült ingatlanárak ingatlan jellege szerint (N=1042)

	Becsült érték (ezer Ft/m ²)	Becsült eladási ár (ezer Ft/m ²)	Különbség (%)
Családi házban	117	95	19
Többlakásos villában, sorházban, társasházban	162	145	10
Régi típusú, városi (bér)házban	148	128	13
Új típusú városi (bér)házban (panel stb.)	162	135	17

A lakás jellegéhez szintén hozzátartozik a mérete, amit itt az adott ingatlan szobáinak száma mutat. Az egyszobás ingatlanok értékét a megkérdezett tulajdonosok átlagosan 123 ezer Ft/m²-re becsülték, míg a négy vagy annál több szobával rendelkező ingatlanok értékét már 142 ezer Ft/m²-re. Az egy- és a kétszobás, valamint a nagyobb, négy- vagy annál több szobás ingatlanoknál az eladási árat 16-17 százalékkal kevesebbre becsülték értékénél, míg a háromszobás ingatlanok esetében a legnagyobb a különbség (23%). (6.2.5. táblázat)

6.2.5. táblázat A tulajdonosok által becsült ingatlanárak ingatlan szobaszám szerint (N=1116)

	Becsült érték (ezer Ft/m ²)	Becsült eladási ár (ezer Ft/m ²)	Különbség (%)
Egyszobás	123	102	17
Kétszobás	135	113	16
Háromszobás	135	104	23
Négy- vagy több szobás	142	119	16

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy feltevéseink annyiban beigazolódtak, hogy a lakások szubjektív értéke általánosságban alulmarad az eladási árnál – a lakosság körében jellemző a pesszimizmus. A regionális és településtípus szerinti bontásból kiderül, hogy a lakosság reálisan látja ingatlanpiaci helyzetét, becsléseik minden esetben együtt mozognak a KSH megfelelő lakáspiaci négyzetméter-áraival. A településen belüli lakáspiaci helyzet, az ingatlanok helyzete és a szobák száma ugyanakkor nem befolyásolja a pesszimizmus mértékét.

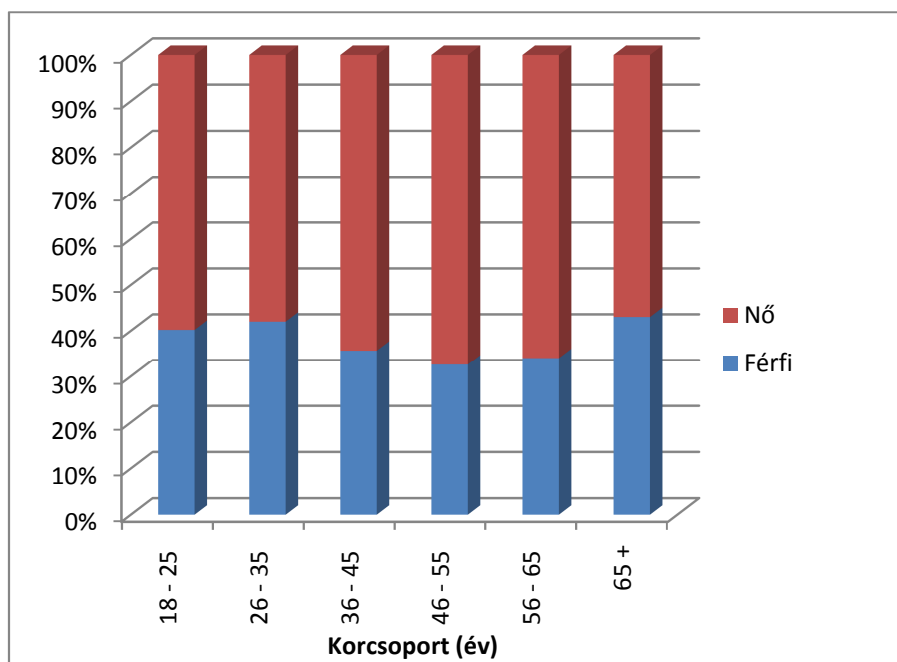
6.3 KIK JÁRNAK SZÍNHÁZBA? (ANTAL EDIT)

A színházba járás, a közvélekedés alapján általában a klasszikus műveltség és kultúra szimbóluma, és gyakran az internet-központú mai világ egyfajta ellenpontjaként fogalmazódik meg. A Háztartás Monitor kutatás 2012-es adatai segítségével megvizsgálunk néhány olyan szociológiai tényezőt, amelyek összefüggésben vannak a színházba járási szokásokkal. Kulturális szokásainkat a társadalmi helyzet, az életciklus, a lakóhely és az értékrend együttesen alakítják. Így képet kaphatunk a magyar társadalom hagyományos és modern kultúra fogyasztási szokásairól, és arról, hogy a színházba járás és az internet-használat valóban egymás ellenpontjai-e vagy jól megférnek egymás mellett.⁴³

A vizsgálat alapjául a 18 éven felüli felnőtteket tekintjük (N=3477)⁴⁴. A megkérdezettek 13%-a (459 fő) látogatott el legalább egyszer színházi előadásra az elmúlt egy évben.

A korcsoportok között az átlaghoz képest nincsenek nagy eltérések, de az életkor előrehaladtával az idősebb korcsoportban nagymértékben csökken a színházlátogatás előfordulása: míg a 18–25 évesek körében 14%, addig a 65 év felettiek csupán 9% fordult meg színházban az elmúlt évben. A nemek szerinti bontás igazolja a korábbi kutatásokból ismert tényt, miszerint a nők nagyobb arányban járnak színházba. Míg ugyanis a férfiak 11%-a volt az elmúlt egy évben színházi előadáson, addig a nők közel másfélszer nagyobb arányban, 15%-ban fordultak elő előadásokon.

6.3.1. ábra Az elmúlt egy évben színházi előadáson résztvevők nemi megoszlása a kor szerint

⁴³ A kutatás nem terjed ki a különböző színházi előadás műfajok népszerűségére, így mélyebb elemzést az elit- és szórakoztató előadások tekintetében nem tudunk adni.

⁴⁴ Mivel a középiskolai rendszerben tanuló gyerekek színházlátogatási tevékenységét a szülők szokásai és az iskolánként eltérő tantervi előírások és pedagógusi előírások nagyban befolyásolják, a vizsgálati eredmények nem tükröznék a korosztály színházba járási szokásait, így őket a mintából kivettük.

Ha a kort és nemet együttesen vizsgáljuk a színházlátogatók körében (6.3.1. ábra), akkor láthatjuk, hogy a nők részvétele a 36-65 év közötti korosztályokban múlja felül leginkább a férfiak részvételi arányát, majdnem megduplázva azt. A férfiak részvétele minden korcsoportban tartósan 43% alatt marad.

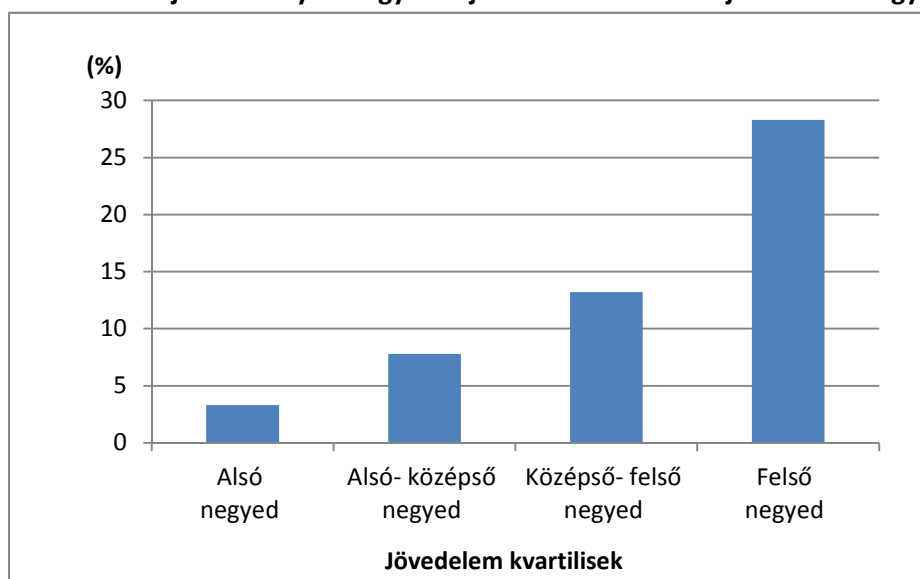
A következő demográfiai jellemző, amiről azt gondoljuk, hogy az elérhetőség egyenlőtlen esélye miatt befolyással bír a színházba járási tevékenységre a településtípust vizsgálva eleve adott, hogy a budapestiek és a megyeszékhelyen élők könnyebben juthatnak el színházba, ezért nem meglepő, hogy a nézők lakóhelyük szerinti összetétele a településlejtő szerinti hierarchikus sorrendiséget mutatja.⁴⁵

A színházba járók 39%-a budapesti, 25%-a megyeszékhelyen, 19%-a egyéb városban és 17%-a pedig községekben lakik. Érdekes ezt összevetni azzal a hasonló, de más jellegű KSH adattal, ami szerint 2011-ben az összes színházi látogatás 55%-a fővárosban, 43%-a a többi városban és alig 2%-a volt a községekben.⁴⁶ (KSH 2011)

A községek helyi 2%-os színház látogatottsága és a mért 17%-os részvétel közötti nagyobb különbség abból adódik, hogy a községekben élők kénytelenek a kulturális kínálat helyszínére utazni – és az érdeklődők ezt meg is teszik. (Ezt részben segítheti, hogy a felnőtt válaszadók majdnem felének 48%-nak van gépjárművezetői engedélye, a színházba járók esetében ez az arány látványosan magasabb (75%), és ez érvényes a községben élő színházlátogatókra is.).

Az egy főre jutó nettó jövedelem elemzése alapján elmondhatjuk, hogy a jövedelmi helyzet erősen befolyásolja a kulturális fogyasztást.

6.3.2. ábra A színházba járók aránya az egy főre jutó nettó háztartási jövedelem negyedei szerint

A jövedelem növekedésével egyenes arányban növekszik a színházlátogatás gyakorisága, hiszen míg az alsó negyedbe tartozók csupán 3%-a jár évente színházba, addig a felső negyedbe tartozók 28%-a. A település típusa szerint elemezve az átlag egy főre jutó nettó havi jövedelmet megállapíthatjuk, hogy összességében a színházba

⁴⁵ A lakóhely alapján mért különbségek nyilvánvalóan még nagyobbak lennének, ha a községeket a szerint is meg tudnánk különböztetni, hogy valamely város agglomerációjába tartoznak vagy sem.

⁴⁶ KSH (2011): Színházak statisztikái 2011 (<http://www.piacutatasok.hu/2012/09/ksh-szinhazak-statisztikai-2011.html>)

járók jövedelme több mint másfélszerese a színházba nem járókénak. Budapesten legnagyobb a különbség (47% és 56 ezer Ft), ezt követik a községek (közel 40%-os különbséggel és közel 30 ezer Ft-tal). (6.3.2. táblázat)

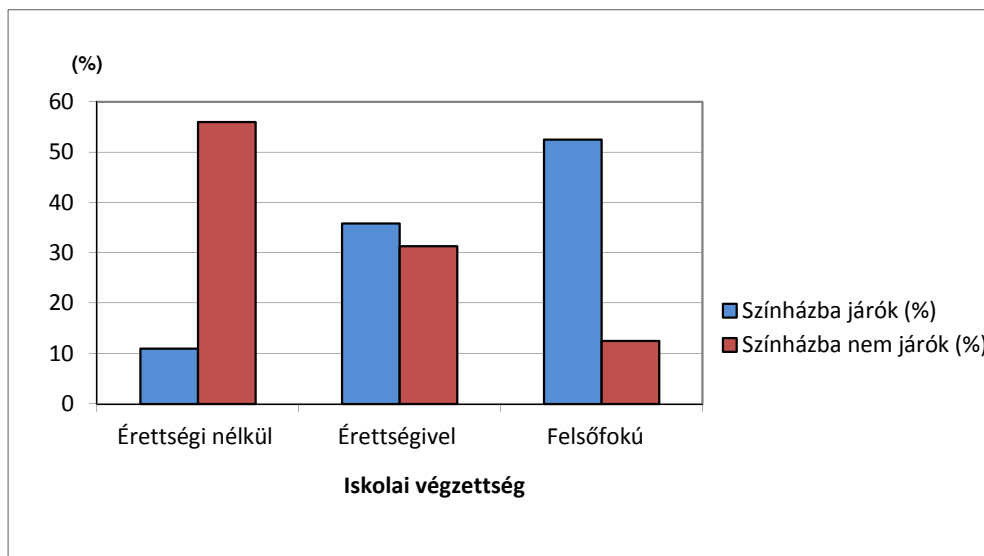
6.3.1. táblázat Egy főre jutó nettó havi jövedelem megoszlása a színházba járás és település típusa szerint

Település típus	Színházba járó, Ft	Színházba nem járó, Ft átlag	Színházba járó jövedelme, %	Színházba nem járó arányában, %
Budapest	175 709	119 681	147	100
Megyeszékhely	115 364	93 737	123	100
Város	105 443	78 187	135	100
Község	105 443	75 692	139	100
Összesen	135 667	87 019	156	100

Az iskolai végzettség szerinti mintázat sem mutat váratlan képet – a megoszlás jól tükrözi, hogy a hagyományos kultúra fogyasztásában a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők vesznek részt kimagasló arányban. (6.3.3. ábra)

A színházba járók több mint a felének van felsőfokú iskolai végzettsége, és csak tizede érettségi nélküli iskolai végzettségű. Hasonló mintázatra utal a nyelvismeret is: a legalább egy idegen nyelvet beszélők aránya, a színházba járók esetében 65%, ami közel háromszorosa a színházba nem járók, de nyelvet beszélők arányához képest (22%).

6.3.3. ábra Színházba járók és nem járók iskolai végzettség szerint (N=3477*)

Láttuk, hogy a különböző végzettségű és jövedelmi helyzetű csoportok milyen arányban vesznek részt színházi előadáson, amely a hagyományos kultúra klasszikus eleme. A szocio-demográfiai szempontok és egyéb egyéni jellemzők alapján azt is megállapíthatjuk az elmúlt egy évben színházi előadást látogató közönségről, hogy minél magasabb iskolai végzettséggel, és minél több iskolán kívüli-felüli emberi tőkével (gépkocsivezetői jogosítvány és nyelvtudás) rendelkezik valaki, annál nagyobb az esélye annak, hogy részt fog venni a magaskultúra fogyasztásában.

Ami a munkaerő-piaci helyzetet illeti, míg a magyar felnőttek közel fele (46%) rendelkezik munkahellyel jelenleg, addig a színházba járók közül is csak tízből hatan aktívak, tehát ők azok, akik a munka mellett is időt tudtak szánni a színházi előadásra való részvételre.

Ha a további egyéni jellemzőket vizsgáljuk, az egészségi állapot alapján azt találjuk, hogy tízből kilenc (92%) színházi előadást látogató állítja azt önmagáról, hogy legalább olyan egészséges, mint a hasonló korúak általában, vagy attól jobbnak tartja a saját egészségi állapotát. A színházba nem járók esetében minden ötödik válaszadó rosszabb egészségügyi állapotúnak tartja magát a környezeténél. A válaszadók saját megítélésén alapuló egészségi állapotot vizsgálva elmondhatjuk azt, hogy a színházba járásnak fontos és szükséges eleme a jó közérzet, a jó egészség.

A továbbiakban egyéb szórakozási lehetőségekkel együtt vizsgálva a színházi előadásra való részvételt megállapíthatjuk: a felnőtt megkérdezettek összességében közel azonos arányban jártak színházban, moziban, múzeumban- kiállításon (13-15%) az elmúlt egy évben, de könnyűzenei koncerten közel egyharmadával kevesebben, hiszen ott minden tizedik válaszadó járt, míg komolyzenei koncerten-hangversenyen pedig ennél is kevesebben, csak minden huszadik válaszadó (5%) vett részt. (6.3.2. táblázat)

A színházba nem járók nem járnak más kulturális programra se, hiszen a fenti a kulturális tevékenységeken részt nem vevők aránya 90% fölött van minden programlehetőség esetében. A színházba járók több mint a fele (58%) múzeumba, kiállításra is ellátogatott, tízből több mint öt megkérdezett pedig mozifilmvetítésen is részt vett az elmúlt 12 hónapban. Komolyzenei és könnyűzenei koncertet vagy hangversenyt a színházba járók kis eltéréssel, közel azonos arányban (29-31%) hallgattak meg, azaz a színházba járók harmada komolyzene-fogyasztó is egyben.

Visszatérve kiinduló kérdésünkre: a hagyományosnak számító színházlátogatás és a modernitás fő tevékenysége, az internet-használat nem zárja ki egymást, sőt. A megkérdezetteknek több mint a fele (53%) ugyanis gyakori internet-használó (legalább hetente többször), a ritkán internetezők aránya pedig elenyésző a mintában (7%), kettőtöd pedig nem használ internetet. A színházlátogatók esetében az internet-használat azonban ennél intenzívebb, hiszen a rendszeres használók aránya a 86%. Csupán tízből egy (9%) színházba járó válaszadó nem használ soha internetet, és ez lényegesen alacsonyabb, mint a teljes népességben tapasztalt 40%-os arány.

6.3.2. táblázat A színházba járás és egyéb jellemzők összefüggései

		Volt színházi előadásra az elmúlt 12 hónapban		Összesen (N=3477) %
		Igen	Nem	
Moziban járt*	Igen (%)	55	10	15
	Nem (%)	61	90	85
Múzeumban, kiállításon járt*	Igen (%)	58	6	13
	Nem (%)	42	94	87
Hangversenyen, komolyzenei koncerten járt*	Igen (%)	29	1	5
	Nem (%)	71	99	95
Könnyűzenei koncerten járt*	Igen (%)	31	7	10
	Nem (%)	69	93	90
Használ internetet	Gyakran (min. hetente többször) (%)	86	47	53
	Ritkán (min. vagy ritkábban, mint havonta) (%)	5	8	7
	Soha (%)	9	45	40

* Az elmúlt egy évben legalább egyszer

Összegezve tehát a színházba járásról mint kulturális szokásról megállapíthatjuk, hogy a jellemzők közül elsősorban az iskolai végzettség, majd a jövedelem és a válaszadó neme a legfontosabb befolyásoló tényezők, melyek továbbra is megerősítik az eddigi kutatásokból ismert tendenciákat. Színházba járónak leginkább azok a magas iskolai végzettségű, magas jövedelmű nők tekinthetők, akik dolgoznak, van jogosítványuk, legalább egy idegen nyelven beszélnek, és rendszeresen használják az internetet, legalább olyan egészségesek, mint a környezetében élő hasonló korúak.

6.4. KI A CIGÁNY? – ÚJRATÖLTVE⁴⁷ (LAPOS ANDRÁS⁴⁸)

A kilencvenes évek végén nagy vita dúlt arról, hogy „ki a cigány”⁴⁹. Rövid írásomban nem a kérdést akarom megválaszolni, sőt új gondolatot sem vetek fel, csupán az 1999. évi Monitor-kutatás kapcsán végzett elemzést tekintem át újra, s csak arra vagyok kíváncsi, hogy az akkori eredményekhez képest változott-e mára a helyzet, s ha igen, miképpen.

6.4.1. 1999⁵⁰

Az 1999. évi Monitor-vizsgálat során ugyanazon kérdőívben először a kérdezettől tudakoltuk meg, hogy mely nemzetiséghez vagy népcsoporthoz tartozónak vallja magát, majd a kérdező ítélte meg, hogy a kérdezett cigány-e, vagy sem. A kétféleképpen szerzett információ összevetéséből arra a megállapításra jutottunk, hogy igaz az a feltételezés, miszerint az önbevalláson (öntudatos cigányidentitáson vagy az eltagadhatatlan helyzetet alázatosan tudomásul vevő magatartáson) alapuló becslés a politikailag inkorrekt, rasszista beidegződésen, a többségi társadalom előítéletességén alapuló módszerrel végzett becslésnél kisebb arányt mutat. Ekkor önbevallással a mintában 2,3% volt a cigányok aránya, a kérdező ítélete szerint „biztosan” 2,2%, „bizonytalanul” további 1,7%. Azokról, akik cigánynak vallották magukat, az esetek túlnyomó részében a kérdezők is azt állították, hogy cigánynak látszanak. A kérdezők által „biztosan” vagy „bizonytalanul” cigánynak tekintett kérdezetteknek ugyanakkor csak 50%-a, illetve 5%-a vallotta magát cigánynak.

A teljes mintához képest a magukat cigánynak vallók, illetve azokat a kérdezők biztosan vagy bizonytalanul cigánynak tartottak, 1999-ben a következő jellemzőket mutatták (F6.4.1. táblázat):

- a cigányságukat vállalók fiatal, sokgyerekes, kisközségekből élő emberek voltak, akik átlagos felüli arányban éltek szegénységben, nélkülözésben éltek rossz lakásaikban, és munkájuk nem volt;
- a cigánynak tartott, de magukat cigánynak nem vallók sokban hasonlítottak az előző csoporthoz, ami nem meglepő, hiszen vélhetően éppen az előbbiekhöz való hasonlóság miatt minősítették őket cigánynak. Abból a szempontból azonban különböztek tőlük, hogy körükben a mintáénál nem magasabb a kisközségekből, azon belül is rossz környéken vagy/és rossz állapotú házban élők aránya. Ez az eltérés vagy arra ad lehetőséget, hogy rejtsek cigány voltukat, vagy azzal jár, hogy hamisan véljék (szegénységük, vö. „cigány életmódjuk” miatt) őket cigánynak;
- a „bizonytalanul” cigánynak minősítettek csoportjába tartozók valamivel idősebbek, viszonylag kevésbé szegények voltak, de az első típushoz hasonlóan rossz környéken, rossz házban vagy lakásban éltek, ami úgy tűnik, elég volt ahhoz, hogy cigánynak nézzék őket.

Még jobban érzékelhető a cigányságukat vállalók és a cigánynak tartottak közötti eltérés, ha társadalmi jellemzőiket nem a teljes mintával, hanem egymáshoz képest vetjük össze (6.4.1. táblázat).

⁴⁷ A kilencvenes évek végére vonatkozóan – miként a vita maga is – a *cigány* szót használom, de mivel a későbbiekben a *roma* kifejezés vált elfogadottá, a 2012-es elemzés során – mint a kérdőívben is –, ez a fogalom szerepel.

⁴⁸ „Mivel az 1999-es hasonló témájú elemzést Lapos András álnéven írtam, a folytatást is így közlöm – Sik Endre.”

⁴⁹ Csupán ízelítőnek az irodalomjegyzékben összeszedtem e vita legfontosabb darabjait.

⁵⁰ Részletesen lásd Sik (1999).

6.4.1. táblázat A magukat cigánynak vallók, illetve a „biztosan” vagy „bizonytalanul” cigánynak tekintett csoportok jellemzői, 1999

	Cigánynak vallja magát	„Biztosan” cigánynak tekintett	„Bizonytalanul” cigánynak tekintett	Összes cigány vagy cigánynak tekintett
N	88	83	52	224
Községi lakos (%)	61	39	42	49
Nélkülöző (%)	27	43	20	31
Adóssága van (%)	89	60	31	64
Befejezetlen nyolc általános iskolai végzettsége van (%)	30	18	19	23
Rendszeresen gyógyszert szed (%)	42	34	54	42
Úgy véli, gondjai többségén aligha tud segíteni (%)	32	26	46	33
Úgy véli, aki vinni akarja valamire, rákényszerül arra, hogy áthágja a szabályokat (%)	43	50	71	52
Úgy véli, ebben az országban becsületes úton nem lehet meggazdagodni (%)	50	73	53	59
Alsó osztályba tartozó (%)	31	24	22	26
Hívő (%)	43	30	30	35
Rendszeres újságolvasó (%)	39	32	55	40
Legalább háromgyerekes háztartás tagja (%)	28	10	8	17
Megtakarítás értéke (ezer Ft)	5,2	0,1	24,1	7,7
Éves személyes jövedelem (ezer Ft)	33	187	262	223

Megjegyzés: A táblázatban szereplő dimenziók eltérése a teljes minta átlagától szignifikáns.

A magukat cigánynak vallók a másik két csoporthoz képest iskolázatlanabbak voltak, nagyobb arányban tekintették magukat az alsó osztály tagjának, több volt közöttük a hívő és a községi lakos, sokgyerekes háztartásban éltek, többségüknek volt valamennyi adóssága, a rokonokkal szorosabb kapcsolatot tartottak, és sokat néztek hétköznapi tv-t.

A „biztosan” cigánynak nézett, de magukat cigánynak nem vallók csoportjára a másik két csoporthoz képest jellemző volt az alacsony jövedelműek és a nélkülözők magas aránya, akik úgy vélték, „ma Magyarországon nem lehet becsületes úton meggazdagodni”.

A „bizonytalanul” cigánynak nézett, de magukat cigánynak nem vallók csoportjára a másik két csoporthoz képest jellemző, hogy több volt közöttük a betegeskedő, a sorsába beletörődő, a szabályok kényszerű áthágását tényként elfogadó válaszadó csakúgy, mint a rendszeres újságolvasó, a kis létszámú, illetve nem családi háztartásban élő és a viszonylag jobb módú (több megtakarítással rendelkező, nagyobb jövedelmű).

Az 1999. évi adatok alapján azt a következtetést vontuk le, hogy a szegénység, illetve az idős kor, a betegeskedés, a rossz lakáskörülmények valószínűsítik, hogy a kérdező akkor is cigánynak tekintsen valakit, ha az illető ezt nem állítja magáról.

6.4.2. 2012

A 2012. évi Monitor-kutatás eredményei nem minden szempontból vethetők össze az 1999. évi kutatásban nyert eredményekkel. 2012-ben ugyanis a roma származást két kérdéssel vizsgáltuk (a kérdezett milyen nemzetiségűnek tekinti magát elsősorban, illetve másodsorban), így a roma identitásuk aránya az ilyen identitással nem rendelkező, de a kérdező által romának tekintettekhez képest nem hasonlítható össze az 1999. évi adatokkal.

2012-ben a kérdezettek kb. 5%-a (közülük minden harmadik első identitásként, kétharmaduk második identitásként) mondta magát roma származásúnak, s ezen felül a kérdezők kb 3%-ukat tekintette (fele - fele arányban) biztosan vagy bizonytalanul romának. Másként, 2012-ben a magukat romának vallók többen vannak (56%), mint azok, akikről biztosan (22%) vagy bizonytalanul (22%) állította a kérdező, hogy roma származású, noha maga ezt nem állította.

A kétszeres identitást tételező kérdés azt is lehetővé tette, hogy a két identitás vállalásának sorrendje alapján is vizsgálódjunk. E szerint a kérdezettek kétharmada elsősorban magyarnak, másodsorban romának, egyharmada elsősorban romának vallja magát (6.4.2. táblázat).

A 2012-es és 1999-es összetételi adatok egy szempontból hasonlíthatók össze, s abban nem is történt változás: azokat, akik magukat romának tekintik, a kérdezők is annak számítják, ugyanakkor akiket a kérdezők biztosan romának ítélnék, azok körében a magukat romának vallók aránya csak háromnegyed, a bizonytalanul romának nézettek között viszont egy roma identitású kérdezett sem volt.

Első nekifutásként vizsgáljuk meg az 1999-es adatfelvételhez hasonló módon, hogy miben különböznek a magukat romának vallók, illetve a kérdezők által biztosan vagy bizonytalanul romának tekintettek. Azt látjuk, hogy a magukat romának vallók között nagyobb a községben élők, az észak-magyarországiak és dél-dunántúliak, a kevésbé iskolázottak, a magukat az alsó osztályba sorolók, a vallásosabbak, a szegényebbek, a nagyobb háztartásokban élők, az egyenlőtlenebb jövedelműek és a munkahiányosak aránya, ugyanakkor azok körében, akik magukat nem romaként definiálták, noha a kérdezők biztosan romaként azonosították őket, magas a városiak, az észak-alföldiek és közép-dunántúliak aránya, míg a magukat nem romaként definiálókat, de a kérdezők által bizonytalanul romának véltek körében magas a budapestiek és nyugat-dunántúliak, a szakmunkás képzettségűek és az idősebbek aránya. A magukat romaként definiálókhöz képest mindkét csoport azonos abban a tekintetben, hogy nagyobb a magukat magasabb társadalmi osztályba sorolók, a nem vallásosak, a magasabb és egyenlőbben elosztott jövedelműek, a kisebb háztartásokban élők, a munkához jutók aránya.

Elnagyoltan tehát azt mondhatjuk, hogy a roma identitásúak a „szabályos” romák, ott élnek, ahol a statisztika szerint is magas a romák aránya, továbbá szegények és marginalizáltak. Ezzel szemben azok, akiket csak a kérdezők tekintenek romának, inkább városiak, és relatíve jobb helyzetben vannak. Különösen igaz ez azokra, akiket bizonytalanul ítélnék romának a kérdezők, s akik köre – mint láttuk – egyáltalán nem esik egybe az önmagukat romaként definiálókkal.

Kisebbség az eltérések azok között, akik első, illetve második identitásként tekintik magukat romának: a romaságot első identitásként választók között különösen magas a szegregált régiókban élők és a magasabb iskolázottságúak aránya.

6.4.2. táblázat A magukat elsősorban, illetve másodsorban romának vallók, illetve a „biztosan” vagy „bizonytalanul” romának tekintett csoportok jellemzői, 2012

	Elsősorban romának érzi magát	Másodsorban romának érzi magát	„Biztosan” romának tekintett	„Bizonytalanul” romának tekintett	Összesen
<i>N</i>	48	99	59	58	264
Településtípus (%)					
Budapest	0	3	9	40	12
Megyeszékhely	23	17	9	5	14
Város	17	22	42	23	26
Község	60	58	40	32	48
Régió (%)					
Észak-Magyarország	34	34	25	15	28
Észak-Alföld	17	5	15	0	8
Dél-Alföld	3	13	11	10	10
Budapest	0	3	9	40	12
Közép-Magyarország	11	14	9	7	11
Közép-Dunántúl	3	6	17	5	6
Nyugat-Dunántúl	3	6	2	13	6
Dél-Dunántúl	29	19	13	10	19
Iskolai végzettség (%)					
Legfeljebb 8 általános iskola	77	80	71	56	72
Szakmunkásképző	10	16	24	37	21
Magasabb végzettség	13	4	5	7	7
Egyéb jellemzők					
Alsó osztályba tartozik (%)	51	45	34	30	41
Nem vallásos (%)	22	18	46	30	26
Életkor (év)	39	35	37	44	38
Egy főre jutó jövedelem (ezer forint)	347	382	506	747	482
Háztartásnagyság	4,4	5,1	3,6	3,0	4,2
Munkaintenzitás	0,15	0,24	0,28	0,36	0,26

Megjegyzés: A táblázatban szereplő dimenziók eltérése a teljes minta átlagától szignifikáns.

6.4.3. ÖSSZEFOGLALÁS

Látható, hogy az önbevallásom alapuló roma identitásúak csoportjánál 2-3 százalékponttal magasabb azok köre, akiket a kérdezők (jobbára bizonytalanul) romaként azonosítanak. A szakmai-etikai kérdés, amit ennek alapján fel lehet vetni, a következő: lehet-e a jó cél érdekében rossz eszközt használni? Az adatok ugyanis arra utalnak, hogy a bizonytalanul romaként azonosított kérdezettek a roma társadalom városi, integrált, sikeresebb részéhez tartozhatnak, márpedig a legtöbb romakutatás mintavételi problémáinak legnagyobb gondja, hogy ezt a kört hogyan lehetne elérni, hiszen ennek hiányában az integráció esetleges sikereit nem lehet bemutatni. Eközben azonban az alkalmazott kérdezési megoldás politikailag inkorrekt, amennyiben a kérdezők – noha ők felfogásunk szerint a kutatást segítő különleges felkészültségű szakemberek, akik be tudnak jutni az emberek

otthonaiba, szóba tudnak állni bárkivel, s e tekintetben a survey típusú kutatás pótolhatatlan „csavarjai” – munkájuk során mégis azt a felismerési technikát alkalmazzák, amit a diszkriminációtesztelési kutatások során diszkriminációként azonosítunk, s amit a magyar törvények is büntetnek.

IRODALOM

Havas Gábor-Kemény István-Kertesi Gábor (1998) A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika*, március

Kertesi Gábor (1998): Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről. *Replika*, 29.

Ladányi János-Szelényi Iván: Még egyszer az etnikai besorolás objektivitásáról. *Replika*, 30. szám

<http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/30/objekt.htm>

Ladányi János _ Szelényi Iván (1997) Ki a cigány? Ki a cigány? *Kritika*, december

http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf443.pdf

Lapos András (1995) A longitudinális cigány. *Replika*, 17-18. sz., 246-250. old.

<http://www.romapage.hu/hircentrum/article/70995/69/>

Molnár László-Skultéty László (1999) Egy vita margójára, avagy mit is tudunk a romákról? *Szociológiai Szemle* 2 sz. <http://www.szociologia.hu/dynamic/9902molnar.htm>

Sik Endre (1999): Monitor-mozaikok. *Szociológiai Figyelő*, 1–2. szám, 141–147. oldal.

<http://www.c3.hu/~szf/Szofi99/05/05-Area-1.htm>

F6.4.1. táblázat Azon jellemzők, amelyek esetében a magukat cigánynak vallók és a cigánynak nézettek erősen eltérnek a teljes mintától, 1999

	Magukat cigánynak vallók	„Biztosan” cigánynak nézettek	„Bizonytalanul” cigánynak nézettek
Arányuk a teljes mintában (%)	2,3	2,2	1,7
1000 lakosnál kisebb község (%)	5	–	–
Születés éve (19xx)	64	63	52
Éves egy főre jutó háztartási jövedelem (ezer forint)	170	143	216
Adóssága van (%)	6	–	–
Nincs hűtőgépe (%)	12	8	–
Nincs mélyhűtője (%)	5	–	–
Nincs színes tévéje (%)	–	6	–
Havonta van likviditási gond (%)	5	5	–
Befejezetlen általános iskolai végzettség (%)	5	–	–
Gyes, gyed(%)	9	8	–
Alkalmi munkás (%)	–	10	8
Munkanélküli (%)	–	7	4
Szociális segélyezett (%)	11	7	–
Munkaképes korú eltartott (%)	9	5	–
Elégedetlen ... (%)	9	7	5
▪ az életpályájával			
▪ a jövőjével	5	5	4
▪ az életszínvonalával	9	–	5
▪ a családjával	7	9	6
▪ az egészségével	5	5	4
Háromgyerekes háztartás tagja (%)	18	5	4
Nem nukleáris családban él (%)	6	6	–
Háztartásnagyság (átlag, fő)	5,1	5,6	–
Alsó osztályba tartozik (%)	7	5	–
Lakása ... (%)	7	11	–
▪ dohos			
▪ sötét	9	7	4
▪ rossz levegőjű	–	7	–
▪ aládúcolt	15	12	–
▪ rossz a környék	18	–	6

Megjegyzés: A táblázatban csak azokat a számértékeket közöljük, ahol az adott csoportban az érték a teljes minta átlagától szignifikánsan eltér.

F6.4.2. táblázat A kérdezőbiztosok véleményének és a megkérdezett önbesorolásának kapcsolata (fő)

Kérdezőbiztos véleménye/	Szülők között van roma		Szülők között nincs roma		Összesen
Önmeghatározás	Ő roma	Ő nem roma	Ő roma	Ő nem roma	
Cigány	521	110	70	1 170	1 871
Nem tudom	6	13	1	573	593
Nem cigány	10	29	4	23 980	24 023
Összesen	537	152	75	25 723	26 487

Forrás: Molnár-Skultéty (1999). 1. táblázat - Szonda Ipsos felmérés alapján saját számítás

6.5. KERESZTNEVEK A CÉLKERESZTBEN (FEKETE-NAGY MANCI – SIK ERNŐ⁵¹)

A TÁRKI Háztartás Monitor 2012-es kutatásában a válaszadók keresztnéveinek gyakorisága alapján tett kérdésre keresünk választ: az első módszertani, a második szociológiai szempontból izgalmas. Az első, hogy ha létrehozunk egy reprezentatív mintát, akkor reprezentatív lesz-e ez olyan jelenségekre is, amelyekről van mintakeretünk, de azt nem vettük figyelembe a minta kiválasztása és súlyozása (reprezentatívvá erőszakolása) során? A másik kérdés pedig, hogy igaz-e az alábbi két, nemritkán hallható köznapiság feltételezése: a kisebbségben/szegénységben élők nagyobb eséllyel választanak különleges, egyedi neveket, mint a többségi/nem szegény népesség, illetve hogy egyre gyakrabban adnak a szülők gyerekeiknek „egyedi”, divatos keresztnéveket.

6.5.1. REPRESENTÁLJA-E EGY REPRESENTATÍV ADATFELVÉTEL A KERESZTNEVEKET?

A mintavétel során a kutató mindig azt reméli, hogy a valóságot reprezentatívan fogja „eltalálni”, de tudván tudjuk, hogy ez szinte sosem sikerül – ebből lesz aztán a súlyozásnak nevezett erőszaktevés. Mivel a keresztnévekről létezik teljes körű adatgyűjtés, amit ráadásul rendszeresen és gyakran közöl egy állami szerv (s egy könnyen elérhető nonprofit vállalkozás ingyenesen hozzáférhetővé teszi),⁵² továbbá mert feltételezhető, hogy e tekintetben sem az állampolgár, sem a hatóság nem téved vagy hazudik, ezért azt állíthatjuk, hogy rendelkezésünkre áll egy olyan mintakeret, amelyről (nem specifikusan) feltételezhetjük, hogy alkalmas mintavételünk minőségének független tesztelésére.⁵³

Mint az a férfiak mintabeli és népességbeli rangsorának összevetéséből kitűnik, a leggyakoribb tizenkilenc keresztnév csak egy esetben tér el: a mintában relatíve több a Balázs és kevesebb a Gyula, mint az országban (6.5.1. táblázat).⁵⁴ A női nevek esetében a mintában minimális Magdolna-többlet és Julianna-hiány mutatható ki, de a torzítás itt is elhanyagolható, hiszen az Erikát két névvel elmaradva a Magdolna követi az országos rangsorban.

⁵¹ Szerzői álkeresztnévek.

⁵² Az alapadatokat a Központi Nyilvántartó Hivatal szolgáltatja, de a Wikipédia erről stock (az adott évi összes lakos) és flow (az adott évben születettek) adatait (nemenkénti bontásban) is közli.

http://hu.wikipedia.org/wiki/Keresztnévek_gyakoris%C3%A1ga_Magyarorsz%C3%A1gon_a_2000-es_%C3%A9vekben

Lásd például a 2010-es és 2011-es adatokat:

http://hu.wikipedia.org/wiki/Keresztnévek_gyakoris%C3%A1ga_Magyarorsz%C3%A1gon_a_2010-es_%C3%A9vekben, továbbá az 1400 előtti időkről és a 15. századtól évszázadonként:

http://hu.wikipedia.org/wiki/Keresztnévek_gyakoris%C3%A1ga_Magyarorsz%C3%A1gon_a_19._sz%C3%A1zadig, illetve 2003–2009 között.

⁵³ Természetesen nem mi vagyunk az elsők, akiknek ilyen ötlet megfogant a fejében. A telefonkönyvben előforduló keresztnéveket egy piackutatás céljára készült, hólabda-mintavétellel kialakított minta reprezentativitásának tesztelésére használta a Bozsonyi és Kmetty (é. n.). Művükben hivatkoznak olyan piackutatási kísérletekre, amelyek során a keresztnévek alapján becsültek fogyasztási típusokat is.

⁵⁴ De ez a torzítás is minimális, amennyiben az országos rangsorban a Gyula után rögtön a Balázs következik.

6.5.1. táblázat A leggyakoribb férfi és női keresztnévek a mintában és a népességben (%)

Férfinevek		Női nevek	
Súlyozatlan minta (N = 2217)	Népesség	Súlyozatlan minta (N = 2557)	Népesség
István (8%)	László	Mária (9%)	Mária
László (8%)	István	Erzsébet (6%)	Erzsébet
József (7%)	József	Ilona (4%)	Katalin
János (5%)	János	Éva (4%)	Ilona
Zoltán (5%)	Zoltán	Katalin (4%)	Éva
Ferenc (4%)	Sándor	Anna (3%)	Anna
Gábor (4%)	Ferenc	Margit (3%)	Zsuzsa
Sándor (4%)	Gábor	Ágnes (2%)	Margit
Péter (3%)	Attila	Andrea (2%)	Juliana
Tibor (3%)	Péter	Erika (2%)	Judit
András (2%)	Tamás	Ildikó (2%)	Ágnes
Attila (2%)	Zsolt	Judit (2%)	Andrea
Balázs (2%)	Tibor	Magdolna (2%)	Ildikó
Csaba (2%)	András	Zsuzsa (2%)	Erika
György (2%)	Imre		
Imre (2%)	Csaba		
Lajos (2%)	Lajos		
Tamás (2%)	György		
Zsolt (2%)	Gyula		

Forrás: A KSH alapján a Felelős szülők iskolája (sic!) nevű honlap.

<http://felelosszulokiskolaja.hu/index.php/babanevek/a-leggyakoribb-keresztnevek/>

Megjegyzés: A minta sorrendjéből kiindulva és ott a neveket csökkenő gyakoriság szerint és az azonos arányúakon belül alfabetikus sorrendben rendezve.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a TÁRKI Háztartás Monitor mintája jól reprezentálja a magyar lakosságot a keresztnévek szempontjából is.

A fenti megállapítás érvényességét két további módon is lehet vizsgálni. Előbb megnéztük, hogy a súlyozás hatására javult-e a keresztnév-reprezentativitás mértéke. Azt feltételezzük ugyanis, hogy minél kisebb a súlyozás hatása, annál sikeresebb volt az eredeti mintavétel.⁵⁵ A mintabeli és a népességbeli arányokat összevetve megállapítható, hogy a súlyozás hatása elhanyagolható. A férfiaknál a listára így felkerült volna a Dávid, s előkelőbb helyezést ért volna el a Zsolt; a nőknél a változás csak annyi volt, hogy a súlyozás hatására a legalább 2%-ot elérő nevek száma csökkent, de rangsoruk nem változott.

Ezután megvizsgáltuk a leggyakoribb (2% feletti arányt elérő) tizenkilenc férfi és tizennégy női név koncentrációs indexét (a leggyakoribb nevek aránya a teljes gyakoriságon belül), hogy ezek eltérnek-e a mintában és a teljes népességben. A férfinevek esetében a koncentrációs index a mintában 69%, a népességben⁵⁶ csupán 46%. A női nevek esetében a mutató értéke a mintában 47%, a népességben 42%. E tekintetben tehát a minta férfineveinek összetétele jobban (a nőké alig) torzít, amennyiben a tizenkilenc élenjáró nevet túlreprezentálja a lehetséges összes névhez képest.

⁵⁵ Az érvelés megegyezik azzal a gondolatmenettel, ahogy egy régi adatfelvétel esetében vizsgáltuk a súlyozás hatását mintánk érvényességére (Ivony, 2002).

⁵⁶ Csak az első keresztnéveket figyelembe véve.

6.5.2. A KERESZTNÉVADÁS MINT TÁRSADALMI TERMÉK

A keresztnévek társadalmi folyamatokban játszott szerepét többféle módon használták már fel a kutatók. Így a keresztnévadási szokások etnikai/társadalmi osztály szerinti meghatározottságán alapul az a diszkriminációtesztelési technika, melynek során az önéletrajzokban „fekete” és „fehér” keresztnévvel azonosították a munkára jelentkezőket, s mérték ennek hatását az állásinterjúra való behívás esélyére (Bertrand és Mullainathan, 2003/2012).⁵⁷ Egy kutatásban a szokatlan nevek társadalmi (osztály, faj és nem szerinti) meghatározottságát bizonyították (Zweigenhaft, 1977), egy másikban országos mintán (USA) igazolták az iskolai végzettség hatását a névadási szokásokra (Lieberson és Bell, 1992). Fryer és Levitt (2003) elemzése az afrikai-amerikaiak és a fehérek névválasztási szokásainak változását és az ebből fakadó társadalmi hatásokat vizsgálták. Elemzésük kiváló előkészítő kutatás a névhasználaton alapuló diszkriminációteszteléshez, hiszen azt is kimutatják, hogy jelent-e gazdasági hátrányt a megkülönböztethetően „fekete” név a munkaerőpiacon.

A Háztartás Monitor 2012 kutatás adatfelvétele során 400 különböző keresztnévet jegyeztek fel kérdezőink a felkeresett háztartásokban. Ritka (szokatlan) névnek azokat a keresztnéveket tekintettük, melyek legfeljebb kétszer fordultak elő. Ilyen keresztnévvel az összes háztartástag 5%-a rendelkezett (arányuk a női nevek körében valamivel nagyobb, 6%). A ritka név ellentéte a domináns név (vagyis a leggyakrabban előforduló tíz férfi és tíz női név), amelyek aránya a mintában 40%, s jóval magasabb a férfiak (46%), mint a nők körében (34%).

6.5.3. A KERESZTNÉV MINT „ALULRÓL JÖVŐ KEZDEMÉNYEZÉS” ÉS MINT NORMAKÖVETŐ MAGATARTÁS

Vajon milyen társadalmi csoport(ok)ból kerülnek ki például az Amarillók, Dzsúliók, Szaniszlók, Szkillák vagy éppen a Csengék, Nimródok és Örsök? Elemzésünk során arra a hipotézisünkre kerestük a választ, hogy a kisebbségben és/vagy a szegénységben élők nagyobb eséllyel adnak-e névritkaságokat gyerekeiknek.⁵⁸ Ennek a hipotézisnek a másik nézőpontú vizsgálata az lehet, hogy a hagyományokhoz (az ősmagyar nevek adása az előző hipotézis hatálya alá esik) ragaszkodók vagy/és a vallások hajlamosabbak a korábban (szüleik fiatalsága idején) domináns névadási szokások követésére.

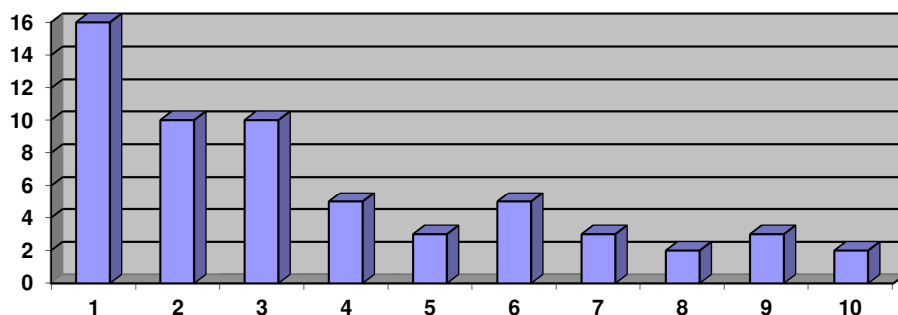
A legmagasabb iskolai végzettséggel közelítve a társadalmi státuszhoz azt találjuk, hogy az iskolai végzettség növekedésével csökken a ritka keresztnévek előfordulása: az érettségi alatti iskolai végzettséggel rendelkezőknél arányuk 6%, az érettségizetteknél 4%, a felsőfokú végzettségűeknél pedig 3%.

Az a feltevésünk, miszerint a szegényebb családokban élőkre inkább jellemző a ritka keresztnév adása, beigazolódott: az egy főre jutó jövedelem alapján az alsó decilisbe tartozó háztartások körében a ritka név választásának aránya az átlag több mint háromszorosa, és szinte fokozatos csökken (6.5.1. ábra).

⁵⁷ Bertrand és Mullainathan (2003) kutatásában az etnikai azonosíthatóságot a keresztnév biztosítja, amit egy adott évben születettek származás szerint nyilvántartott adatbankjából szereznek. Ezekhez a keresztnévhez rendelik hozzá a telefonkönyvből a leggyakoribb családneveket. A „tökéletes megoldás” az, ami az egyik etnikum esetében dominál, ugyanakkor a másikban elenyésző számban létezik. Előzetesen tesztelték, hogy az így kidolgozott nevek etnikum-specifikusságát az utca embere is érzékeli-e. Így például kiderült, hogy miközben a névregiszterben a Maurice és a Jerome afrikai-amerikai tipikus névnek tekinthetők, a hétköznapi emberek e két nevet nem tekintik etnikum-specifikusnak.

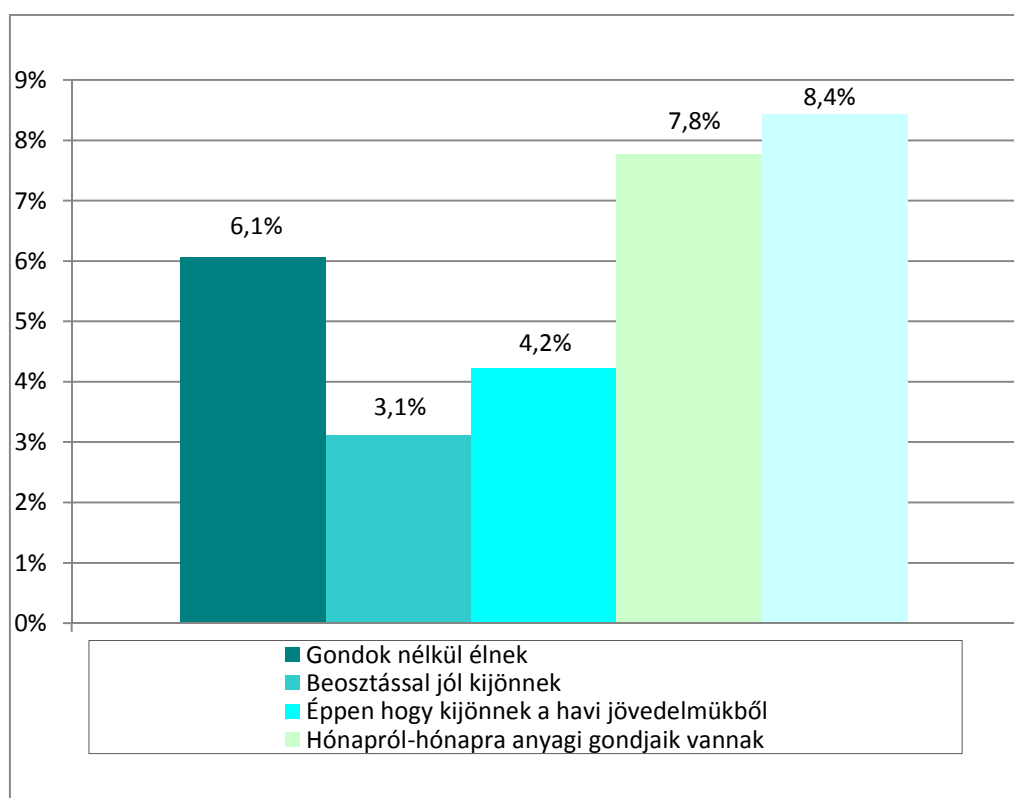
⁵⁸ Ennek oka természetesen sokféle lehet: talán, mert ezzel tudják a reménytelen helyzetből való kitörés ábrándját megőrizni, mert meg akarják különböztetni magukat másoktól, mert rájuk jobban hatnak a kommersz kultúra manipulációi (szappanoperák), lévén nincs más kulturális fogyasztásra esélyük stb. de ennek vizsgálata már meghaladja kis szilánkelemzésünk kereteit.

6.5.1. ábra A ritka nevek aránya az egy főre jutó jövedelem szerint decilisenként (%)

A szubjektív szegénység esetében is érvényesnek tűnik kiinduló hipotézisünk (6.5.2. ábra), amennyiben azokban a háztartásokban, amelyek saját anyagi körülményeiket úgy jellemezték, hogy nélkülözések között élnek, illetve hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdenek, a ritka nevek aránya magasabb az átlagosnál.

6.5.2. ábra A ritka nevek aránya a szubjektív anyagi helyzet szerint (%)

A ritka nevek aránya csökken, ahogyan a szubjektív anyagi helyzet megítélése javul, mígnem a gondok nélkül élők kis csoportjában ismét átlag feletti értéket ér el. Úgy tűnik tehát, hogy eredeti hipotézisünk a további kutatások során módosulásra szorulhat, s azt kell feltételeznünk, hogy az individuális nevek a társadalmi státusz két végpontján jöhetnek létre nagyobb eséllyel.

Származás szerint vizsgálódva azt találjuk, hogy az erre a kérdésre válaszolók körében (ahol a mintában a ritka nevek aránya 3%) a magukat első vagy második helyen romának vallók körében a ritka nevet adók aránya

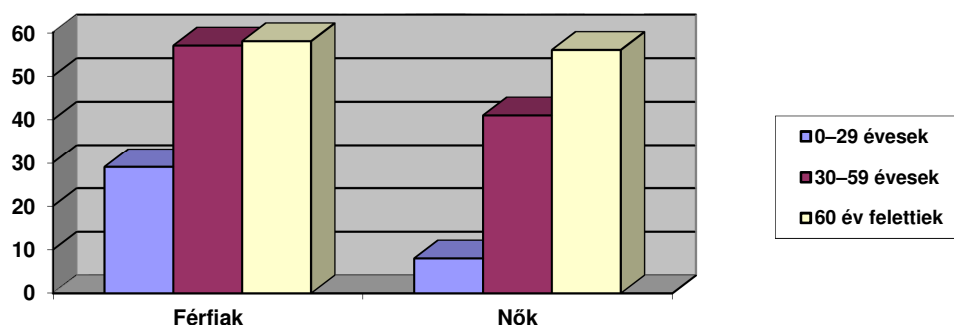
kismértékben átlag feletti (4% és 5%), s akiket a kérdező tekint romának, azok körében ez az arány valamivel még magasabb (6%).

Vallásosság tekintetében hipotézisünk a vallásosság mértékének a névadásra gyakorolt hatására (a vallásosság csökkenti a ritka név adásának valószínűségét) nem, de a felekezethez tartozás tekintetében igazolódott. Azok között, akik válaszoltak erre a kérdésre (körükben a ritka nevek átlaga 3%) a katolikus egyházhoz tartozóknál a legalacsonyabb a ritka nevek aránya (2%), őket a reformátusok követik (3%), viszont legmagasabb (5%) az arány az egyéb valláshoz (evangélikus, görögkeleti, zsidó és egyéb felekezet) tartozók körében. Ettől alacsonyabb az arány (4%) azok körében, akik nem tartoznak felekezethez.

6.5.4. SZAPORODNAK-E A RITKA KERESZTNEVEK?

A címben szereplő kérdésre a ritka nevek korcsoportos elemzésének segítségével adunk választ. Vajon a fiatalabb korcsoportokban gyakrabban fordulnak elő a ritka és ritkábban a domináns nevek, s igaz-e ennek ellentéte az idősebbek körében? A ritka nevet viselők aránya sokkal magasabb a 30 év alatti korosztályban (10%, sőt a még iskolások esetében 15%), mint a 30–59 évesek és a 60 év felettiek között (2–2%). Ez a trend a domináns nevek arányának elemzésében is tetten érhető, ahol a fiatalabbak körében sokkal alacsonyabb a domináns nevek aránya (18%), mint a 30 év felettiek között. (Ráadásul ez a trend talán gyorsul is, hiszen a még iskolások között a gyakori nevek aránya csupán 10%.) Ugyanez a trend mutatkozik abban is, hogy fiatalabb korosztályban igen alacsony a gyakori nevek aránya, különösen a nők esetében (6.5.3. ábra)

6.5.3. ábra A gyakori nevek aránya nem és korcsoport szerint (%)

A 6.5.2. táblázat más módon szemlélteti a keresztnévadási szokások változásának erejét. Látható, hogy a 10 év alattiak és a 80 év felettiek Magyarországa között, ha a keresztnévek összetételét nézzük, nincs átfedés.

A másik sokatmondó eltérés a mai magyar társadalomba éppen érkező és az onnan kifelé haladó szegmens között, hogy az előbbieknél koncentrációs indexe töredéke az utóbbiának (8% és 30%).

6.5.2. táblázat A leggyakoribb férfi és női keresztnévek a 10 év alattiak és a 80 év felettiak között a mintában (%)

10 év alattiak (N = 396)	80 év felettiak (N = 239)
Máté (3%)	Mária (11%)
Bence (2%)	Erzsébet (9%)
Dávid (2%)	Ilona (5%)
Hanna (2%)	Anna (5%)
Jázmin (2%)	János (4%)
Lili (2%)	Rozália (4%)
Luca (2%)	Ferenc (3%)
Nicolette (2%)	Gizella (3%)
Péter (2%)	István (3%)
Vivien (2%)	József (3%)
	Katalin (3%)
	Margit (3%)
	Béla (2%)
	Gyula (2%)
	Irén (2%)
	Jolán (2%)
	László (2%)
	Mihály (2%)
	Sándor (2%)
	Teréz (2%)

Összefoglalás helyett egy speciális alminta, a „szélsőséges névadók” elemzésének segítségével ismételjük meg további kutatások szempontjából legígéretesebb eredményeinket. A „szélsőséges névadók” almintája csak azokat tartalmazza, akik ritka vagy domináns nevet kaptak ősiktől (N = 2174). Ebben a körben a ritka nevek aránya az átlaghoz (11%) képest szignifikánsan eltér korcsoportosan: a 30 év alattiak körében a ritka nevek aránya igen magas (35%), de a tanulók esetében már 58%. Továbbá magasabb a ritka nevek aránya az átlagosnál az alacsony iskolai végzettségűek, az alacsony jövedelműek és azok körében, akik úgy érzik rosszul élnék.

IRODALOM

Bozsonyi Károly és Kmetty Zoltán (é. n.): *Keresztnévek a piac- és társadalomkutatásban*.

http://forsense.hu/content/bozsonyi_kmetty_keresztnev_piackutatas.pdf

Fryer, R. G. and S. D. Levitt (2003): *The Causes and Consequences of Distinctively Black Names*. NBER Working Paper Series,

www.nber.org/papers/w9938

Ivony Éva (2002): *Önkormányzatok longitudinális vizsgálata postai kérdőíves adatfelvételi technikával*. Kézirat. TÁRKI, Budapest.

Liebertson, Stanley and Eleanor O. Bell (1992): Children's First names: An Empirical Study of Social Taste. *American Journal of Sociology*, 98 (3), 511–554.

Bertrand, Marianne and Sendhil Mullainathan (2003): *Are Emily and Greg More Employable than Lakisha and Jamal? A Field Experiment on Labor Market Discrimination*. NBER Working Paper Series, <http://www.nber.org/papers/w9873>

Magyarul (részletek): Könnyebben talál-e állást Greg és Emily, mint Jamal és Lakisha? In Sik Endre és Simonovits Bori (vál. és szerk.): *A diszkrimináció mérése*. E-tankönyv. TáTK, Budapest, 291–298.

http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Diszkriminacio_merese.pdf

Zweigenhaft, Richard L. (1977): The Other Side of Unusual First Names. *The Journal of Social Psychology*, 103 (2), 293–302.

FÜGGELÉK: A VIZSGÁLAT NÉHÁNY MÓDSZERTANI JELLEMZŐJE

F1. A KÉRDŐÍVEK ÉS AZ ADATBÁZIS ALAPSTRUKTÚRÁJA

A Háztartás Monitor 2012 kutatás – hasonlóan a korábbi évek Háztartás Monitor kutatásaihoz, valamint a Magyar Háztartás Panel kutatáshoz – adatgyűjtése során kétféle kérdőívet használtunk. A háztartások összes tagjának alapadatait (demográfia és alapvető jövedelmi adatok), valamint a háztartás egészére vonatkozó jövedelmi és kiadási adatokat a *háztartás kérdőív* segítségével gyűjtöttük össze. Ezt a kérdőívet a mintába bekerült háztartások azon tagjától kérdeztük le, aki leginkább kompetens volt ezekben a témakörökben. Ezen kívül a háztartás 16 éves, illetve ennél idősebb tagjaival *egyéni kérdőív* is készült. Az egyéni kérdőívben a személyek foglalkozásszerkezeti pozícióját, jövedelmi viszonyait, iskolai és foglalkozási életútját követtük nyomon. Az egyéni kérdőívben szerepeltek a jövedelmekkel, az anyagi helyzettel és egyéb kapcsolódó témakörökkel összefüggő attitűdkérdések is.

Az adatbázist egyéni szinten építettük fel, oly módon, hogy *az adatbázis tartalmazza a mintába bekerülő háztartás minden tagjának* – beleértve a 16 éven aluli gyerekeket, valamint az egyéni kérdőívre nem válaszoló 16 év feletti háztartástagokat -

- demográfiai, foglalkozási és jövedelmi alap-adatait (amelyek a háztartás kérdőívben szerepeltek), beleértve a háztartásfőhöz való családi kapcsolat jellegének mutatóját is,
- a háztartásra vonatkozó összes egyéb kalkulált adatokat (pl. háztartás összes jövedelme, háztartás létszám stb.)
- valamint a 16 éves vagy idősebb, egyéni kérdőívre válaszolók esetében az egyéni kérdőív adatait.

Az egyénekre vonatkozó kutatási témakörök esetében tehát a teljes, vagy a megfelelő korosztályra leszelektált adatbázist tekintjük alapnak. A háztartásokra vonatkozó témakörök esetében pedig a háztartásfőkre leszelektált adatbázis adatait elemezzük.

A kétféle kérdőív miatt az adatbázishoz kétféle súlyozási technikát kell alkalmazni. Azokban az esetekben, amikor háztartás kérdőívből kinyert adatokat is elemez a kutató, az alapsúly kerül alkalmazásra. Kizárólag az egyéni kérdőív kérdéseinek elemzése során pedig az egyéni attitűd súlyt kell használni. (A súlyozás elveit és technikáját később részletesen ismertetjük.)

F2. MINTAVÉTEL

A minta a magyar háztartásokat régiók és településtípusok szerint reprezentáló valószínűségi minta. A minta elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. A rétegeket régió és településtípus szerint hoztuk létre. A budapesti kerületek és a 80.000 lakosnál nagyobb nagyvárosok önálló rétegeket alkottak.

Első lépcsőjében méretarányos valószínűségi mintavételi eljárás (PPS) módszerével minden rétegből kiválasztottuk azokat a településeket, amelyek a mintába kerültek.

A második lépcsőben került sor a mintába bekerülő háztartások kiválasztására. Először meghatároztuk, hogy a mintába bekerült rétegekből hány háztartásnak kell a mintában szerepelnie. A háztartások mintabeli aránya megegyezik azzal az aránnyal, amekkora az adott rétegbe tartozó háztartások aránya a teljes népességben belül. (Minden réteg minden mintába bekerült településéből azonos számban kerültek a mintába háztartások.) Ezt

követően, a minta konkrét kialakításához háztartási címlistát vásároltunk a Központi Népszámogatás Nyilvántartó Hivataltól. A vásárolt címlista esetében az általunk meghatározott településekről, az általunk meghatározott számú, célcsoportba tartozó háztartás adatait kaptuk meg a szolgáltatótól, amely a címeket a teljes listából egyszerű véletlen mintavételi eljárással választotta ki.

Az alkalmazott mintavételi eljárásunk tehát valószínűségi minta, a célcsoport minden tagjának azonos az esélye a mintába való bekerülésre, így a minta segítségével begyűjtött adatokból levont következtetések – a statisztikai hibahatár mértékén belül – általánosíthatóak a teljes célcsoportra.

Az adatfelvétel során az ún. **címlistas, csökkenő mintás** eljárást alkalmaztunk. Ennek lényege, hogy nem alkalmazunk pótcímeket, hanem a mintavételi eljárás során eleve kalkulálunk a válaszmegtagadások, és egyéb okok miatt várhatóan kieső címek számával. Ez az eljárás a tudományosan leginkább megalapozott, a nemzetközi gyakorlatban legáltalánosabban alkalmazott szisztéma (szemben a pótcímes eljárással, amelyet a nemzetközi gyakorlatban egyáltalán nem alkalmaznak). Az elvártnál nagyobb elemszámú induló mintát határoztunk meg tehát, azt vártuk el a kérdezőktől, hogy az induló mintába bekerült összes háztartást keressék fel, és kérdezzék le.

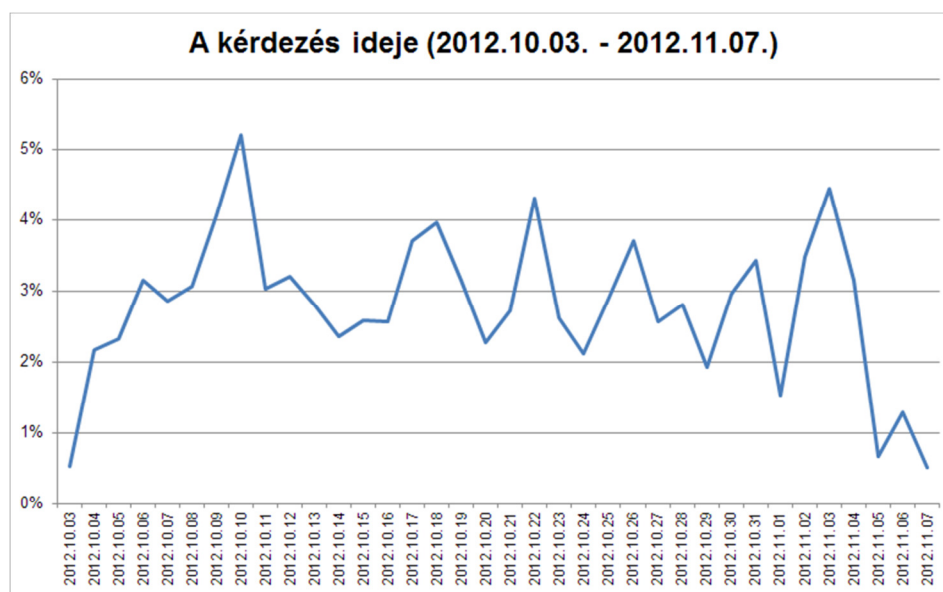
A mintába került háztartásokat kérdezőbiztosaink személyesen keresték meg. A mintába bekerült címeket legalább háromszor fel kell keresniük, két különböző napszakban. A hét közbeni megkeresés egyikének este 6 óra utáni időpontra kellett esnie. (Az elvárás a legalább háromszori megkeresés volt, de az esetek többségében ennél többször is megpróbálkoztak a kérdezők az adatfelvétellel azokon a címeken, amelyeket az első két alkalom egyikében sem értek el.)

Az adatfelvétel során a 5098 elemszámú induló mintából 2061 sikeres háztartás-interjú, és 3787 egyéni kérdőív készült el.

F3. A KÉRDEZÉS FOLYAMATA ÉS A KÉRDEZÉS ELLENŐRZÉSÉNEK ELSŐ LÉPCSŐJE

Kérdezőbiztosaink személyesen keresték fel a mintába került háztartásokat. A Háztartás Monitor kutatás adatfelvétele 2012. október 3-tól november 7-ig tartott.

F.1 .ábra A teljes adatfelvétel időbeni megoszlása

A kérdezőket munkába állásuk előtt a regionális központokban képezzük ki, a későbbiekben pedig a regionális instruktorok segítségével végezték munkájukat. A kérdezők a területi instruktorokkal vannak napi kapcsolatban. A kérdezők minden adatfelvételhez írásos kérdezési útmutatót kapnak, mely egyrészt felhívja a figyelmet a kérdőív legfontosabb részeire, másrészt a viszonylag ritkábban előforduló kérdezési helyzetek megoldásához ad iránymutatást.

A Háztartás Monitor kutatás terepmunkáját megelőzően a területi instruktorok egész napos kiképzésen, és tréningen vettek részt. A kérdezők tréningje pedig a területi instruktorok vezényletével, a TÁRKI belső munkatársainak segítségével a regionális központokban történt. A kérdezők csak ez után a speciálisan az adott kutatásra vonatkozó tréning után kezdhették el a kérdőívek lekérdezését.

Ugyanakkor a kérdezőket szigorúan ellenőrizzük is. Az ellenőrzés első szintjét a területi instruktorok, második szintjét az adatok számítógépes ellenőrzési folyamata, harmadik, legfelsőbb szintjét pedig a TÁRKI fő ellenőrzési csoportja végzi.

F4. A KÉRDEZÉST KÖVETŐ ADATFELVÉTELI MUNKAFOLYAMATOK, ELLENŐRZÉS ÉS JAVÍTÁS

Az adatokat minden munkafázisban többszintű ellenőrzésnek vetettük alá. A kérdőívek 10 százalékát ellenőrző kérdőív segítségével a terepen ellenőrizték a területi instruktorok.

F.4.1. KÖZPONTI FŐ ELLENŐRZÉS

A regionális ellenőrzés mellett – amelyet a területi instruktorok végeznek – a TÁRKI-ban olyan központi ellenőrzési rendszert is fenntartunk, amelyhez tartozó munkatársak nincsenek napi kapcsolatban a kérdezőkkel, így a központi ellenőrzést nem befolyásolja az esetleges személyes szimpátia, stb. A központi ellenőrzés leginkább azokra az esetekre, területekre illetve kérdezőkre összpontosít, amelyek fennakadnak az adatok ellenőrzésének a kérdezést követő lépcsőjén: az elkészült „nyers” adatbázis számítógépes logikai ellenőrzése során. A központi ellenőr a többi ellenőrzési munkálatok során tapasztalt hibák együttes előfordulási gyakoriságát, és súlyát mérlegelve kutatásonként 2-10 csomópontot köteles ellenőrizni. (Csomóponti ellenőrzés alatt vagy egy-egy kérdező, vagy egy-egy régió összes kérdőívének ellenőrzését értjük. A központi ellenőrzés tehát szigorú, problémára fókuszált ellenőrzést végez. Az ellenőrzés negatív eredménye az ellenőrzött személlyel (kérdező, instruktor) való munkakapcsolat azonnali megszakítását eredményezi.) Ennek a célra orientált ellenőrzésnek számos formája van: személyes ellenőrzés, telefonos ellenőrzés, ellenőrző levelek írása, stb.) A Háztartás Monitor kutatás esetében a központi ellenőrzés az interjúk 10 százalékát ellenőrizte. Összességében tehát az interjúk 20 százaléka került az ellenőrzés hatálya alá.

F.4.2. SZÁMÍTÓGÉPES ADATELLENŐRZÉS ÉS JAVÍTÁS

Az adatellenőrzés az alapsorok tisztítását és az adatok logikai ellenőrzését jelenti. A „nyers” adatbázis összeállítását követően az adatokat számítógépes ellenőrzési folyamatnak vetjük alá, amely során az esetleges logikai ellentmondások kimutatásával keressük az esetlegesen bennmaradó hibákat. Ezt a munkálatot a Háztartás Monitor kutatásban részt vevő vezető kutatók útmutatásai – a kapott részletes hibakeresési szempontok, listák ellenőrző keresztábrák – alapján a hibakeresésben, javításban gyakorlatlaltal rendelkező, a programozáshoz is értő munkatársak végzik. Az ellentmondásosnak tűnő adatokat tartalmazó kérdőíveket logikai úton vagy a kérdezőkkel telefonos felkeresésével javítottuk.

F5. AZ ADATFELVÉTEL FŐBB ADATAI

F1. táblázat Az adatfelvétel alapadatai

	N	%
Összes cím	5098	
Összes felkeresett cím	3960	
Összes lekérdezett cím	2061	52,0%
A kérdés megíúsult a címen	1899	48,0%
Nem megfelelő cím:	219	
A személy elköltözött	130	59,4%
A cím/ név nem létezik	70	32,0%
A személy meghalt	13	5,9%
Mintának nem megfelelő cím	6	2,7%
Megfelelő cím (= összes cím - nem megfelelő cím)	4879	95,7%
Összes kiesett: (= megfelelő cím - elkészült kérdőívek)	2818	55,3%
Válaszképtelen	29	1,0%
Válaszmegtagadó	931	18,3%
Ideiglenesen távol	308	10,9%
Háromszori megkeresés	302	10,7%
Egyéb ok	110	3,9%
Nem felhasznált cím	1138	40,4%
A lekérdezett háztartásokban élő összes személy száma	4838	100%
A lekérdezett háztartásokban élő 16 éves és idősebb háztartástagok száma	4221	87,2%
A lekérdezett háztartásokban élő 16 éven aluliak száma	617	12,8%
16 éven felüli háztartástagokkal elkészült egyéni kérdőívek száma	3787	89,7%
16 éven felüli háztartástagokkal nem készült egyéni kérdőív	435	10,3%

F2. táblázat A felkeresett háztartások száma és aránya településtípusonként

Település típus		Felkeresett háztartások
Budapest	N	863
	%	21,8%
Város	N	2026
	%	51,2%
Község	N	1071
	%	27,0%
Összesen	N	3960
	%	100%

F3. táblázat Válaszadási, megtagadási, megghiúsulási arányok a felkeresett háztartások körében, településtípus szerint

Település típus		Elkészült	Megtagadta	Megghiúsult	Összes felkeresett cím
Budapest	N	410	221	232	864
	%	47,5%	25,6%	26,9%	100,0%
Város	N	1005	530	491	2026
	%	49,6%	26,2%	24,2%	100,0%
Község	N	646	180	245	1071
	%	60,3%	16,8%	22,9%	100,0%
Összesen	N	2061	931	968	3960
	%	52,0%	23,5%	24,4%	100,0%

F4. táblázat Az egyéni kérdőívre való válaszadási arányok a 16 éves és idősebb személyek körében, településtípus szerint

Település típus		Elkészült	Nem készült el	Megkeresett 16 éven felüli családtagok
Budapest	N	734	19	753
	%	97,5%	2,5%	100,0%
Város	N	1829	260	2089
	%	87,6%	12,4%	100,0%
Község	N	1224	156	1380
	%	88,7%	11,3%	100,0%
Ország összesen	N	3787	435	4222
	%	89,7%	10,3%	100,0%

F5. táblázat Az egyéni kérdőívre való válaszadás arányok a 16 éves és idősebb személyek körében, régiók szerint

Régió		Elkészült	Nem készült el	Megkeresett 16 éves és idősebb családtagok
Közép-Magyarország	N	1178	57	1235
	%	95,4%	4,6%	100,0%
Közép-Dunántúl	N	424	47	471
	%	90,0%	10,0%	100,0%
Nyugat-Dunántúl	N	345	69	414
	%	83,3%	16,7%	100,0%
Dél-Dunántúl	N	375	43	418
	%	89,7%	10,3%	100,0%
Észak-Magyarország	N	437	67	504
	%	86,7%	13,3%	100,0%
Észak-Alföld	N	528	85	613
	%	86,1%	13,9%	100,0%
Dél-Alföld	N	500	67	567
	%	88,2%	11,8%	100,0%
Ország összesen	N	3787	435	4222
	%	89,7%	10,3%	100,0%

F6. SÚLYOZÁS (UTÓLAGOS RÉTEGZÉS)

A válaszmegtagadásokból és egyéb okból való kiesések miatti torzulást súlyozással korrigáltuk. A válaszmegtagadások ill. kiesések két szinten következhetnek be:

1. háztartás szinten, amikor a mintába kerül háztartással nem sikerült interjút készíteni
2. egyéni szinten, amikor a háztartással sikerült felvenni a kapcsolatot és egyéni kérdőívek is készültek, de valamelyik 16 éves ill. idősebb háztartástaggal nem készült egyéni kérdőív.

Az adatbázishoz készített alapsúly (HTESÜLY) egyszerre alkalmas a válaszadó háztartások megoszlásainak a magyarországi háztartásokra jellemző megoszlásokhoz és a háztartások összes tagjából álló egyéni minta megoszlásainak a magyarországi háztartásokban élő népesség megfelelő megoszlásaihoz való súlyozásra. A súlyozás szempontjai az egyén illetve a háztartásfő neme, életkora, legmagasabb iskolai végzettsége, a településtípus és a háztartás mérete voltak. Mivel a 2001-es népszámlálás óta már 8 év telt el, ezért fontos volt, hogy frissebb adatokhoz tudjuk igazítani mintánkat. Sajnos a 2005-ös mikrocenzusból a megfelelő sokdimenziós táblák nem álltak rendelkezésre, így a kevésbé részletes, publikált táblákat használtuk fel a súlyozásnál. Első lépésben tehát a 2001-es népszámlálás adatait igazítottuk oly módon, hogy illeszkedjenek a 2005-ös mikrocenzusból ismert háztartási és egyéni megoszlásokhoz. A háztartások esetében a súlyváltozó elkészítéséig a mikrocenzus kiadványok (2005. évi Mikrocenzus, 1. Területi és választókerületi adatok, KSH Budapest 2005) a háztartások településtípus és háztartásméret szerinti kétdimenziós megoszlását közölték. Tehát a népszámlálás településtípus és háztartásméret szerinti megoszlását igazítottuk a mikrocenzus adataihoz. Az egyéni megoszlások esetében a mikrocenzus kiadvány a népesség legmagasabb iskolai végzettség és a település szerinti illetve nem, életkor és településtípus szerinti megoszlását közli. Itt a népszámlálás tábláinak iteratív felszorozásával állítottunk elő egy olyan négydimenziós (nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus) táblát, amely illeszkedik a mikrocenzus mind a háztartás, mind pedig az egyéni megoszlásaihoz.

A súlyozásnál arra törekedtünk, hogy a súlyozott adatbázis jól illeszkedjen mind a háztartások mind pedig az összes háztartástag (beleértve a gyermekeket is) 2005 évi mikrocenzus adataival korrigált alapvető megoszlásaihoz. Ezért a főbb demográfiai tényezők megoszlásait mindig a háztartásfő-nem háztartásfő bontásban figyeltük. A következő kétdimenziós megoszlások képezték a súlyozás alapját:

- nem (férfi,nő) * háztartásfő (igen, nem)
- iskolai végzettség (érettségi alatt, érettségi, felsőfokú) * háztartásfő (igen, nem)
- településtípus (Budapest, egyéb város, község) * háztartásfő (igen, nem)
- háztartás létszám (1,2-3,több fő) * háztartásfő (igen, nem)
- korcsoport (0-34, 35-59, 60+) * háztartásfő (háztartásfő egy személyes háztartásnál, háztartásfő több személyes háztartásnál, nem háztartásfő)

A súlyozás során iterációs eljárást folytattunk, amelyet akkor tekintettünk befejezettnek, amikor a súlyozott adatbázis az összes fenti szempont szerint illeszkedett a népszámlálásnak a mikrocenzus alapján aktualizált megoszlásaihoz. Ez az alapsúly használható minden háztartásszintű elemzéshez és azokhoz az egyéni szintű elemzésekhez, amelyek az összes háztartástag mintáját elemzik.

F6. táblázat A minta megoszlásai

	Mikrocenzushoz igazított eloszlás (%)		Minta súlyozatlan megoszlása (%)		Minta súlyozott megoszlása (%)	
	Háztartásfő	Összes személy	Háztartásfő	Összes személy	Háztartásfő	Összes személy
Nem						
Férfi	70	47	67	46		
Nő	30	53	33	54		
Összesen	100	100	100	100	100	100
Iskolai végzettség						
Érettségi alatt	64	66	58	55		
Érettségi	23	23	26	30		
Diplomás	14	11	16	16		
Összesen	100	100	100	100	100	100
Település típusa						
Budapest	20	17	20	19		
Város	49	49	49	48		
Falu	32	34	32	32		
Összesen	100	100	100	100	100	100
Életkor						
0-34	18	45	12	34		
35-59	48	34	49	36		
60+	34	21	40	31		
Összesen	100	100	100	100	100	100
Háztartás létszáma						
1 fő	29	12	32	14		
2,3 fő	48	46	50	50		
4 fő vagy több	23	43	18	36		
Összesen	100	100	100	100	100	100

Egy további, az attitűdkérdések elemzésénél alkalmazott súlyt is készítettünk (ATTSOLY). Az előbbi súllyal súlyozott, összes háztartástagra vonatkozó adatbázis jól illeszkedik a teljes populáció megfelelő megoszlásaihoz, így a 16 éves, és idősebb háztartástagok alapadatainak gyakorisági megoszlásaihoz is. Nem korrigálja viszont azt az eltérést, amely abból adódik, hogy az egyéni kérdőívre nem válaszolt minden 16 éves, és idősebb háztartástag. Az attitűdkérdések elemzésénél tehát külön súlyt alkalmaztunk. Ennek kialakítása során a négy társadalmi-demográfiai tényező (nem, életkor, iskolai végzettség és településtípus) együttes megoszlását vettük figyelembe. Ennek a súlynak az elkészítéséhez is a 2001-es népszámlálás 2005-ös Mikrocenzushoz igazított megoszlásait tekintettük alapnak. Így a súlyozott minta nem, életkor, településtípus és iskolai végzettség szerinti megoszlása jól illeszkedik a 16 éves és idősebb népesség megfelelő adataihoz. Ezt a súlyt kell használni az egyéni kérdőívben feltett kérdések megoszlásának elemzéséhez, főképpen akkor, ha jelentős az adott kérdésre nem válaszoló háztartástagok aránya.

F7. A KÉPZETT DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÓK

A demográfiai program az életkor és a háztartásfőhöz való viszony alapján képez az elemzésekhez gyakran használt változókat. Ezek közül a legfontosabb a háztartástipológia, mely az együtt élő felnőttek és gyermekek számát kombinálja a közöttük fennálló rokoni kapcsolat jellegével. Ezen kívül olyan változókat képeztünk, mint

legkisebb gyermek életkori csoportja, a felnőttek, a 18-, a 15-, illetve a 13 év alatti gyermekek száma. Ez utóbbiak segítségével állítottunk elő olyan változókat is, melyek a nemzetközi szakirodalomban elterjedt ekvivalencia-skálákat (OECD-skála és az EUROSTAT által is használt módosított OECD-skála) jelenítik meg. Ezen felül változót képeztünk a háztartásfő fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzőiből: nem, életkor, korcsoport, legmagasabb iskolai végzettség.

F8. A JÖVEDELMEK SZÁMBAVÉTELE A 2012-ES HÁZTARTÁS MONITOR FELVÉTELBN

A jövedelmek számbavétele a 2009-es Háztartás Monitor felvételhez hasonlóan történt, vagyis a korábbi évek módszertanát követtük. Annyiban változott maga a jövedelemszámítás amennyiben a kérdőív vonatkozó kérdésblokkja változott, vagyis bizonyos jövedelemfajták (pl. vállalkozói járadék, rendelkezésre állási támogatás) megszűntek, vagy új elnevezést kaptak (pl. álláskeresői segély), vagy új ellátási formák jelentek meg (foglalkoztatást helyettesítő támogatás az aktív korúak támogatásának részeként). Mivel maga az adatfelvétel ún. CAPI⁵⁹ módszerrel történt, vagyis a kérdezők nyomtatott kérdőív helyett notebook-kal kérdezték, a logikai hibák szűrése már az adatfelvétel során biztosított volt, amennyiben a leprogramozott kérdőív számos ellenőrző rutint tartalmazott.

F8.1. A JÖVEDELMVÁLTOZÓK SZERKEZETE A 2012-ES FELVÉTELBN

A háztartások jövedelme (éves jövedelmeknél HFJHZTEV) az egyéni kérdőívben felmért személyes jövedelmek (éves jövedelmeknél EFJOSZEV) és a háztartási kérdőívben felmért háztartási jövedelmek (HFJOVOSZ) összegzéséből adódik.

$$HFJHZTEV = HFJOVOSZ + \Sigma(EFJOSZEV)$$

F7. táblázat A háztartási jövedelmek kategóriái

Tőkejövedelmek (HFJTOKE)	Bérbeadás (HFJKIAD) Pénzügyi befektetés jövedelme, árfolyamnyereség (HFJOSZT) Vállalkozó jövedelmek (HFJVALL), amely a vállalkozások nyereségét (HFCNYER1, HFCNYER3, HFCEG3FT) és a mezőgazdasági árutermelés nyereségét (HFJMGELA) tartalmazza.
Családi támogatások (HFJCSJOV)	Családi pótlék (HFJCSPEV), Kiegészítő családi pótlék (HFJKCSEV), árvaellátás (HFJARVEV), egyéb gyermekneveléssel kapcsolatos támogatás (HFJEGYEV)
Szociális támogatások (HFJSOCEV)	Lakásfenntartási támogatás (HFJLFTEV)
Saját termelésű fogyasztás	Saját termelésű mezőgazdasági termékek fogyasztása (HFJMGTA)
Egyéb háztartási jövedelmek (HFJEGYEB)	Nyeremény (HFJNYER), tartásdíj (HFJTDJK), más háztartástól kapott pénzügyi támogatás (HFJTAMO), más háztartástól kapott ajándék (HFJAJAN)

⁵⁹ CAPI a Computer Aided Personal Interview rövidítése, vagyis személyes kérdés számítógép segítségével.

F8. táblázat Az egyéni kérdőívben felmért jövedelem-kategóriák

Főmunkahelyi rendszeres jövedelmek (EFJFMHEV)	Főmunkahelyi kereset (EFjfomev), borraavaló, hálapénz (EFjborev), természetbeni juttatás (EFjterevev), számlára felvett munkabér (EFjszlev), előző főmunkahely keresete (EFjefmev), volt munkahely keresete (EFjvmjev).
Főmunkahelyi ritka jövedelmek (EFJRITVEV)	Prémium, jutalom (EFjpremp), végkielégítés (efjvegft).
Különmunka jövedelmek (EFJKMUEV)	Kereset rendszeres különmunkából (EFjkmaev stb.) kereset alkalmi munkából (EFjalkev).
Társadalombiztosítási jövedelmek (EFJTBEV)	Táppénz (EFjtapev), munkanélküli járadék (EFjmunev), Gyed (EFjgyeev), terhességi gyermekágyi segély (EFjtesev), nyugdíj (EFjnyuev).
Szociális jövedelmek (EFJSZCEV)	Keresetpótló juttatás (EFJATKEV), álláskeresési segély (EFJMNSEV), más munkanélküliséghez kapcsolódó ellátás (EFJMMEEV) foglalkoztatást helyettesítő támogatás (EFJMFHEV), ösztöndíj (EFJOSTEV) GYET (EFJGYNEV), GYES (EFJGYSEV), GYED (EFJEGYEV), időskorúak járadéka (EFJIDJEV), egyszeri anyasági támogatás (EFJANYEV).
Transzfer-jövedelmek (EFJTRAEV)	Életjáradék eltartási szerződésből (EFfejdev), életjáradék kárpótlási jegyből (EFjkarev).

F8.2. A JÖVEDELEMDATOK JAVÍTÁSA ÉS IMPUTÁLÁSA**Egyéni személyes jövedelmek (EFJOSZ12, EFJOSZEV) javítása**

Az egyéni kérdőívben összegzett egyéni jövedelmeket össze tudjuk vetni azzal az összeggel, amit a háztartástáblában becsülnek az egyes háztartástagoknak.

Amikor a háztartástáblában becsült érték nagyobb, mint a kérdőívben összegzett szeptemberi jövedelem, akkor ez utóbbit a háztartástáblában szereplő érték behelyettesítésével javítjuk. Ilyen 882 esetben fordult elő a 4838 alapsokaságban (18 %).

Amikor az éves személyes jövedelem hiányzik, de a háztartástáblában van pozitív becsült érték, akkor az éves személyes jövedelmet ennek 12-szeresével javítjuk. Erre 454 esetben került sor (9 %).

F9. táblázat A személyes jövedelem javításainak összefoglalása

	N
Összes személy a mintában	4838
16 éven felüli ht. tagok száma	4229
Elkészült egyéni kérdőív	3786

A 2012 szeptemberi személyes jövedelem (EFJOSZ12) átlaga az szerint, hogy behelyettesített (HFJOBE0) vagy számított jövedelemből származik

EFJOSZ12	Átlag	N	Szórás
nem behelyettesített	82.012	3956	73.431
behelyettesített	83.841	882	50.451

A 2012 éves személyes jövedelem (EFJOSZEV) átlaga az szerint, hogy behelyettesített (HFJOBE0*12) vagy számított jövedelemből származik

EFJOSZEV	Átlag	N	Szórás
nem behelyettesített	82.803	4384	71.314
behelyettesített	77.933	454	52.953

Egyéni személyes jövedelmek (EFJOSZ12, EFJOSZEV) imputálása

Imputálásra akkor kerül sor, ha az alább definiált jövedelem-hiányt tapasztalunk:

A személy 18 éven felüli, tehát kellene lennie személyes jövedelemadatnak, és nincs a háztartástáblában becsült jövedelem (HFJOBE0) valamint a szeptemberi vagy az éves személyes jövedelem hiányzik.

Ezen kívül még azokban az esetekben is imputáltunk, amikor a főmunkahelyi jövedelem hiányzik, de a természetbeni hozzájárulásoknál van pozitív jövedelem. Erre azért van szükség, mert számos esetben a semmilyen jövedelemkérdésre nem válaszoló válaszadók kérdőívében a főmunkahelyi természetbeni hozzájárulások esetében érvényes válasz volt karikázva, emiatt ezen korrekció nélkül itt nem imputáltunk volna jövedelmet.

Ilyen jövedelemhiány összesen 695 személynél van. Az ilyen jövedelemhiányoknál akkor imputálunk, ha a személy alkalmazott, vállalkozó vagy nyugdíjas. A hiányzó jövedelműek megoszlását foglalkozás szerint a következő táblázat mutatja.

F10. táblázat A hiányzó jövedelműek megoszlása foglalkozás szerint

	N	Százalék
Alkalmazott	231	33
Vállalkozó	47	7
Nyugdíjas	154	22
Egyéb	263	38
Összesen	695	100

Az imputálás során az alkalmazottak és a nyugdíjasok esetében a életkor (0-29 éves, 30-59 éves, 60+), iskolai végzettség (érettségi alatt, érettségi, érettségi felett) és településtípus (Budapest, egyéb) szerint megbontott jövedelemátlagait (EFJOSZ12) helyettesítettük. A vállalkozók esetében az alacsonyabb esetszám miatt csak a területi szempontot vettük figyelembe az imputálás során.

Az éves személyes jövedelem imputálásához az imputált havi értéket tizenkettővel felszoroztuk.

F11. táblázat Imputálások átlaga, száma és szórása (EFJOSZ12)

	Átlag	N	Szórás
Alkalmazott	141.493	231	42.636
Vállalkozó	170.112	47	33.733
Nyugdíjas	98.861	154	26.502

F12. táblázat 6 éves és idősebbek átlagjövedelmei válaszadási és imputálási státusz szerint

Családtag válaszolt-e EGYÉNI kérdőívre	Imputált személyes összjövedelem	Átlag	N	Szórás
Nem	nem imputált	65.922	369	58.219
Nem	imputált	118.364	74	35.715
Igen	nem imputált	92.712	3430	68.250
Igen	imputált	132.432	356	44.225
Átlag / összesen		94.167	4229	66.812

